

magazin istoric

SEPTEMBRIE 2020

Apare din aprilie 1967

magazin istoric

SEPTEMBRIE 2020

Apare din aprilie 1967

SUMAR

septembrie

2020

4 Dulcea plăcere
a istoriei și sincera
prietenie a cărții
AL-MAS'UDI

AUGUST 1940

5 „Pacificarea“
româno – ungară
văzută de la Berlin
*Rapoartele diplomatice
ale lui Raoul Bossy*
O. TRĂȘCĂ

10 Încă o retragere.
Din Transilvania
I. GIURCĂ

15 Jale de pribeag
C. SIRCUȚA

18 Titanul
a fost și el un om
Beethoven – 250 ani
F. DOLGHIN

23 Dialog cu zeii
*Sanctualele
Daciei Romane*
C. SZABÓ

26 Dramă mondenă
în Bucureștiul
interbelic
I. HOISESCU

ECOURI

29 Nu doar sașii
au suferit...
C. CĂLIN

EXCLUSIVITATE

33 100 ani
de zboruri
București – Paris
J.-Y. CONRAD

38 Conexiunea
dintre „Aedinosaur“
și „Doctor Jivago“
I. BISTREANU

42 Arestările tatei,
repere ale copilăriei
M.A. ALBU

45 Bogos, o familie
de unioniști basarabeni
M. NEGRILĂ

magazin istoric

Anul LIII – serie nouă – nr. 9 (642)

septembrie 2020

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

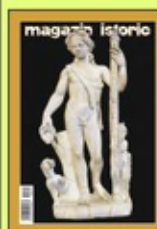
1 Acest tablou a fost atribuit destul de târziu lui Jean Fouquet, ca fiind *Portretul bufonului Gonella*. Păstrat la Kunsthistorisches Museum, Viena, a făcut parte din colecția arhiducelui Leopold Wilhelm de Habsburg, în inventarul căreia apare ca fiind opera lui Giovanni Bellini. Pietro Gonella a fost bufonul Casei D'Este, din Ferrara, și Fouquet l-a putut întâlni în timpul călătoriei pe care a făcut-o în Italia

2 Hatshepsut, fiică de faraon, soție de faraon, regentă a unui faraon, a fost ea însăși faraon (Dinastia a XVIII-a), singura femeie care a purtat acest titlu în toată istoria Egiptului Antic. Numele ei era aproape să dispară din istorie, căci în timpul domniei lui Tutmosis al III-lea, din motive insuficient lămurite, cartușele cu numele ei au fost șterse aproape în totalitate. Statuie din piatră ce o înfățișează, aflată la Muzeul Național de Antichități din Leyda

3 „Ceea ce este în inima mea trebuie să iasă afară, așa că n-am altă soluție decât să scriu”, îi mărturisea unui elev al său Ludwig van Beethoven (1770 – 1827), de la a cărui naștere sărbătorim în acest an un sfert de mileniu. Sunt 250 de ani în care omenirea a cântat și ascultat fascinat muzica acestei adevărate forțe a naturii (portretul artistului de pictorul german contemporan lui Joseph Karl Stieler)

4 Printre exponatele găzduite de Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia se află și un grup statuar dedicat lui Liber Pater (zeul sporului și înmulțirii), înfățișat alături de zeul Pan, în dreapta (protectorul turmelor și al păstorilor); în stânga se află o panteră. Statueta a fost descoperită în vara anului 1989 de arheologul Alexandru Diaconescu la Apulum, fiind cioplită din marmură de Aphion, Asia Mică, în Frigia, în vremea împăratului Hadrian

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEL**,

academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Corectura
Georgeta Apreotesei

Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghică Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1 – 3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 11–14, Sectorul 1, Oficiul poștal nr.
15, Căsuța poștală 15 – 702, Cod 010155,
Telefon: 021.312.68.77

CÂT SUNTEM DE DATORI ISTORIEI ȘI CĂRȚII

AL-MAS'UDI

Dacă înțeleptul nu ar învinge, prin folosirea capacităților sale, capriciile norocului, știința s-ar surpa. Or, orice știință își datorează dezvoltarea istoriei: dreptul o consultă, oratoria își trage seva din ea, dreptul canonic se bazează pe ea, autorii tezelor filosofice nu se pot lipsi de ea, omul îi datorează tot ceea ce știe. Istoria transmite aforismele învățaților, povestește virtuțile și talentele lor, îi învață pe regi secretele guvernării și ale războiului; tot ceea ce este încântător, tot ceea ce este uimic este adunat în ea. Istoria captează atenția învățatului și a neștiutorului; omul simplu, precum și omul inteligent, cel de rând, precum și cel privilegiat sunt sensibili, se străduiesc să cunoască spusele ei și o

prețuiesc, iar străinul precum și arabil sunt fermecați de poveștile ei. Istoria este legată de toate subiectele; este ornamentul adunărilor, hrana reuniunilor, este auxiliarul indispensabil al tuturor întreprinderilor. Superioritatea ei față de celelalte științe este evidentă, iar toate mințile îi acordă primul loc. Dar numai cel care își dedică viața studiului ei, care îi înțelege sfera de aplicare, care i-a gustat fructele, îi cunoaște beneficiile și îi savurează dulcele plăceri, îi poate pătrunde înțelesurile, aprofunda secretele și le poate dezvălui și face cunoscute.

Înțelepții au spus-o pe bună dreptate: cel mai bun și cel mai sincer prieten este o carte. După cum îți dorești, descoperirile sale te farmecă, noutățile dezvăluite te relaxează; îți dăruiește, după placul tău, și precepte care te întăresc, și un ajutor minunat. Îți oferă, în același timp, începutul și sfârșitul, puțin sau

mult; aduce alături ceea ce este departe de ceea ce îți este apropiat, trecutul în prezent; combină cele mai diverse forme, cele mai diferite specii. Este un mort care îți vorbește în numele morților și care îți traduce limba celor vii. Este un apropiat care se bucură de fericirea ta, doarme somnul tău și îți vorbește doar de ceea ce iubești. Cunoști vreun vecin mai generos, vreun părinte mai drept, vreun tovarăș mai supus, vreun stăpân mai universal, vreun partener mai util, care te cruță de reproșuri? Unde ai putea găsi altundeva atâta profit, un caracter mai lăudabil, care îți propune atât de puțin să te contrazică, cu o bună dispoziție constantă și, de asemenea, care nu cunoaște bârfa, care are o blândețe așa de fru-

moasă, care este atât de dornic să te recompenzeze și care îți cere atât de puțin? Aruncă o privire asupra ei și îți va da bucurii de durată; îți întărește inima, îți alimentează spiritul, îți crește cunoștințele. Te învață mai multe într-o lună decât o gură de om într-un secol. Te cruță de penibile căutări și de umilința de a te adresa celor care nu te prețuiesc și care îți sunt inferiori. O carte este un profesor care nu te terorizează; degeaba îi refuzi salariul, ea nu îți refuză serviciile ei; ți se supune noaptea, așa cum ți se supune ziua; se supune dorințelor tale atât în timpul unei călătorii, cât și acasă.

(Istoric și geograf arab, cca. 896 – 956;
Les prairies d'or. Tome troisième,
Pajiștile de aur. Volumul III,
Paris, L'imprimerie Impériale, 1864)

50 Pe vremuri
oamenii
își trimiteau scrisori
*Vizita reginei Maria
în S.U.A.*

G. FILITTI

54 Din vanitate
și frustrare
15 ani în slujba GRU
S. FLOREA

CHIPURI UITATE

59 Cu capul în nori,
și la figurat
și la propriu
*Ella Marcus, Doamna
astronomiei românești*
M. STAVINSCHI

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Între panslavismul
comunizat și
pangermanismul nazist
*Însemnări din anii
1941 – 1942*

P.D. DE ROMA,
G. TROHANI

71 Misteriosul
Jean Fouquet
T. STĂNESCU-
STANCIU

74 Alexandru Elian
și Rugul Aprins
M. VASILEANU

78 Călcători de lege
la vreme de chindie
*Hoți și tâlhari
în Moldova medievală*
C. CHELCU

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

83 Înțeleptele
Egiptului Antic
M. PREDA

88 Bătălia câștigată
de elefanți
D.L. NEAGU

HOOVER INSTITUTION

93 Poveștile exilului

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

92 Telex

77; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

Raoul Bossy (al treilea din stânga) în timpul ceremoniei de prezentare a scrisorilor de acreditare ca ministru al României la Roma

Activitatea desfășurată de Raoul Bossy în calitate de ministru plenipotențiar al României în capitala celui de Al III-lea Reich a coincis cu cel mai tensionat și complicat segment al relațiilor dintre România și Ungaria, urmare directă a deciziei de la Viena din 30 august 1940. Deși conducerea celui de Al III-lea Reich a sperat că arbitrajul din 30 august 1940 va contribui la dezamorsarea situației tensionate și relansarea colaborării economice și politice dintre București și Budapesta, evoluția raporturilor româno-maghiare a infirmat categoric aceste speranțe. În perioada 30 august 1940 – 23 august 1944, relațiile dintre România și Ungaria nu numai că nu s-au îmbunătățit, ci dimpotrivă, s-au deteriorat rapid și ireversibil. În acest interval raporturile dintre cele două state vecine pot fi caracterizate prin existența unui război rece, care, nu de puține ori, a fost pe punctul de a se transforma într-unul cald.

„Dumnezeu să-mi dea și tăria, și îndemânarea“

Acesta era contextul internațional în care Raoul Bossy a fost numit – neașteptat, potrivit propriilor afirmații – în funcția de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berlin. În realitate, numirea sa fusese plănuită de mai mult timp de factorii decizionali din București. După reprimarea rebeliunii legionare din 21 – 24 ianuarie 1941, iritat de diletantismul și partizanatul politic fățiș în favoarea Mișcării Legionare, demonstrate cu prisosință de „diplomații în cămașă verde“ numiți în toamna anului 1940 la Berlin și Roma, Constantin Grecianu și Ion Victor Vojen, generalul Ion Antonescu a decis îndepărtarea acestora și înlocuirea lor cu diplomați de carieră. Dacă titularul postului de la Berlin, Constantin Grecianu, fusese rechemat încă din 24

ianuarie 1941, la începutul lunii februarie 1941 generalul Ion Antonescu a comunicat Berlinului decizia de a-l rechema și pe Ion Victor Vojen, respectiv intenția de a numi la Roma și Berlin doi diplomați de carieră în persoana lui Vasile Grigorcea, respectiv Raoul Bossy. Înainte însă de a oficializa noile numiri, Conducătorul statului român a ținut să se asigure că aceștia erau acceptați de autoritățile germane și a solicitat în acest sens – via Berlin – opinia ambasadorului german la Roma, Hans Georg von Mackensen, fost coleg cu ambii

Ambasadorul german Georg von Mackensen alături de Benito Mussolini

diplomați români la Budapesta și Roma.

În răspunsul adresat Auswärtiges Amt la 6 februarie 1941, Hans Georg von Mackensen îl caracteriza în culori favorabile pe Raoul Bossy, descriindu-l drept un om „care a înțeles spiritul timpului și a urmărit nu numai cu interes deosebit, ci și cu simpatie evoluțiile rezultate“. Mai

RELATIILE ROMÂNNO-UNGARE ÎN RAPOARTELE LUI RAOUL BOSSY

Dr. OTTMAR TRĂSCĂ

Raoul Bossy (1894 – 1975), istoric și diplomat de carieră, descendent al unei ilustre familii boierești din Moldova, a fost în mod cert una dintre cele mai capabile și distinse personalități ale diplomației românești din prima parte a secolului XX. După absolvirea Facultății de Drept de la Sorbona și a Înaltei Școli de Științe Politice din Paris (1916), intră în diplomatie, parcurgând succesiv treptele unei cariere diplomatice de excepție, de la gradul de atașat de legăție (1918) la cel de ministru plenipotențiar clasa I (1939). Este angajat în Ministerul Afacerilor Străine în calitate de atașat de legăție (din 16.02.1918 până la 14.03.1920); șef de cabinet (din 01.04.1920 secretar de legăție) al ministrului Afacerilor Străine (14.03.1920 – 15.11.1921); secretar de legăție în cadrul Legăției României la Roma (15.11.1921 – 16.03.1923); rechemat în Centrul Ministerului Afacerilor Străine și detașat în calitate de director politic în cadrul Președinției Consiliului de Miniștri (16.03.1923 – 25.03.1926); secretar de legăție în cadrul Legăției României la Roma (25.03.1926 – 01.10.1927); rechemat în cadrul Centralei Ministerului Afacerilor Străine și detașat în calitate de secretar general al Înaltei Regente (01.10.1927 – 28.04.1930); consilier de legăție (din 01.01.1930); director de cabinet al ministrului Afacerilor Străine (28.04.1930 – 01.11.1931); consilier de legăție (din 01.12.1933 ministru plenipotențiar) în cadrul Legăției României la Viena (01.11.1931 – 01.02.1934); trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Helsinki (01.02.1934 – 16.11.1936); trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Budapesta (16.11.1936 – 25.09.1939); trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Roma (25.09.1939 – 16.10.1940); trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berna (16.10.1940 – 01.03.1941); trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berlin (01.03.1941 – 15.06.1943); trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Copenhaga (11.09.1941 – 15.06.1943); ministru plenipotențiar în cadrul Centralei Ministerului Afacerilor Străine (15.06 – 25.08.1943); delegat al României pe lângă Comitetul Internațional al Crucii Roșii de la Geneva (25.08.1943 – 01.01.1947).

După instaurarea în România a regimului comunist alege calea exilului, depunând o activitate susținută. Este membru din 1948, respectiv președinte (din 1950) al Comitetului de Ajutorare al Românilor Refugiați; membru (din 1954) al Adunării Națiunilor Captive ale Europei. Cariera diplomatică prodigioasă a lui Raoul Bossy a fost întregită de o activitate istoriografică remarcabilă, prin publicarea unor valoroase lucrări consacrate istoriei diplomației românești în a doua parte a secolului al XIX-lea.

Având ca punct de plecare documentele păstrate în arhivele române și germane, respectiv literatura de specialitate, vom încerca în cele ce urmează să trecem succint în revistă și să analizăm poate cea mai dificilă și complicată etapă din cariera sa diplomatică de excepție, respectiv activitatea desfășurată de Raoul Bossy în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berlin, concentrându-ne atenția exclusiv asupra manierei în care evoluția relațiilor româno-maghiare și a problemei Transilvaniei s-a reflectat în rapoartele redactate de Raoul Bossy și adresate Centralei din București, respectiv în documentele întocmite de diplomații germani cu care ministrul plenipotențiar român la Berlin a interacționat direct ori indirect.

Raoul Bossy, primul din stânga, rândul de sus, alături de Lucian Blaga, în timpul unei opriri a ministrului de Externe Nicolae Titulescu (primul din stânga, așezat, lângă Caius Brediceanu, ministrul României) la Viena, în 1933

Generalul Dušan Simović

București cu privire la convorbirea cu Ernst von Weizsäcker, generalul Ion Antonescu a pus următoarea rezoluție: „Se va da d-lui Bossy toată documentația necesară, atât în ce privește Rusia, cât și Ungaria și Bulgaria. Conțez pe eforturile pe care domnia sa va trebui să le facă zilnic la Berlin pentru clarificarea situației, cu respectarea angajamentelor luate la Viena și Craiova.”

Pentru Raoul Bossy a urmat o perioadă destinsă, caracterizată prin vizitele protocolare efectuate colegilor acreditați în capitala Reichului, excursii în împrejurimile Berlinului, prezența în calitate de delegat al României la actul de aderare a Iugoslaviei la Pactul Tripartit – ce a avut loc la Viena în 25 martie 1941 – și nu în ultimul rând participarea la ceremoniile prilejuite de vizita la Berlin a ministrului de Externe japonez, Yosuke Matsuoka (26 – 30 martie 1941). Această perioadă de relativă relaxare avea însă să ia sfârșit brusc odată cu evenimentele derulate la Belgrad, la 27 martie 1941, diplomatul român fiind

confruntat cu prima criză internațională majoră ca ministru plenipotențiar la Berlin.

În urma eșecului operațiunilor militare declanșate de Italia în Grecia, Germania s-a văzut nevoită să intervină militar în sprijinul lui Mussolini. Varianta finală a Operațiunii „Marița” a fost fixată în cadrul Directivei nr. 20, semnată de Adolf Hitler la 13 decembrie 1940. Documentul prevedea crearea în lunile următoare în sudul României a unei grupări de forțe ce va fi întărită treptat (însușind 18 divizii germane). După revenirea condițiilor meteorologice favorabile – probabil în martie –, această grupare de forțe urma să fie angajată, trecând prin Bulgaria, într-o operațiune în vederea ocupării coastei nordice a Mării Egee și – dacă era necesar – a întregului teritoriu continental grec. Invadarea Greciei urmărea deșeurile eforturilor britanice de a crea o bază aeriană periculoasă pentru Italia, dar și pentru regiunea petroliferă din România.

Iugoslavia. Conducerea celui de Al III-lea Reich a intensificat presiunile asupra Guvernului iugoslav în scopul de a obține adeziunea acestuia la Pactul Tripartit. Pentru a convinge Cabinetul de la Belgrad să adopte o decizie favorabilă, Hitler s-a declarat dispus la concesii largi. La 18 martie 1941 Consiliul de Coroană iugoslav a acceptat solicitarea Reichului, iar la 25 martie 1941 Guvernul Dragișa Cvetkovici a semnat la Viena protocolul de aderare la Pactul Tripartit. La două zile după semnarea aderării – 27 martie 1941 –, la Belgrad a avut loc o lovitură de stat organizată de elementele antigermane din armată și din viața politică, în urma căreia Guvernul Cvetkovici a fost înlăturat, puterea fiind preluată de un Cabinet condus de generalul Dušan Simović. În culisele puciului s-au aflat nu numai militari și oameni politici nemulțumiți de politica externă progermană promovată de Cabinetul Cvetkovici, ci și cercurile decizionale

Nu participăm la atacarea Iugoslaviei, decât dacă...

Ulterior intrării trupelor germane în Bulgaria și a aderării acestui stat la Pactul Tripartit, Berlinul și-a îndreptat atenția spre

Sztojay Döme, ministrul Ungariei la Berlin

mult, diplomatul german sublinia că nu are nicio îndoielă că Bossy, care „i-a lăsat întotdeauna impresia unui om foarte corect și conștiincios”, salută cu sinceritate „procesul de curățenie” început în România odată cu instalarea regimului antonescian. Avizul favorabil al ambasadorului german la Roma a fost, în opinia noastră, decisiv. La 18 februarie 1941 generalul Ion Antonescu a solicitat agrementul Guvernului german în vederea numirii lui Raoul Bossy în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Berlin.

Vestea nominalizării sale ca reprezentant diplomatic al României în capitala celui de Al Treilea Reich a fost primită cu sentimente amestecate de Raoul Bossy. Deși măgulit de intenția Conducătorului statului, Raoul Bossy și-a exprimat inițial rezervele cu privire la nominalizare, invocând faptul că transferarea sa la Berna, survenită în octombrie 1940, pentru a face loc la Roma legionarului Ion Victor Voien, ar putea constitui un „handicap” în relațiile cu Puterile Axei. Întrucât generalul Ion Antonescu și-a menținut decizia, Raoul Bossy a acceptat în cele din urmă postul de ministru plenipotențiar la Berlin. „O mare emoțiune mă cuprinde: despărțirea de Elveția, unde dorisem atâta să trăiesc, greutatea sarcinii care mă așteaptă, chinuito-

Ernst von Weizsäcker

rea întrebare dacă voi putea aduce țării acolo serviciile la care toți se așteaptă și atâtea alte sentimente intime și afinități străvechi. Tot ce pot spune este: Dumnezeu, care mă pune pe neașteptate în locul acela de mare răspundere, să-mi dea și tăria, și îndemânarea și darurile de care voi avea atâta nevoie.”

Grecia, o bază aeriană periculoasă pentru petrolul românesc

Din acest moment, evenimentele s-au succedat cu rapi-

ditate. Sosit în capitala Reichului la 14 martie 1941, Raoul Bossy a fost primit în audiență de prezentare de ministrul de Externe Joachim von Ribbentrop la 18 martie 1941, iar o zi mai târziu a remis scrisorile de acreditare în cadrul audienței acordate de Adolf Hitler. Ulterior, după preluarea oficială a conducerii Legației române din Berlin, Raoul Bossy a inițiat primele convorbiri oficiale cu reprezentanții autorităților germane, în cadrul cărora, așa cum era de așteptat, raporturile româno-maghiare și chestiunea Transilvaniei aveau să ocupe un loc central.

În cursul întrevederii avute la 20 martie 1941 cu secretarul de Stat din Auswärtiges Amt, baronul Ernst von Weizsäcker, Raoul Bossy a atras atenția interlocutorului că în vederea dezvoltării sale România avea nevoie nu numai de stabilitate internă, ci și de „liniște de ordin militar” la frontiere, respectiv o „împăcare sufletească cu vecinii”. Or, arăta în continuare diplomatul român, „o atare dezarmare morală este

cu neputință dacă opinia publică de la noi este răscolită din pricina traiului vitreg a patru milioane de români trecuți sub stăpânire străină”, aluzia la situația populației române din Basarabia, Bucovina de Nord și Transilvania de Nord fiind mai mult decât evidentă. Pe raportul adresat de Raoul Bossy Centralei din

Ministrul de Externe japonez, Yosuke Matsuoka, alături de Adolf Hitler

Continuăm odiseea retragerii autorităților române, începută în numărul trecut.

EVACUAREA STRUCTURILOR MILITARE DIN TERITORIUL CEDAT UNGARIEI

ION GIURCĂ

*O cazemată din ceea ce trebuia să fie
Linia fortificată Carol al II-lea,
ce ar fi trebuit să apere Transilvania*

Pentru îndeplinirea misiunii primite, generalul Nicolae Stoenescu și-a constituit un adevărat stat major, a numit trei comandanți de zonă pentru evacuări și primirea materialelor de importanță strategică pentru economia națională, a forțelor și mijloacelor structurilor militare. Structura destinată planificării și conducerii evacuărilor a fost denumită „Delegația Guvernului”. A inclus și comandamentele Armatei 1, Corpurilor 5 și 6 Teritoriale, șefii rezidențelor Ținuturilor Someș și Mureș, prefecții județelor, care erau militari activi, deci în

măsură să înțeleagă și să execute întocmai ordinele transmise. Unitățile și formațiunile armatei, depozitele, uzinele, fabricile și materialele de tot felul care interesau armata și înzestrarea acesteia trebuia evacuate în primă urgență. Planificarea transporturilor pe calea ferată și căi rutiere a fost realizată în această idee. Pregătirea și începerea evacuărilor s-au executat într-o perioadă de mari frământări politice, când a fost instalat Guvernul condus de generalul Ion Antonescu, a fost înlăturat regele Carol al II-lea și instalat rege Mihai I, iar la conducerea

Ministerul Apărării Naționale s-a implicat în pregătirea și executarea evacuării, trimițând la Cluj pe generalul Nicolae Stoenescu, care îndeplinea funcția de secretar general, cu misiunea de a „coordona operațiunile de evacuare ale tuturor unităților, formațiunilor militare și instituțiilor militare și civile de toate categoriile din teritoriul cedat.”

Marcelui Stat Major a fost numit generalul Alexandru Ioanițiu.

Evacuare cu probleme

Evacuarea materialului militar a început la 2 septembrie, pe măsura primirii garniturilor de tren și mijloacelor auto, astfel că la 9 septembrie 1940 generalul N. Stoenescu transmitea Marcului Stat Major: „Evacuarea în vest se poate considera terminată; ultimele transporturi interesând organele C.F.R. se vor executa în dimineața zilei de 10 septembrie, s-au satisfăcut toate cererile.”

La 11 septembrie, un nou raport al delegatului Guver-

și serviciile secrete din U.R.S.S., respectiv Anglia. Deși noul guvern a oferit asigurări ministrului plenipotențiar german la Belgrad, Maximilian von Heeren, că va respecta angajamentele asumate față de Reich, iar la începutul lunii aprilie 1941 a luat decizia trimiterii la

Ministrul Italiei la București, Pellegrino Ghigi, la sosirea în Gara de Nord

Berlin a ministrului de Externe Momcilo Nincici într-o încercare disperată de a evita atacul german, lovitură de stat din 27 martie 1941 și, mai ales, tratativele demarate de Guvernul Simovici cu U.R.S.S. în vederea încheierii unui pact de neagresiune au pecetluit soarta Iugoslaviei.

În cursul zilei de 27 martie 1941, Hitler l-a primit în audiență pe ministrul plenipotențiar maghiar la Berlin, Sztojaj Döme, căruia i-a adus la cunoștință decizia sa de a ataca Iugoslavia. În acest context Führerul a arătat că „situația constituie o șansă unică pentru Ungaria de a-și realiza pretențiile revizioniste, pe care altfel ar fi trebuit s-o aștepte mulți ani“. Hitler s-a declarat dispus să ofere Ungariei – în schimbul participării ei la atacul împotriva Iugoslaviei – ținutul Bacica și Banatul sârbesc. Acceptul Ungariei a parvenit la 28 martie 1941.

Potrivit ordinului emis la 30 martie 1941 de Cartierul General al Armatei de Uscat în vederea executării Operațiunii 25 și dispoziții supli-

mentare pentru Operațiunea „Marița“, participarea activă a României la operațiunile îndreptate împotriva Iugoslaviei nu a fost luată în calcul la Berlin. În cadrul întrevederii avute la 31 martie 1941 cu ministrul plenipotențiar iugoslav la București, Aleksandar Avakumovici, generalul Ion Antonescu a atras atenția interlocutorului asupra consecințelor unui conflict între Iugoslavia și Puterile Axei, oferind asigurări că „România nu va întreprinde nicio acțiune menită a produce schimbări în structura politică actuală a Balcanilor“. Totuși, generalul a admis posibilitatea intervenției în eventualitatea participării Ungariei la o acțiune militară îndreptată împotriva Iugoslaviei, întrucât „Guvernul român nu va putea să lase pe unguri să intre în Banat și să-l ocupe în urma pasivității României“. Conducătorul statului a expus poziția oficială a României inclusiv în cadrul audienței acordate în aceeași zi ministrului Italiei la București, Pellegrino Ghigi. În replică la sugestia diplomatului italian

că „a sosit momentul ca România să joace un rol activ în Axă, ceea ce i-ar da posibilitatea să-și valorifice drepturile asupra Banatului iugoslav“, generalul Ion Antonescu a reiterat refuzul României de a se implica în această campanie, arătând că „România nu dorește să

provoace sau să participe la răsturnarea situației politice a Peninsulei Balcanice“. Conducătorul statului s-a văzut nevoit să accentueze din nou faptul că poziția oficială a României putea să se modifice în eventualitatea intrării trupelor maghiare în Banat sau Timoc, caz în care armata română urma să intervină pentru a proteja interesele minorității românești din aceste regiuni.

Rolul României în cadrul Operațiunii „Marița“ a fost fixat prin intermediul Directivei nr. 26 din 3 aprilie 1941, referitoare la colaborarea cu aliații în Balcani, care preconiza asigurarea frontierelor cu U.R.S.S., respectiv Iugoslavia. În acest sens, încă din 28 martie 1941 – în urma dispozițiilor primite de la OKW –, Misiunea Militară germană solicitase Marelui Stat Major român prevenirea sabotajelor la Porțile de Fier, respectiv adoptarea unor măsuri militare defensive în Moldova, evitându-se însă cu orice preț incidentele de frontieră și provocările la adresa U.R.S.S.

(Va urma)

capacitate din cauza dificultăților de ancorare a materialelor.

Dezertări

Evacuarea trupelor române din teritoriul cedat a avut loc începând cu dimineața zilei de 5 septembrie 1940, pe direcții de deplasare și aliniamente, astfel că la 13 septembrie toate unitățile erau dislocate în raioane la sud și est de frontiera impusă. În privința evacuării structurilor militare, succesiunea operațiunilor a fost bine planificată și executată.

Grănicerii au evacuat pozițiile ocupate în acord cu Ordinul general de operații nr. 8 al Marelui Stat Major și Ordinul de operații nr. 1 al comandantului Armatei 1, conform cărora deplasarea trebuia să înceapă în ziua de 4 septembrie ora 20.00, pentru ca în dimineața zilei de 5 septembrie să se afle înapoia trupelor din Detașamentul de siguranță. Deplasarea s-a executat cu trenul, cu automobile și pe jos, astfel că în seara zilei de 6 septembrie batalioanele și companiile de grăniceri se aflau în raioanele ordonate. Evacuarea a fost precedată de incidente între grănicerii români și trupe maghiare pătrunse pe teritoriul care urma a fi părăsit, soldate cu morți și răniți de ambele părți. Un număr redus de grăniceri din teritoriul cedat au părăsit unitățile, gestul lor fiind considerat dezertare.

Marile unități și unități ale Armatei 1 trebuia să se evacueze succesiv pe aliniamentele stabilite pentru fiecare zi, deplasarea urmând a fi executată prin transport pe calca ferată și marș pe jos. Specificul situației era dat de faptul că în cadrul Diviziilor 16, 17 și 20 Infanterie majoritatea oamenilor erau din teritoriul cedat, astfel că din cauza neînțelegerii modului de punere în aplicare a ordinelor privind desconcentrarea acestora s-a ajuns la situații grave din punctul de vedere al ordinii și disciplinei, restabilite până la 5 septembrie 1940. Până la 14 septembrie, 26 ofițeri, 64 subofițeri și 5.341 trupă, în majoritate rezerviști, au părăsit unitățile fără aprobare, unii cu echipamentul și armamentul din dotare.

Jandarmeria, ca structură de asigurare și menținere a ordinii publice, a executat evacuarea din teritoriul cedat concomitent cu îndeplinirea misiunilor specifice și a celor ordonate de către comandantul Armatei 1, a cerințelor autorităților locale.

În teritoriul cedat se aflau structuri ale Jandarmeriei din

Regimentele 7, 8 și 9 Jandarmi, batalioanele 13, 2 și 15 Jandarmi de la Dej, Târgu Mureș și Miercurea Ciuc. Evacuarea s-a executat conform unui ordin al Armatei 1, care a prevăzut: „Legiunile de Jandarmi intră din acest moment sub ordinele Armatei 1 din punct de vedere al ordinii interne și vor continua să rămână pe zonă și după evacuarea materialelor ce le aparțin, până ce Eșalonul de siguranță format din trupele operative va veni în retragere în dreptul lor; în acest moment posturile de jandarmi vor începe retragerea cu unitățile militare, de unde se vor dirija în zonele ce se vor fixa de Armata 1 la sud de noua frontieră”.

Au existat unele dezordini și în evacuarea structurilor Jandarmeriei, din cauza ordinelor transmise și de către comandantul Corpului de Jandarmi, situație rezolvată prin intervenția directă a comandantului Armatei 1. Ascunător situației de la unitățile armatei, și din cadrul Regimentului 7 Jandarmi Cluj s-au înregistrat părăsiri de unitate fără aprobare – doi ofițeri, 67 subofițeri și 1.186 trupă, cei mai mulți din rândul concentrațiilor proveniți din teritoriul cedat.

După finalizarea evacuărilor, începând cu 14 septembrie 1940 a început redислоarea forțelor și mijloacelor structurilor militare în zona de destinație finală, sarcina reve-

Intrarea lui Horthy în Cluj

nului consemna: „Evacuările în zona de vest au fost complet terminate în seara zilei de 10 septembrie 1940, ora 20.00. În zona secuiască penultimul tren a plecat în ziua de 11 septembrie 1940, ora 07.00, din Sfântu Gheorghe – Trei Scaune, cu restul de personal C.F.R. din acea gară. A mai rămas la Sfântu Gheorghe colonelul Bardan, comandantul Centrului de Instrucție al Infanteriei, cu un detașament de siguranță, lăsat în acea localitate până azi după-masă, când se va îmbarca într-un tren compus din 30 de vagoane acoperite, 21 vagoane de clasă și patru platforme.”

La 14 septembrie 1940 generalul N. Stoescu a întocmit și prezentat Marcului Stat Major o „Dare de seamă” asupra evacuării teritoriului cedat Ungariei. Pentru executarea evacuărilor, delegatul Guvernului a avut la dispoziție 20.824 vagoane și 6.818 autovehicule, care au efectuat transporturi în sistem navetă, procedeu care consta în transportul materialelor într-o stație de primă destinație, cât mai aproape de noua frontieră, apoi revenirea în teritoriul cedat pentru încărcare; a mai dispus de două batalioane de lucru, trei detașamente de pază, o companie și un pluton de jandarmi, sosite la Cluj la 3, 5, 7 și 8 septembrie 1940, cărora li s-au adăugat structuri ale Armatei 1, Corpurilor 5, 6 Teritoriale și ale Comandamentului Apărării Interioare a Teritoriului. În lipsa unui plan de evacuare, a fost elaborat un document în urma unui acord de principiu cu

**Generalul
Alexandru Ioanițiu**

autoritățile civile și militare din teritoriul cedat și din Ținutul Bucegi, unde urma a fi transportate materiale evacuate; a fost organizată paza și siguranța în stațiile de îmbarcare, în toate stațiile de cale ferată și nodurile feroviare, pentru prevenirea actelor teroriste. Evacuarea s-a executat în două faze, inițial cu concentrarea efortului în zonele Baia Mare – Oradea și Cluj – Dej, apoi la est de Someșul Mic. Populația și bunurile

Colonelul Septimiu Pretorian

materiale evacuate au fost dislocate într-o zonă de primă destinație, pentru ca ulterior să fie transportate în zonele de destinație finală. Evacuările au fost conduse nemijlocit de comandamentele militare pentru structurile din subordine, delegații Marcului Stat Major coordonând, prin Secția 6 Transporturi, inspecțiile de mișcare ale C.F.R.; pentru fiecare zonă de evacuare și primă zonă de primire a fost numit câte un ofițer controlor. Structura la dispoziția delegatului Guvernului a funcționat la Cluj până la 9 septembrie, ulterior la Turda. Evacuările au început la 3 septembrie, cu două zile întârziere, din cauza lipsei vagoanelor, iar efortul maxim a fost făcut în zilele 5, 6, 7, septembrie; evacuarea Clujului s-a executat între 5 – 9 septembrie, sub conducerea colonelului Septimiu Pretorian, care a avut la dispoziție 2.000 de vagoane și 450 autovehicule/zi. Efectivele militare au fost deplasate pe jos, pe itinerarele stabilite, conform planificării marșului de comandanții de unități, în baza ordinelor eșalonului superior. În aceeași dare de seamă erau prezentate greutatea cu care delegatul Guvernului s-a confruntat: insuficiența vagoanelor și a locomotivelor de rezervă, a mâinii de lucru pentru încărcarea și descărcarea vagoanelor; multe dintre mijloacele auto sosite din diferite zone ale țării au fost improprii transportării materialelor cu gabarit mare; vagoanele platformă au fost utilizate sub

la Oradea. În general, datorită distanței între trupele române și cele horthyste, nu s-au înregistrat evenimente grave între cele două armate. Documentele de arhivă evidențiază, totuși, câteva ciocniri între grupuri de militari români și horthyști, generate de ocupații.

Cel mai grav incident s-a petrecut în ziua de 4 septembrie 1940 când, contrar prevederilor Convenției de la Oradea, soldații horthyști au pătruns în Diosig, deschizând focul asupra grănicerilor români, fiind uciși sergenții Gheorghe Nițu și Gheorghe Tămaș, caporalul Pavel Mocanu, fruntașul Ștefan Herlo și soldatul Vasile Bălan. A fost rănit locotenentul Dumitru Lazea care, transportat în condiții inumane la Debrețin, a decedat în spital.

Un alt incident a avut loc în localitatea Orașul Nou, unde în ziua de 5 septembrie un grup de civili de naționalitate maghiară, înarmați, au deschis focul la ora 12.30 asupra militarilor români din Grupul 18 Recunoaștere.

În ziua de 13 septembrie, în fâșia Diviziei 4 Infanterie, în zona localității Aita Mare, ungurii au deschis foc cu armament automat asupra grănicerilor români, iar în fâșia Corpului 7 Armată, în afara teritoriului răpit, aviația militară ungară a pătruns în spațiul aerian al țării.

Placă memorială cu numele eroilor căzuți la datorie la Diosig

Guvernul de la București cere reprimarea celor care voiau să lupte

Dacă în privința incidentelor între cele două armate nu au fost probleme deosebit de grave, nu același lucru se poate spune despre atitudinea trupelor horthyste și a unei părți din populația maghiară față de românii din teritoriul ocupat.

În primul rând, trebuie observat că ungurii au pătruns

în Ardeal cu o cantitate de forțe și mijloace care depășeau cu mult nevoile ocupării unui teritoriu cedat. În al doilea rând, în principalele orașe Satu Mare, Oradea, Cluj, Târgu Mureș, au avut loc defilări demonstrative, care au avut menirea să intimideze populația românească, pentru a lăsa impresia unei armate puternice și bine dotate, care ar fi fost capabilă să ocupe Ardealul și prin forță.

Cele mai grave acțiuni au fost însă îndreptate împotriva populației românești, ajungându-se la acte de o cruzime ce depășeau orice închipuire. Edificatoare în acest sens sunt crimele produse în localitățile Ip, Trăsnea, Mureșeni de Câmpie, Poieni, Sucutard, Zalău, Nușfalău. Aceștia li se adaugă schingiuri și bătăi în masă, dărâmări de biserici românești. În perioada septembrie – noiembrie 1940, în teritoriul ocupat s-au produs 919 omoruri, 1.126 schingiuri, 4.126 bătăi, 15.893 arestări, 124 profanări, 78 devastări colective, 447 devastări individuale, ș.a.

Dictatul impus la Viena în august 1940 a produs o puternică reacție în opinia publică. Întreaga țară a fost cuprinsă de un val de manifestații, în cadrul cărora participanții se pronunțau pentru neacceptarea Dictatului și își exprimau voința pentru a lupta în vederea apărării țării.

(Continuare în p. 37)

Monumentul ridicat în localitatea Trăsnea

nind în continuare „Delegații Guvernului”, care s-a instalat la Brașov, de unde a condus toate operațiunile.

Ciocniri armate

Prezentarea exclusivă a evacuării structurilor militare poate crea o imagine falsă despre complexitatea activităților desfășurate în perioada 1 – 13 septembrie. Situația a fost deosebit de grea și complicată, din cauza inexistenței unui plan de evacuare a autorităților, instituțiilor și a unei părți a populației, în condițiile în care încă de la începutul lunii august existau indicii despre ce avea să urmeze; a timpului scurt la dispoziție pentru elaborarea concepției evacuării, stabilirii forțelor și mijloacelor necesare fiecărei structuri și categorii de materiale care urma a fi evacuate; a stării morale scăzute a celor implicați în acțiunile ordonate; a dificultăților în asigurarea mijloacelor de transport; a ostilității unei părți a populației maghiare față de activitatea autorităților române.

Cu toate acestea, se poate aprecia că acțiunile s-au desfășurat în condiții bune, reușindu-se evacuarea celei mai mari părți din ceea ce se planificase, urmând ca în baza înțelegerilor cu partea maghiară, evacuarea unor bunuri aparținând statului român să continue și după 12 septembrie 1940.

Generalul Georgescu Pion

Conform prevederilor Convenției încheiate de Comisia mixtă româno-maghiară, la 5 septembrie, în teritoriul răpit au început să pătrundă trupele maghiare destinate ocupării acestui spațiu românesc.

Pentru ocuparea teritoriului românesc cedat de autoritățile de la București, Marele Stat Major al armatei horthyste a destinat unități și mari unități încadrate în trei armate. Armata 1 (comandant Nagy Vilmos), cu un efectiv de 208.000 militari, având în componere Corpurile 1, 2, 4, 6 Armată, a înaintat pe direcția Săcuieni, Marghita, Șimleul Silvaniei, Jibou, Dej, Gherla, Sucutard și Carci, Tășnad, Cehu Silvaniei, Gerăuș, Șomcuța Mare, Dej. Armata 2 (comandant Jany

Gusztav), cu un efectiv de 101.932 militari, a înaintat pe direcția Oradea, Cluj. Armata 3 a fost destinată ocupării Depresiunii Maramureșului și zonei Satu Mare, Baia Mare, Târgu Lăpuș, unitățile din componere înaintând pe direcțiile: Satu Mare, Baia Mare, Târgu Lăpuș, Bistrița, Reghin și Sighetu Marmatei, Năsăud, Rodna Veche, Tiha Bârgăului. Din forțele de pe această direcție o parte au înaintat spre estul Depresiunii Maramureșului, prin Vișeu de Sus spre Borșa, pasul Prislop.

Din cauza ritmului scăzut de înaintare, existând pericolul neocupării în timpul prevăzut a zonei secuiești, după ajungerea pe aliniamentul Cluj, Dej, Năsăud, a fost introdus în acțiune Corpul de Armată Rapid, care a înaintat pe direcțiile: Târgu Mureș, Corund, Baraolt, Odorhei, Sfântu Gheorghe și Gheorgheni, Miercurea Ciuc, Târgu Secuiesc, Covasna.

Odată cu pătrunderea trupelor horthyste de ocupație, în nordul Transilvaniei au fost aduse 730 persoane pentru aparatul administrativ, efective ale poliției (56 ofițeri, 2.268 subofițeri, trei detașamente de urmărire), precum și jandarmi pentru asigurarea ordinii publice – opt batalioane încadrate cu câte 56 de ofițeri și 204 subofițeri de jandarmi.

Pe timpul pătrunderii trupelor horthyste au fost respectate etapele prevăzute în Convenția de

Trupe ungare intră în Zalău

De la stânga: Octav Șuluțiu, Elena Farago și Eugen Jebeleanu, în 1935

liberă. S-a decis pentru Regionala C.F.R. Timișoara, având un consătean la Vinga (localitate între Arad și Timișoara). Au încărcat în vagon o parte din mobilă, haine și ceva mâncare: slănină, șuncă de porc, untură, pâine de casă.

„Nici nu pot să descriu jalea care m-a cuprins când trenul s-a pus în mișcare. Mecanicul a tras de multe ori și neobișnuit de îndelungat fluierul locomotivei, în semn de adio. Simțeam că se rupe ceva în mine: o legătură trainică ce se stabilise de-a lungul anilor, o ordine firească a lucrurilor, care urma să fie înlocuită cu ceva total necunoscut.

Ușa de la vagon era larg deschisă și, plângând în hohote, ne luam rămas-bun de la cei care veniseră să ne conducă și să asiste la plecarea noastră: vecini, prieteni, cunoscuți, care rămăneau și care, la rândul lor, plâneau amar. Eu mă uitam mai ales la prietenii mei cei mai apropiați, copii de vârsta mea, trei români și doi unguri, care își pusese mâinile pe

ochi și plâneau cu lacrimi amare. Când trenul nostru cu refugiați ieșea din Huedin, în dreptul depoului de locomotive, un grup de muncitori au început să smulgă florile din rondurile din jurul depoului, cu rădăcini cu tot, și să le arunce, prin ușile deschise, în vagoanele noastre, în semn de omagiu și de compasiune. A fost ultimul gest care marca despărțirea noastră definitivă de orașelul în care ne-am simțit atât de bine.“

In fiecare stație se adăugau noi vagoane. Călătoria a durat zece zile, deoarece, din cauza ocupației horthyste, trenul mergea pe rute ocolitoare: în loc de Huedin – Oradea – Arad-Timișoara, s-a utilizat calea Huedin – Cluj – Teiuș – Alba-Iulia – Vințu de Jos – Sibiu – Piatra Olt – Craiova – Turnu Severin – Caransebeș – Lugoj – Timișoara – Vinga. Aproape în fiecare gară se desprindeau ori se atașau vagoane noi, lucru ce necesita manevre multe și provoca multe întârzieri. În unele stații mai mari, la Cluj, la Teiuș, la Sibiu, la Craiova ori la Timișoara, erau așteptați de grupuri de tineri care le aduceau ceai cald, fructe și sandvișuri.

Cu o populație majoritar musulmană și cu un grad de dezvoltare economico-socială inferior Dobrogei de Nord, Cadrilaterul a fost parte componentă a statului român 25 de ani (iulie 1913 – septembrie 1940), cu o întrerupere de doi ani, din septembrie 1916, până în decembrie 1918, când a fost reîncorporat statului bulgar. Apartenența la România a fost consfințită, pe plan internațional, de Conferința de Pace de la Paris din 1919, prin Tratatul de la Neuilly-sur-Seine (*Magazin istoric*, nr. 11/2019).

Refugiați din Cadrilater

MĂRTURII ALE REFUGIAȚILOR DIN TRANSILVANIA DE NORD ȘI CADRILATER

Dr. CRISTINA SIRCUȚA

Cedarea Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a Ținutului Herței Uniunii Sovietice, în urma acceptării de către Guvernul regal a ultimatumurilor din 26, respectiv 28 iunie 1940 (Magazin istoric, nr. 6/2020), și evacuarea acestora în patru zile a provocat îngrijorare în rândul populației din restul României. Pe fondul succesorilor militare ale Germaniei naziste, propaganda revizionistă a Ungariei pentru obținerea Transilvaniei și a Bulgariei pentru Cadrilater s-au intensificat.

Nu se încheiasă bine ecoul capitulării rușinoase, fără luptă, în fața U.R.S.S. din vara anului 1940, când a căzut știrea pierderii Transilvaniei de Nord.

În București s-au organizat mari mitinguri care cereau abdicarea regelui Carol al II-lea și pedepsirea vinovaților. Oamenii plângeau. Scriitorul Octav Șuluțiu a exprimat, poate, cel mai bine stările de spirit din acel moment. „Deși bucată dintr-un corp, ea părea mai mult un centru și o inimă, decât o parte centrifugală. Și într-adevăr, ceca ce harta ilustra într-un desen atât de armonios, spiritual, însemna că Transilvania nu stătea – și n-a stat nici atunci când era sub stăpânire străină! – la marginea României. Și ceva mai mult, ea n-a fost nici măcar o parte integrantă. Ci, în decursul unei lungi istorii, cetatea înconjurată de munți a fost chiar sămburele în jurul căruia a crescut și s-a încheșnat ca o carne realitatea culturală românească. Centru radiator, rezervor nescut de oameni și idei-forță, Transilvania a fost un imens laborator, unde s-a plămădit tot ce a fost mai bun în substanța sufletească a românismului și de unde s-au răspândit liniile direc-

toare pe care aveau să se depună simetric cristalele realizărilor românești.“

Drama istorică a cedării Transilvaniei de Nord a simțit-o și Gheorghe Boboș (născut în 1932, devenit apoi profesor universitar la Facultatea de Drept a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, decan al acesteia în perioada 1981 – 1989, fondator și primul decan al Universității Creștine „Dimitrie Cantemir“ din Cluj-Napoca), pe atunci în vârstă de doar opt ani. „Vestea cedării a venit ca un trăsnet, deși semne prevestitoare existau. Le ascultam mai ales la radio și din discuțiile părinților cu vecinii sau cunoscuții. Într-o dimineață de septembrie 1940, tata a venit repede de la cabină [C.F.R. – n.a.], unde era de serviciu, palid și speriat, și i-a spus mamei numai atât: «S-a cedat Ardealul. Trebuie să plecăm.» Mamei nu-i venea să creadă și a întrebat: «Unde să ne ducem?», la care tata i-a răspuns: «Deocamdată, nu știu», și s-a întors înapoi la serviciu.

Mama a început să plângă, s-a luat cu mâinile de cap, a început să se vaite și să umble ca bezmetică prin casă, fără să știe ce să facă. Văzând-o, ne-am apucat și noi, sora mea și cu mine, de plâns.“

Ca angajat al C.F.R., tatălui său i s-a pus la dispoziție un vagon de marfă și a fost întrebat unde dorește să se stabilească în țara rămasă

LUDWIG VAN BEETHOVEN, MAI MULT DECÂT MUZICĂ

FLORENTINA DOLGHIN

Ascultând muzica lui Ludwig van Beethoven, pe care, în treacăt fie spus, se poate dansa, primul impuls este să-ți spui că ceva atât de frumos nu se poate, că acest om a fost născut sub un toptan de dărnicie divină, a fost brodit genial, la limita misterului.

Mai departe, ești tentat să-ți vezi chipul. Privind imaginile rămase, un obraz osos, măsliniu (din copilărie i se spunea Spaniolul, pentru culoarea pielii), cu trăsături tăiate geometric, păr zburlit, ochi cenuși și privire de sălbatic, îți poți spune, eventual, că nici măcar nu e meritul lui, aluatul din care a fost plămădit e doar o înzestrare congenitală.

Citind despre viața compozitorului, descoperi un ins ca toți oamenii, pasionat de muncă, zăbovind până noaptea târziu la pupitrul lui, în zori revenind la el, pentru că lucra la trei sau patru opere deodată, care a trăit 57 de ani, a iubit, a urât, a suferit cumplite dureri fizice și psihice – a rămas total surd de la 47 de ani și a continuat să creeze genial, fără să se resemneze –, care și-a adorat nepotul orfan de la frate și a vrut să-l facă om, cicălindu-l, plătindu-i cele mai bune școli și cei mai renumiți profesori... pentru ca acela să încerce să se sinucidă și să-i spună unchiului că îi e rușine cu el.

Cel care socotea muzica instrumentală „cea mai romantică dintre toate artele“, în 1819

Nimeni acum, la un sfert de mileniu de la nașterea sa, la 16 decembrie 1770, nu se mai îndoieste că „Titanul de la Bonn“ a fost un geniu al muzicii, dar și o forță a naturii. Nouă simfonii, 35 de sonate, concerte – cele cinci, cele mai importante, pentru pian – cantate, uverturi, o operă, *Fidelio*, n-ar fi multe ca producție, comparativ cu Haydn, care a scris 100 de simfonii, sau Mozart peste 40. Dar fiecare simfonic a lui Beethoven are propria identitate. Haydn însuși, pe care l-a avut profesor la Viena și cu care marele compozitor nu va dezvolta o rela-

ție prea armonioasă, poate din gelozia dascălului, exasperat la un moment dat de tumultul, energia și talentul tânărului de 23 de ani, căruia îi spunea „Marele Mogul“, va exclama intrigat: „Îmi faceți impresia unui om care are mai multe capete, mai multe inimi, mai multe suflete.“

Un artist semeț

Ludwig van Beethoven se naște la Bonn, dar își petrece cea mai mare parte a vieții la Viena, orașul muzicii, unde se stabilește în 1792, exact la un an după moartea lui Mozart,

parcă să umple un gol. Viena are nevoie de un al doilea Mozart. De altfel, cel din urmă acceptă în aprilie 1787 să-l asculte cântând la clavecin, dar mai ales improvizând, partea forte a viitorului compozitor. Mozart înțelege repede ce colos are în față: „Rețineți numele acestui băiat, va face o omenire întreagă să vorbească despre el.“

Ludwig este al doilea copil dintre cei șapte ai familiei unui violonist, pianist și cântăreț modest, de origine flamandă, de unde și particula *van*, fără nicio legătură cu noblețea. Din cei șapte numai

Parcul Palatului reginei Maria din Balchic

Prin aplicarea Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940 (*Magazin istoric*, nr. 9/2004), România pierdea un teritoriu în suprafață de 6.921 km², cu o populație de aproximativ 425.000 de locuitori. Regatul României acceptase cedarea către Bulgaria a județelor Durostor și Caliacra, în condițiile unei puternice presiuni internaționale din partea Germaniei hitleriste, a U.R.S.S. și a Italiei fasciste.

Cedarea Dobrogei de Sud, deși dureroasă, mai ales pentru locuitorii acelei regiuni, nu a fost privită cu atâta patimă, cum s-a întâmplat în cazul pierderii Transilvaniei. Bunul cel mai de preț era inima Reginei Maria, păstrată în capela palatului construit de ea la Balchic. Trebuie să mai spunem că, în timpul administrației românești de un sfert de veac, Dobrogea de Sud devenise o regiune prosperă.

Potrivit articolului 3 al Tratatului de la Craiova, s-a hotărât schimbul obligatoriu dintre supușii români de origine etnică bulgară din județele Tulcea și Constanța și supușii români de origine etnică română din județele Durostor și Caliacra. Au părăsit județele Caliacra și Durostor aproximativ 100.000 locuitori (23.173 familii, dintre care 18.760 dețineră gospodării în mediul rural). Guvernul bulgar acceptase (articolul IV, Anexa D) plata unei sume forfetare de un miliard lei, în două tranșe, la 15 ianuarie 1941 și 15 ianuarie 1942. Anexa B menționa modalitățile concrete de retragere a administrației românești din Cadrilater și instalarea noilor autorități bulgare. Evacuarea Dobrogei de Sud urma să se facă în etape, pe o perioadă care se întindea de la 20 septembrie la 1 octombrie 1940. Erau menționate chiar și datele și orele pentru fiecare zonă în parte, astfel încât să nu se ajungă la contact

direct între trupele române, care se retrăgeau, și cele bulgare, care le înlocuiau.

Chiar dacă cedarea Cadrilaterului nu s-a făcut în condițiile barbare la care au fost supuși românii din Basarabia, situația a fost deosebit de grea. Până la 1 octombrie 1940, evacuarea populației românești din Cadrilater se finalizase. Majoritatea s-a mutat în Constanța, Tulcea, Călărași, București, Suceava, Rădăuți, Romanai, Ialomița și Olt. Din județele Tulcea și Constanța au fost evacuate 15.000 de familii de etnici bulgari, aproximativ 61.000 de persoane.

Nicolae M. Nicolae (născut în 1924, în orașul Silistra, județul Durostor; *Magazin istoric*, nr. 1/2000) povestea că părinții săi au decis să nu dea curs înțelegerii româno-bulgare privind schimbul de populație, rămânând în casele lor. Tatăl său făcea parte din prima generație de mocani (oieri) născuți în Cadrilater, iar în comuna Aidemir existau mai mulți conaționali, hotărâți să nu-și părăsească proprietățile. Imediat după instalarea autorităților bulgare, prima măsură a fost obligativitatea bulgarizării numelor. Din Nicolae, tatăl său a devenit Nicolacf. Apoi, și-au schimbat cetățenia. Dacă această măsură era oarecum firească, ce a urmat nu a mai fost așa. La 10 decembrie 1940, părintele său a fost chemat la Poliție, unde i s-a adus la cunoștință că trebuie să renunțe la naționalitatea română și să semneze o declarație în acest sens. Abia atunci au decis să părăsească Cadrilaterul. Li s-a acordat un termen de trei zile pentru plecare și dreptul de a-și lua bunurile ce încăpeau într-o singură căruță. Pe un ger cumplit, la 15 decembrie 1940, grupul de refugiați trecea frontiera româno-bulgară, pe la punctul de trecere Ostrov. Neavând autorizații legale de trecere a frontierei și pentru că procesul de schimb al populației se încheiase, grănicerii români le-au interzis intrarea în țară. După mai multe formalități, li s-a permis accesul. Cei mai mulți din convoiul de căruțe s-au stabilit în comuna Almalău, lângă Ostrov, ce tocmai fusese părăsită prin plecarea bulgarilor.

Aceste povești nu sunt singulare. În deșgurada politică care a urmat, în cazul refugiaților, evenimentele din vara anului 1940 au lăsat urme adânci, care se dezvăluie și astăzi, la 80 de ani de la petrecerea lor. ■

Beethoven, afirmă că de la 25 de ani inima lui Beethoven n-a fost niciodată fără dragoste și că numai un idealist naiv își poate face iluzia că a fost mereu aceeași iubire. Odată primit de Viena – oraș pe care curând, de prin 1815, îl va disprețui pentru lejeritatea moravurilor lui artificiale (când este declarat cetățean de onoare al urbei răspunde ironic că nu a știut că există și cetățeni de rușine ai ei), el fiind un mare admirator al Londrei, autentic culturală, în opinia sa –, provincialul, mai mult prin accent, se dezgheață repede.

Prima mare văpaie se nemește contesa Giulietta Guicciardi (1784 – 1856), venită de la Trieste, cărcia îi dă lecții de pian în anul 1800 sau 1801. Este verișoara surorilor von Brunswick, Theresa (1775 – 1861) și Josephina (1779 – 1821), și celele lui. În casa lor Beethoven o cunoaște pe Giulietta, pentru care va scrie *Sonata pentru pian nr. 14*, cunoscută ca *Sonata Lunii*. Și ea este îndrăgostită de el, îi dăruiește un portret, pe care îl va păstra toată viața, dar în 1803 se căsătorește cu contele Robert von Gallenberg, mai bogat decât Ludwig.

Nc-a rămas de la compozitor o lungă, sinceră și

La 33 de ani și foaia de titlu a *Simfoniei a treia*, Eroica, pe care a compus-o atunci

exaltată epistolă, în timp devenită celebră, adresată *Nemuritoarei iubite*, datată „6 iulie dimineața”, prima parte a ei, și semnată „Credinciosul tău Ludwig” și „luni seara 6 iulie”, a doua parte, semnată „Veșnic al tău/ Veșnic a mea/ Veșnic unul al altuia”, fără numele celei cărcia îi este adresată, fără an. S-au făcut de atunci multe supoziții privind destinatară. Poate fi Giulietta, despre care am amintit; dar și una dintre surorile Brunswick, cu care el este intim, unii biografi pretinzând că Minona, născută în 1812, fiica Josephinei, l-ar avea tată pe compozitor; poate fi cântăreața Amelia Sebald (1787 – 1846) sau Antonia Brentano (1780 – 1869), soția senatorului de Frankfurt Franz von Bren-

tano, prieten cu Ludwig; poate fi contesa Anna Maria Erdödy (1779 – 1837), o bună prietenă a lui, căsătorită, excelentă pianistă, la care a și locuit muzicianul prin 1808; sau, la fel de bine, poate fi contesa Almerie Esterhazy (1789 – 1848), și ea emerită pianistă, și ea căsătorită ulterior cu un ofițer.

Toate pot fi *Nemuritoarea iubită*. Fiind foarte decent în ce privește viața lui privată, dar mai ales având în preajmă femei de o stranie discreție, este greu de precizat cui i-a adresat scrisoarea. Există însă biografi ai lui Beethoven care afirmă ca an sigur al acestei epistole 1812 și merg mai departe apreciind că *Simfonia a VII-a*, considerată „apoteoza dansului”, și chiar *Simfonia a VIII-a* trădează anume pasiunea de care era zguduit în acea vară.

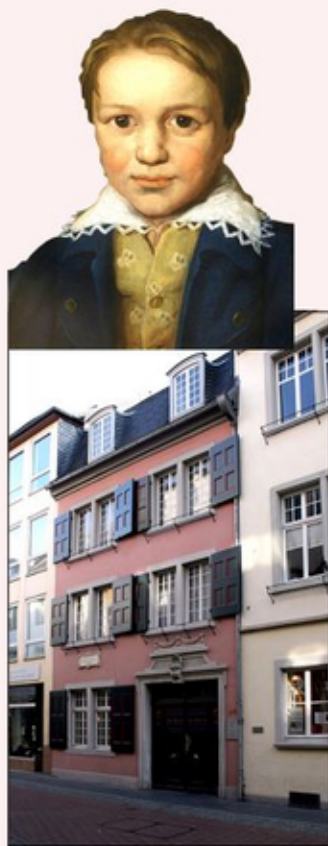
La 40 de ani, pe la 1809 – 1810, Beethoven se îndrăgostește de o puștoaică de 17 ani,

Domnișoare și doamne care l-au adorat: Giulietta Guicciardi, Amelia Sebald, Antonia Brentano, Anna Maria Erdödy, Tereza Malfatti

trei vor ajunge la maturitate: el, Kaspar-Karl și Johann, ambii mai mici decât el. Tatăl, realizând talentul de pianist al lui Ludwig, încearcă, precum Leopold Mozart cu fiul lui, să-l poarte ca pe o minune prin toată Europa. Ludwig „se execută”, dar fără nicio tragere de inimă, pentru că părintele lui nu are metoda pedagogică a tatălui lui Mozart. Este brutal, excesiv de autoritar și, pe deasupra, alcoolic. De aceea după moartea blândeii lui mame (la 41 de ani), pe care a iubit-o mult, victimă a tuberculozei, când el are numai 17 ani, are un singur gând: să plece de acasă. Și va părăsi orașul de pe Rhin pentru

Beethoven, copil genial la 13 ani, și casa din Bonn în care s-a născut în decembrie 1770

totdeauna, rămânând cu nostalgia lui.

La Viena, unde ajunge la 22 de ani, își definitivază studiile de teorie muzicală, compune primele sonate și concerte pentru pian, citește istorie universală, poezie, Shakespeare, Goethe, Schiller, dar mai ales improvizează genial, așa încât se va impune în saloanele aristocrației melomane. Venit dintr-o țară a disciplinei și a supunerii, Ludwig, un german autentic, cunoscător la perfecție al latinei, francezei și italianei, se mișcă dezinvolt în această lume, afișează prin felul de a fi semeție, încă de la primul său concert cu public, din martie 1795.

Este convins că e ușor să te acomodezi în lumea nobililor dacă ai cu ce să o impresionezi. Și el are. Ochii celor care îi ascultă improvizațiile la pian se umplu de lacrimi, iar unii dintre ascultători chiar izbucnesc în hohote de plâns, își amintesc contemporanii. El îi privește și, la sfârșit, ia în răs emoția lor, deși i se simte bucuria în glas: „Sunteți cu toții niște nebuni. Cine poate trăi printre niște copii atât de răsfățați?” Altfel, între prieteni, Beethoven este jovial, plin de haz, fericit să trăiască și să aducă bucurie. Merge tot timpul cu un caiet de muzică în mână în care își notează ideile în zbor și răspunde glumind, cu trimitere la Ioana d'Arc: „Nu pot merge fără drapelele mele.”

Dacă Haydn și Mozart mâncău cu servitorii, el se simte vexat dacă nu stă la masă alături de gazde. Se spune că Beethoven este cel care a schimbat condiția socială a muzicianului în societate, odată cu el depășindu-se rolul

jenant al acestuia de a-l distra pe stăpân. „Niciodată nu m-am gândit să scriu pentru glorie și onoruri. Ceea ce am în inimă trebuie să iasă la iveală, iată pentru ce scriu.” Este opinia unui artist, deja, a unui creator de frumos. Dar a unui artist căruia critici mai conservatori nu-i primesc de la început cu brațele deschise muzica, altfel genială.

Nemuritoare iubite

I se reproșează că maltratează pianul, că îl lovește mult prea puternic („doar nu e harpă”, replică el), că îi lipsește puritatea, că muzica lui ajunge la urechi, nu și la inimă. Siguranța de sine, din structura lui psihică, îl va feri însă de pericolul de a se opri din creație. Încet-încet, renumele său depășește frontierele Austriei, deși există încă voci negativiste, care afirmă că „pentru noi el nu va fi niciodată un Mozart”. Ceea ce Ludwig van Beethoven nici nu și-a propus vreodată. Chiar nu-i iartă acestuia frivolitatea din *Don Giovanni*, referirea la acele iubite în număr de „mille tre”.

Beethoven are o stimă tandră pentru femei, le privește cu un sentiment de puritate și de pudor. Îl supără până și conversațiile mai slobode despre ele. Se îndrăgostește mereu, cu furie, visează la fericire, deși curând este decepționat, ceea ce îi provoacă o mare suferință. Trece de mai multe ori de la dragoste la revoltă orgolioasă, stări care constituie izvorul improvizațiilor sale.

Romain Rolland, care i-a dedicat mai multe cărți, una intitulată chiar *Iubirile lui*

În 1823, cu patru ani înainte să moară

cei mai destoinici medici. Se operează de cinci ori. În zadar. În 1817 va fi complet surd. Mai are uncori zile bune, când aude muzica sau vorbirea fără cornetul acustic. Apoi va comunica cu oaspeții lui numai în scris, pe un caietel. O baghetă de lemn plasată între cutia pianului și, la extrema cealaltă, între dinții lui, îl mai ajută să audă ce compune. *Missa solemnă* și *Simfonia a IX-a* sunt scrise în anii 1822 – 1824.

Vizitatorii lasă mărturie despre genialitatea lui creatoare, despre hărnicia lui, dar și despre dezordinea din casă, de nedescris. „Nu am văzut nicio dată un artist mai concentrat, mai energic – scrie Goethe –, mai sensibil. Înțeleg foarte bine cât de uluitor poate să pară

pentru lume.“ Beethoven este un om bolnav, se supără pe toată lumea și în primul rând pe menajeră, după care aruncă cu ouă, dacă vede că unul nu e proaspăt, menajeră la care chiar renunță, nemulțumit de cum gătește. Vrea să fie independent. Se apucă singur de făcut piața și de gătit. Evident că nu-i iese nimic și că oaspeții înghit din politice supă lui preferată și carnea nefiartă

din felul al doilea. Dar pe el îl amuză să stea la cratiță.

Îl mai ține în viață, în afară de muzică, dragostea pentru nepotul lui, rămas orfan la moartea fratelui Karl, funcționar la Viena, în 1815. Se ocupă atent de educația lui și speră ca micul Karl, un băiat foarte chipeș, să devină artist sau savant. Este atât de convins că îi poate oferi tot acestui copil, pe care îl cam răsfășă, încât intră într-un proces ca să câștige custodia lui în detrimentul mamei, care trăiește, dar pe care Beethoven o disprețuiește profund. Îl consumă această perioadă, îl indispuce, biografia observând o sincopă de creație în anii când luptă pentru tutelă (1815 – 1820).

Îl crește pe Karl ca un adevărat părinte și, până la un punct, Karl promite, este studios, apoi îl rănește cu nerecunoștința lui, dezamăgindu-l. Se încarcă de datorii, pierde examene

și, temându-se de reproșurile unchiului, la 30 iulie 1826 decide să se sinucidă. Cum-pără două pistoale, merge în afara Vienci, trage, își face o rană, superficială, și ajunge la spital. Iar când se însănătoșește declară că vrea să trăiască departe de unchiul lui, pentru că nu se îmbracă dichisit, are o pălărie ponosită, gesticulează singur pe stradă și se țin copiii după el de ciudat ce este.

„Ce rușine mi-a făcut. L-am iubit atât de mult...“, își notează Beethoven în jurnalul personal.

Karl, nepotul de frate, mult prea drag, care i-a adus un plus de suferință

Urmează luni întregi în care compozitorul zace la pat. Este foarte slăbit, face o dublă pneumonie, o violentă inflamație intestinală, are colici dureroase, i se umflă picioarele, respiră greu, se sufocă și fața capătă o culoare cirotică. Dar încă lucrează, la *Simfonia a X-a*, care va rămâne neterminată. Se sfârșește la 26 martie 1827 și se spune că mii de oameni participă la înmormântarea lui. Prin testament îi lasă totul nepotului Karl. ■

29 martie 1827, Viena. Funeraliile unui spirit rebel, tandru și violent deopotrivă

Tereza Malfatti, fiica unei familii burgheze bogate. Fata este o brunetă frumoasă, foc de inteligentă și de veselă. Exact ce îi trebuie lui. „Nu pot să iubesc decât ceea ce este frumos... Altminteri ar trebui să mă iubesc pe mine însumi?“, îi scrie confidentului lui, Ignaz von Gleichenstein. Familia Malfatti îl prețuiește ca muzician, dar nu atât încât să-i dea copila. Asta în vreme ce el face proiecte de căsătorie. Refuzul este pentru el o catastrofă. Nu se știe însă dacă cei doi nu se mai văd în continuare. Tânăra se va căsători, în 1817, cu baronul von Drosdick. Multe cântece de dragoste (între care *Für Elise*), acorduri divine țâșnesc irepresibil din degetele și partiturile lui Ludwig van Beethoven în acei ani. Funcționează înrăurirea binefăcătoare a dragostei.

Nepotul care îl dezamăgește

De mulți ani, de prin 1796, compozitorul are probleme cu auzul. Vederea îi este deja slăbită din copilărie, urmare a celei mai grave forme de varicelă, de aceea poartă ochelari concavi foarte tari. Încet-încet se instalează și surditatea. Beethoven devine alt om, un om marcat de infirmitate: de nimic mulțumit, ipohondru, retras, taciturn chiar, deranjat de rugămintele insistente de a improviza la serate. „Bădăranii ăia își închipuie că se improvizează așa cum se face o pereche de ghete, după cum vrei. Am încercat, dar inspirația n-a

Compozitorul, absorbit de muzica sa...

venit. Mi-am luat pălăria și am plecat“, notează în jurnalul personal.

Nu spune, nu vrea să se știe, dar evită reuniunile, unde este foarte așteptat. Încă din 1801 îi scrie doctorului Franz Wegeler, vechiul lui prieten de la Bonn: „Îmi vâjâie urechile tot timpul, ziua și noaptea. Pot să spun că duc o viață nefericită, pentru că e imposibil să le spun oamenilor «sunt surd»“. Se mută – de altfel, se mută foarte des, imediat ce ajunge într-un loc, ceva nu-i place și iar împachetează. Pe când locuiește la Heiligenstadt (azi aparținând de Viena), are un moment de confesiune către cei doi frați, Karl și Johann,

nu mai poate ține în el. La 6 octombrie 1802, le mărturișește prin ce trece într-o scrisoare, care se va descoperi după moartea lui. Nu o expediază. Este așa-numitul „Testament de la Heiligenstadt“, un strigăt de disperare. „O, voi care credeți sau spuneți că sunt răutăcios, încăpățânat sau mizantrop, cât de mult mă nedreptățiți. Nu cunoașteți motivul secret care mă face să par astfel... Ah, cum aș putea să recunosc o infirmitate exact în acel simț care la mine trebuie să fie mai desăvârșit decât la alții, un simț cu care am fost înzestrat în cel mai înalt grad, spre deosebire de majoritatea oamenilor din profesia mea...“

Vara se mută la Mödling, un sat pitoresc la trei leghe de Viena, unde se simte foarte bine în sânul naturii. Primește acolo vizitatori, care încep să vină din toată lumea, dar îl obosesc. Uncori îi evită. Preferă să se plimbe singur ore întregi pe dealuri și văi, printre mesteceni, indiferent de vreme, ascultând cu nesaț păsările, susurul apelor, privind cerul, toate senzații convertite în viitoarele partituri. Știe că mișcarea stimulează gândirea și nici nu termină bine masa, pe ultimul duminică, înghițit în

picioare, pleacă grăbit. Lupta lui cu surzenia este cu adevărat eroică. Continuă să scrie, continuă să cânte la pian, insistă să-și dirijeze creațiile, dar îi derutează pe instrumentiști cu mișcările lui bruște, zvâcnite, de om care nu aude.

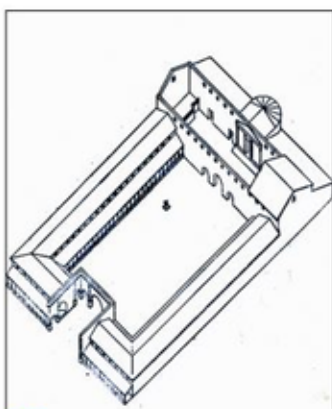
Încearcă să oprească deteriorarea auzului, se tratează cu

... și locuința din Heiligenstadt, unde și-a scris testamentul

distruse și refolosite în epoca medievală și modernă. Din secolul al XVIII-lea avem deja surse literare, atestări care menționează statui votive stând în picioare și columne intacte din Apulum, Băile Herculane sau Sarmizegetusa. Primele sanctuare atestate arheologic provin din secolele XVII – XVIII, cunoscute din desenele italianului Luigi Ferdinando Marsigli. În jurul anului 1790, Franciscus Kastal a descoperit primul sanctuar mithraic la Alba Iulia, materialul arheologic, fascinant, fiind trimis ulterior la Sibiu, în colecția baronului Brukenthal. La începutul secolului al XIX-lea a fost descoperit sanctuarul mithraic din Slăveni, Oltenia, iar după 1867 numeroase sanctuare au fost descoperite de Béla Cserni, Gábor Téglás, Pál Király și pionierii arheologiei în comitatele Alba și Hunedoara. Construirea căii feroviare în Transilvania în timpul dualismului austro-ungar a distrus o mare parte din Micia (azi Veșel, județul Hunedoara) și Apulum. Marile schimbări urbanistice au afectat grav și ruinele romane din Napoca, Drobeta și Potaissa (Turda), încă din epoca medievală. Asociațiile culturale și istorice maghiare și germane din Transilvania și deschițătorii de drum ai arheologiei românești din Sudul Carpaților au contribuit la identificarea mai multor sanctuare romane din fosta provincie Dacia.

Cea mai importantă descoperire din epocă a fost marele sanctuar mithraic din Sarmizegetusa, studiat de Pál Király și echipa lui. Sanctuarul zeului Mithras s-a păstrat doar fragmentar, parte din absida clădirii, dar în mijlocul sanctuarului, probabil într-o groapă săpată într-o perioadă dificilă sau chiar în timpul abandonării sanctuarului, arheologii au

Aedes signorum, sanctuarul castrului legionar din Potaissa

găsit cea mai mare colecție de statui, reliefuri și inscripții mithraice din Imperiul Roman. Peste 200 de reliefuri – mai ales fragmentare – au fost descoperite la Sarmizegetusa. Descoperirea din capitala provinciei a devenit rapid faimoasă și a atras atenția multor cercetători din Europa.

Majoritatea sanctuarelor din Sarmizegetusa, din zona sacră, a fost descoperită și documentată arheologic în secolul XX de Constantin Daicoviciu, Dorin Alicu, Ioan Piso și alții. La fel și sanctuarele din Porolissum, Micia și Apulum – acestea fiind cele mai bine documentate – au fost descoperite și cercetate în epoca comunistă. Săpături importante au fost efectuate în zona sacră din Alburnus Maior (Roșia Montană) la începutul secolului al XXI-lea și în Apulum în sanctuarul lui Liber Pater (1989 – 2003) și Mithras (2008 și 2013 – 2016). La fel, săpăturile din zona forului roman din Sarmizegetusa au dezvăluit templul capitolin al lui Jupiter și un spațiu sacralizat al comunității din Palmyra, Siria.

O investiție financiară, arhitecturală și de infrastructură

În religia și legislația romană spațiile folosite pentru comunicare cu puterile divine erau împărțite după statutul legal, forma arhitecturală sau divinitatea tutelară. Astfel, cunoaștem temple (templum) romane construite în spațiile publice, comune după regulile – canoanul arhitectural – arhitectului și inginerului roman Vitruviu, și sanctuare regionale și locale în mediul urban, periurban sau rural, de multe ori cu aspecte arhitecturale domestice sau asemănătoare unor case de reuniuni, colegii. Denumirea acestora s-a păstrat rar în inscripții și arată o varietate bogată (*aedes*, *templum*, *fanum*, *spelaeum* etc.). Unele sanctuare – cum erau cele dedicate lui Mithras – au caracteristici specifice, deși în mediul urban observăm diferențe mari și în arhitectura acestora. Denumirile acestor spații sacralizate – cunoscute ca sanctuare – sunt moderne, contemporane: *mithraeum*, *iseum*, *bacchium*, *serapaeum* etc.

Spațiile sacralizate reprezintă cea mai mare investiție umană în menținerea comunicării cu lumea divină: un templu roman public este o investiție financiară, arhitecturală, de infras-

Relief descoperit la Ulpia Traiana Sarmizegetusa înfățișând scena uciderii taurului (tauroctonie), ce ocupa un loc important în cultul lui Mithras...

SANCTUARE ÎN DACIA ROMANĂ

Sanctuale descoperite la Porolissum...

CSABA SZABÓ

Dacia a fost una dintre ultimele provincii cucerite de Imperiul Roman în epoca lui Traian (98 – 117). Acest aspect cronologic a marcat profund și natura politico-economică și caracteristicile sociale ale provinciei, ce a fost mai puțin de 170 de ani sub stăpânirea Imperiului Roman. Dacia, din punct de vedere religios, reprezintă un caleidoscop cultural al Principatului (27 î.H. – 283 d.H.), fiind organizată într-o perioadă în care marile reforme și schimbări religioase deja s-au accelerat. În mai puțin de patru – cinci generații, coloniștii veniți în Dacia – care au stat aici temporar sau permanent – au adus și tradițiile lor religioase, panteonul lor autohton, care s-au unit într-o micro-piață religioasă provincială excepțională. În mai puțin de 170 de ani, câteva mii de romani – cei care au avut posibilitatea materială și financiară de a comunica cu zeii prin inscripții, dedicații, statui votive și clădiri, spații sacralizate – ne-au lăsat peste 1.500 de inscripții votive și peste 1.000 de monumente figurative religioase descoperite în aproximativ 145 de sanctuale atestate arheologic, epigrafic sau presupuse din săpăturile secolelor XVIII – XX.

... și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa

Materialul arheologic pare excepțional, dacă îl comparăm cu alte provincii din Imperiul Roman: Dacia romană are orașe, precum Apulum (azi Alba Iulia, Gyulafehérvár, Karlsburg) sau Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa (azi satul Sarmizegetusa), care au produs mai multe inscripții votive decât o întreagă provincie romană, Ractia sau Noricum, de exemplu.

În timp ce materialul epigrafic votiv din Dacia romană este bine

cunoscut și cercetat, locurile speciale, sanctuale sau spații sacralizate unde romanii au comunicat cu zeii, sunt mai puțin studiate.

Béla Cserni

Luigi Ferdinando Marsigli

Descoperirea templelor și sanctualelor romane din Dacia

Templele și sanctualele romane din Dacia au fost părăsite după 270 d.H., iar majoritatea clădirilor au fost

UN SCANDAL MONDEN ÎN BUCUREȘTIUL INTERBELIC

Ing. IULIANA HOISESCU

La 18 decembrie 1938, lumea mondenă a Bucureștiului era zguduită de un eveniment pe cât de tragic, pe atât de surprinzător. În acel moment, zvonurile despre posibilitatea conflictului ce avea să degereze în Al Doilea Război Mondial frământau deja societatea bucureșteană și făceau viața „de netrăit”, după cum ne mărturisește Irina Procopiu în Pagini de Jurnal. Episodul pe care îl voi relata a căzut ca un trăsnet în mijlocul acestei stări de spirit.

Protagonistii sfâșietoarei drame au fost Polixenia (Peggy) Lahovary, născută Leonida, și ofițerul Grigore (Grigri) Vulturescu. Dar, să vedem cine erau cei doi protagoniști.

Peggy Lahovary era soția lui Ion Lahovary, un personaj proeminent al vieții mondene bucureștene și un vânător pasionat. Născut în 1912, era fiul juristului și diplomatului Filip Lahovary (1882 – 1965) și al primei sale soții, Valentina Boambă. Din 1924, Filip Lahovary a devenit soțul pianistei Cella Delavrancea și, cam tot pe atunci, Valentina Boambă a devenit soția reputatului politician Constantin Argetoianu. Peggy și Ion Lahovary se căsătoriseră de câteva luni, dar cum lui Peggy nu-i plăcea vânătoarea, nu își acompania soțul în aceste escapade.

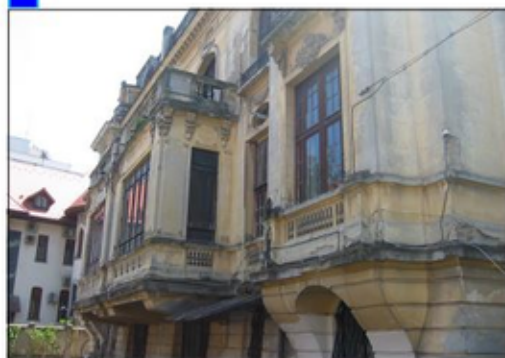
Peggy era fiica cuplului Constantin și Sevastia Leonida, dl. Leonida fiind patronul reprezentanței celebrelor automobile de lux Buick. El deținea binecunoscutul bloc „Leonida” de pe Bulevardul Magheru, în apropiere de Piața Romană, al cărui parter era în întregime un *showroom*, cum am spune astăzi. Mai deținea și garajele „Leonida” din Bulevardul Aviatorilor nr. 14, în imediata veci-

Magazinul Leonida...

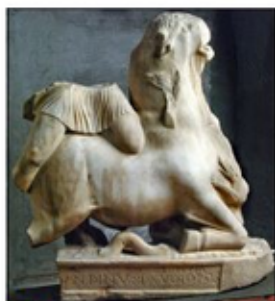
nătate a Pieței Victoriei, garaje care, din fericire, există și astăzi. Familia Leonida locuia într-un imobil impozant situat pe Bulevardul Dacia nr. 33 (actualmente 81), care le aparținea. Acest imobil există și astăzi. Peggy se născuse în preajma Primului Război Mondial, cam prin 1914 – 1915, iar fratele ei, Leon, aproape un deceniu mai târziu (1923 – 1924). Leon i-a fost paj la nunta cu Ion Lahovary, alături de domnișoara de onoare Ecaterina Budișteanu (1924 – 2019), de aceeași vârstă cu el, nepoata cunoscutului general Constantin Budișteanu (1838 – 1911), unul dintre eroii de la Plevna

... casa Leonida...

... și garajele Leonida

... și unul similar
descoperit la Apulum

structură și uneori și artistică majoră, menită să dureze mai multe generații. Din păcate, din templele romane publice avem doar un singur exemplu bine cunoscut: templul capitolin (*Capitolium*) al lui Jupiter, zeul suprem al romanilor din

capitala provinciei, Colonia Sarmizegetusa. Clădirea a fost identificată lângă forul lui Traian și este singura clădire de acest tip din provincie atestată arheologic, deși putem presupune prezența sanctuarelor dedicate lui Jupiter și în Ampelum (Zlatna), Apulum, Potaissa și majoritatea orașelor cu statut municipal.

Un alt tip de sanctuar public, oficial, era *aedes signorum* al castrelor auxiliare și legionare. Deși cunoaștem aproape 100 de castru romane din provincia Dacia, doar câteva sanctuare militare din centrul castru au fost identificate arheologic, cel mai faimos fiind *aedes*-ul din castrul legionar din Apulum și Potaissa. În *aedes signorum* se țineau *signum*, adică portretul oficial al împăratului, *aquila*, simbolul legiunii și insignele militare sacre, simbolul puterii militare divine.

O categorie aparte în cadrul spațiilor sacralizate o reprezintă *Asklepieia*, adică sanctuare „vindecătoare” dedicate lui Asclepius și Hygieia. Acestea funcționau ca niște spitale-temple, cu un rol complex, monopolizând sistemul sanitar și medical din provincia Dacia. Sanctuarele lui Asclepius erau foarte populare, cel din Sarmizegetusa sau

Apulum au devenit mari centre regionale de pelerinaj religios în Antichitate. Din păcate, în afară de sanctuarul din Sarmizegetusa, celelalte sanctuare și centre de vindecare nu au fost cercetate sistematic.

Marca majorității a spațiilor sacralizate erau clădiri mici sau cu o arhitectură obișnuită, în mediul urban aparținând grupurilor mici. Aceste case de înălțări dedicate lui Mithras, Bacchus, identificat cu Liber Pater, Isis, Serapis, Magna Mater sau divinități „etnice”, cum erau și zeii Palmyrei sau divinități din Dalmatia (Illyricum) de la Roșia Montană, reprezentau esența religioasă provincială. Cei care făceau parte din aceste grupuri religioase aveau un *network*, o rețea economică amicală și religioasă extinsă în lumea urbană și uneori și în viața economică din afara provinciei. Statuile de import, gemele, statuetele sau motivele iconografice identificate în contextul acestor sanctuare mici arată că Dacia a devenit un amalgam religios în epoca Principatului. Cele mai bine documentate sanctuare din această categorie au fost săpate la Apulum, Mehadia, Sarmizegetusa și Porolissum, fiind dedicate zeilor Mithras, Liber Pater și Jupiter Dolichenus.

Deși creștinismul se răspândește rapid în primele două – trei secole în Imperiul Roman mai ales în contextul urban, în Dacia romană nu s-a identificat arheologic nicio biserică sau baptisterium înainte de retragerea aureliană, dar putem presupune prezența unor indivizi sau mici comunități, mai ales în mediul urban.

În mai puțin de două secole, romanii care au locuit în Dacia au creat și ne-au lăsat peste 140 de sanctuare, dintre care 54 sunt cunoscute arheologic, 19 epigrafic și aproximativ 70 sunt presupuse pe baza materialului arheologic, reprezentând o moștenire excepțională în provinciile dunărene. ■

Statuia lui Asclepius
descoperită
în sanctuarul principal
din Ulpia Traiana
Sarmizegetusa

Templul capitolin din Ulpia Traiana
Sarmizegetusa (reconstituire)

animat de acel orgoliu bărbătesc, absolut ridicol, de a se afișa în public având alături un trofeu: o fată tânără, frumoasă, bogată, recent măritată într-una dintre cele mai importante familii ale momentului și care îi acorda o atenție și o prietenie deosebite. În fapt, prin alianța cu familia Lahovary, erau chiar rude.

Grigri a venit în Bulevardul Dacia și a luat-o pe Peggy, mergând împreună la barul „Melody”. Situat pe Bulevardul Magheru, la parterul blocului unde, până de curând, a funcționat cinema „Patria”, barul „Melody” era locul de întâlnire al înaltei societăți bucureștene. Numai că, nu mult după ce au ajuns aici, Peggy s-a plâns că vede numai persoane cunoscute și arhicunoscute, pe care ar fi dorit să le evite fiind în compania lui Vulturescu. I-a cerut acestuia să meargă în altă parte, pentru a nu fi ușor recunoscuți și ca să mai vadă și altă lume. Destinul, tatăl vină!

Vrând să-i facă pe plac, Grigri i-a propus să meargă la „Corso”, un local cu o reputație cam deochiată, situat pe Calea Victoriei, în zona Cercului Militar. Cum nu era departe, Peggy a acceptat cu entuziasm. Ajunși la „Corso”, s-au așezat la o masă liberă și au început să se uite în jurul lor, curioși să vadă dacă vor recunoaște pe cineva.

La o masă alăturată, erau câteva tinere. Una dintre acestea o cunoștea pe Peggy și era și foarte invidioasă pe ea, iar acum, că observase și rochia ei cea nouă, „ultimul strigăt” în moda vremii, invidia o rodea și mai tare. Cum toată lumea fuma, inclusiv Peggy, această domnișoară și-a aprins și ea o țigară și i-a scuturat niște scrum încins lui Peggy pe umăr, cu scopul de a-i strica rochia. Nu s-a gândit nicio clipă ce tragedie cumplită avea să declanșeze gestul ei!

Nylonul a început să se topească cu repeziune și să-i ardă pielea biete Peggy. Panicat, Grigri Vulturescu a comandat un taxi și a dus-o cât a putut de repede la spital. Numai că arsura s-a întins, cuprinzând o mare parte din corpul fetei care, spre dimineață, a murit în chinuri cumplite.

Octav Dessila

Doctorii nu au putut face nimic ca să o salveze. Vulturescu a rămas la spital alături de Peggy până la sfârșit.

Ajuns la el în apartament în jur de 07.00 dimineața, chinuit de remușcări și conștient de scandalul ce se va declanșa la aflarea cumplitei vești, nesuportând povara acestei tragedii și, nu în ultimul rând, onorarea militară întinată de tot felul de acuze și speculații sordide, Vulturescu a luat un pistol și s-a împușcat în gură.

Desigur că vestea s-a răspândit cu viteza fulgerului, dar „ziarele nu au scris nimic despre această dramă înfiorătoare”, după cum putem citi

în *Jurnalul Irinei Procopiu*.

Grigri a fost înmormântat două zile mai târziu, la 20 decembrie, complet desfigurat, cu părul și obrazul arse de la focul de armă.

Peggy a fost și ea îngropată la 21 decembrie, la prânz. La înmormântare a venit numai tatăl ei, Constantin Leonida, complet distrus de durere. Mama, Sevastia Leonida, era într-un asemenea hal, că nici nu a putut fi prezentă. Au mai venit o mulțime de rude, prieteni și cunoscuți apropiați, cu toții îndurerați și șocați de tragedia neașteptată care lovise familia Leonida.

Acastă întâmplare a constituit sursa de inspirație a unuia dintre romancierii cu mare succes de public din perioada interbelică, Octav Dessila (1895 – 1976), pentru romanul *Iubim*. Critica literară nu îl consideră pe Octav Dessila ca aparținând literaturii reprezentative a acelei epoci. Nu este exclusă ipoteza ca Octav Dessila și Grigri Vulturescu să se fi cunoscut personal, având în vedere că erau apropiați de vârstă și amândoi erau militari de carieră.

Ion Lahovary s-a recăsătorit în anul următor și a avut un fiu, pe Dinu Lahovary, care a fost lumina ochilor pentru bunicii lui, Filip Lahovary și Valentina Boambă, dar și a

bunicilor vitregi, Constantin Argetoianu și, respectiv, Cella Delavrancea. Poate că dragostea care l-a înconjurat pe Dinu a izvorât din nevoia de uitare sau măcar de alinare a unei dureroase clipe de viață și de moarte pe care o trăiseră cu toții la cea mai mare intensitate. ■

O prezentare de modă la Barul „Melody” în anii '30 (foto de Willy Pragher)

(1877), și cea care mi-a și relatat în detaliu această întâmplare. După căsătorie, tânărul cuplu a continuat să locuiască în casa „Leonida” din Bulevardul Dacia.

Era epoca în care, la mare modă, apăruse *nylonul*. Peggy Lahovary era o tânără foarte cochetă, preocupată de a fi permanent în pas cu moda. Tocmai ce își comandase o rochie făcută din *nylon*, brodată din abundență cu paiete, mulată pe corp și care îi pune în valoare silueta zveltă. Nici nu bănuia, biata Peggy, ce mare ghinion îi va purta acea rochie!

Grigori Vulturescu era un bărbat cam de 39 de ani, ofițer de carieră, divorțat, cu o viață socială bogată. Prin 1923, se căsătorise cu Irina Pherekyde, fiica Simonci (Simky) Lahovary (1881 – 1936), doamna de onoare a reginei Maria, și a lui Mihail (Pikc) Pherekyde, mezinul cuplului Elena (născută Marghiloman) și Scarlat Pherekyde. Simky Lahovary și Pikc Pherekyde divorțaseră pe când Irina avea cam 10 – 12 ani, iar Pikc se recăsătorise. Cu toate că, prin 1933, divorțase de Irina, alianța cu familiile Lahovary și Pherekyde îl propulsase pe Grigori Vulturescu în înalta societate bucureștenă, făcându-l un personaj cunoscut și dorit în aceste cercuri.

De fapt, căsătoria cu Irina Pherekyde fusese o căsătorie de circumstanță, deoarece, la vremea aceea, militarii, indiferent de grad, erau obligați prin lege să se căsătorească cu fete care să dispună de o dotă substanțială.

Grigori și Irina au avut o fiică, născută în 1924, care era cunoscută sub numele de alint Țiți și învăța la Pensionul de fete „Pitar Moș” din București. După divorțul de Grigori, Irina și

Țiți au locuit împreună cu Simky Lahovary în imobilul din str. Dumbrava Roșie nr. 13 (zona Parcul Ioanid), imobil dărâmat în mai 2010. Continuau să-l viziteze adesea pe Pikc Pherekyde, tatăl Irinei, care locuia pe str. Orlando (actualmente Gina Patrichi) nr. 6A, alături de cea de a doua soție, cunoscută sub numele de Tushket, de la care avea un băiat, Alexandru (Sandu) Pherekyde.

Valentina Boambă
(sursa: Muzeul Național de Istorie a României)

Simky Lahovary era fiica cuplului Simona (născută Ghermani, 1858 – 1915) și Alexandru Lahovary (1841 – 1897), marele om politic conservator a cărui statuie, realizată de sculptorul francez Marius Jean Antonin Mercier în 1901, o putem admira și astăzi în Piața Lahovary din București. Simky își iubea mult nepoata, pe Țiți, și a căutat să se ocupe cât a putut de mult de educația ei, neavând prea mare încredere în abilitățile Irinei de a-și crește fiica, până ce un cancer agresiv a răpus-o în 1936, la vârsta de 55 de ani.

Și Grigori o îndrăgise mult pe soacra lui, Simky Lahovary, iar moartea acesteia a fost, după propriile cuvinte, notate de Irina Procopiu în *Jurnal*, „unul din cele mai mari neazuri din viața lui”.

În seara zilei de 17 decembrie 1938, Ion Lahovary era plecat la vânătoare și Peggy, rămasă singură în casa părinților ei din Bulevardul Dacia, se plictisea. Invitația lui Grigori Vulturescu de a petrece o seară plăcută în compania lui în oraș i-a căzut numai bine. S-a gândit chiar că era ocazia perfectă ca să-și etaleze rochia cea nouă, din *nylon* cu paiete.

Cât privește natura relației dintre Peggy Lahovary și Grigori Vulturescu, părerile sunt foarte împărțite. De-a lungul deceniilor, povestea asta a circulat, pe cale orală, precum legenda Meșterului Manole. Fiecare a spus-o așa cum i s-a părut lui de cuviință. Când eram copil, am auzit-o chiar și de la tatăl meu, care, în 1938, era un student de provincie la Facultatea de Drept din București. Nu sunt cu cea mai în măsură nici să judec și nici să elucidiez situația. Fără îndoială că Grigori Vulturescu era

Casa din strada Orlando 6A

Adelheid Stocker din satul Tirol, aici împreună cu părinții, s-a născut în U.R.S.S., în lagăr (sursa: Günther Friedmann)

șvabilor din Sătmar, a țipțerilor, a landlerilor, a germanilor din Vechiul Regat, din Dobrogea, din Basarabia și nu în ultimul rând din Bucovina. De ce îi amintesc aici pe aceștia, și nu pe sași? Pentru că pe toți ceilalți nu prea i-am regăsit în cuprinsul seriei menționate, ci doar pe sași. Or, știm că în România minoritatea germană este și a fost formată din toate aceste grupuri menționate, care majoritatea sunt și au fost mereu diferiți de sași, care adesea nu au avut opinii similare cu ale sașilor, ba chiar au o istorie, dialecte și confesiuni diferite.

Trebuie să precizez din capul locului că un astfel de articol, un astfel de studiu este un gest deosebit, aproape reparatoriu, pentru suferințele și nedreptățile îndurate de germanii din România, deportați în U.R.S.S. în ianuarie 1945, fapt din istoria țării noastre care se cuvine a fi cunoscut de publicul larg, românesc, ca parte integrantă a suferinței întregii țări, începând din 1945 și până în 1989. Pentru aceasta, doresc să vă felicit, stimate domnule dr. Schipor, dar și pe dumneavoastră, stimați redactori ai revistei *Magazin istoric*.

Dar istoria germanilor din România nu se rezumă la istoria sașilor transilvăneni, la fel ca și suferința lor...

Din acest motiv, cu respect, consider că titlul articolului *Reconstrucție sovietică cu sudoarea sașilor. Documente din arhivele ruse* este incorect și (nu îmi place să o spun, dar acesta e adevărul) puținel nedrept. Dacă vom analiza cifrele legate de persoanele deportate (și ele relativ diferite, dar în general prezentând

similitudini), vom vedea că doar din Banat au fost deportați cam tot atâția germani (șvabi, germani din Banatul Montan și pemi) câți sași și landleri au fost deportați din Ardeal (dacă nu cumva sensibil mai mulți din Banat). Lor li se adaugă germanii din celelalte regiuni, altele decât Ardealul. Și, din nou subliniez: între sași și celelalte grupuri de germani nu există o suprapunere identitară și lingvistică, denumirea de „sași” neputând fi nicidecum utilizată „pars pro toto” pentru toți germanii din România.

În acest context regret, în articol, lipsa (cel puțin a) ilustrațiilor (dacă nu și a datelor) legate de șvabi, germani din Banatul Montan, șvabi sătmăreni, germani bucovineni etc.

Asta, în condițiile în care la Timișoara, în casa „Adam-Müller Guttenbrunn”, la mansardă, există un muzeu, cu exponate și fotografii, respectiv documente (și) despre deportarea șvabilor în U.R.S.S. și mai apoi în Bărăgan (iunie 1951), muzeu-colecție amenajat de dl. Helmuth Weinschrott (el însuși născut în Ucraina, în timpul deportării!), iar la Reșița există Biblioteca Germană „Alexander Tietz”, Forumul Democrat al Germanilor din Banatul Montan, conduse de dl. Erwin Josef Țigla, activ om de cultură și sprijinitor al cercetării istorice legate de județul Caraș-Severin. În plus, despre germanii din Bucovina se pot obține date și imagini de la dl. Luzian Geier.

Fără a dori să necăjesc pe nimeni, dar cu gând sincer, constructiv, vă semnalez respectuos și alte câteva inexactități, scăpări care ar trebui poate reflectate într-o erată.

În numărul din ianuarie 2020, regăsim ilustrația de la pagina 54, intitulată *Sași din Dobrogea...*, reprezentând o mamă cu două

Deportarea în U.R.S.S., acuarelă a pictorului șvab Stefan Jäger din Jimbolia (sursa: Landsmannschaft der Banater Schwaben)

Ecouri

ȘI ALȚI GERMANI

După apariția suitei de articole semnate de domnul colonel dr. Ilie Schipor despre deportarea sașilor din România, bazate pe documente din arhivele Federației Ruse (Magazin istoric, nr. 11 – 12/2019; 1 – 4/2020), am primit la redacție scrisoarea ce urmează.

Mult stimată domnule dr. Ilie Schipor,
Mult stimată redacție a revistei *Magazin istoric*,

Cu deosebit respect și considerație mă adresez domniilor voastre, într-o triplă postură: aceea de persoană a cărei copilărie a fost luminată și fascinată de revista *Magazin istoric*, la care bunicul era abonat, de arhivist diecezan în cadrul Arhivei Diecezane a Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara (din care postură am avut onoarea de a publica în numărul din martie 2013 (552) un articol:

Încărcarea în vagoane de marfă a germanilor din România cu direcția U.R.S.S., 15 ianuarie 1945 (pictură naivă de Julianne Rausch din Timișoara; sursa: Lager Lyrik, editor Günther Czernetzky et alii, Schiller Verlag Hermannstadt 2015)

Der Abtransport der Unschuldigen deutschen zur Zwangsarbeit nach Russland. Vom Rumänien am 15.01.1945-1950. J. Rausch 1945

Pater Paulus Weinschrott, călugărul martir) și de urmaș al unei familii cu rădăcini germane, din Banatul Montan, care doar prin urechile acului și cu sprijinul acelor apropiați, români și germani, slovaci și italieni, a reușit să nu fie deportată în U.R.S.S., în ianuarie 1945.

Motivul pentru care mă adresez – subliniez: cu deosebit respect și considerație – este articolul publicat în revista *Magazin istoric*, intitulat: *Reconstrucție sovietică cu sudoarea sașilor. Documente din arhivele ruse*, articol care se întinde pe șase numere, din noiembrie 2019 până în aprilie 2020.

Referitor la această serie, se impun, în opinia mea (dar și a altor cititori, respectiv germani din România, din țară sau emigrați în Germania), câteva observații, pe care cu permisiunea dvs. aș dori să vi le aduc la cunoștință, în spiritul respectului față de cercetare și cercetători, față de revista *Magazin istoric*, față de adevărul istoric și nu în ultimul rând de suferințele șvabilor bănățeni, germanilor din Banatul Montan, a pemilor, a

„Mă cunoști tu pe mine”, pictură de Franz Ferch reprezentând scena întoarcerii unei mame din U.R.S.S., pe care copilul nu o mai recunoaște (sursa: Landsmannschaft der Banater Schwaben)

Monumentul germanilor deportați în U.R.S.S., ridicat la Timișoara, în 2015, în parcul Casei Adam Müller-Guttenbrunn și momentul sfințirii acestuia de episcopul Martin Roos (sursa: Walther Konschitzky)

România, în dreptul satului Grăniceri și a orașului Chișineu Criș, jud. Arad), care comemorează deportarea (și din Ungaria, tot în 1945) a șvabilor dunăreni/bănățeni în U.R.S.S. Monumentul, dar și situația de acolo ne sunt cunoscute, deoarece până în 1920 acele meleaguri erau arondate canonic Diecezei Romano-Catolice de Cenad, cu sediul în Timișoara, legăturile între șvabii din Elek cu cei din Sănmartin-Arad și Sântana-Arad existând, chiar dacă mai redus, până în zilele noastre. Deși aceste localități sunt la nord de Mureș, zonă care nu face parte din Banatul istoric, șvabii de acolo s-au intitulat mereu „șvabi bănățeni”. Din păcate însă, explicația dată la ilustrația menționată este intitulată **Monumentul care amintește de deportarea sașilor ridicat în localitatea Elek din Ungaria**. Acest fapt este desigur unul totalmente greșit, sașii nefiind prezenți decât în Ardeal.

Nu sunt un om care caută disensiunea, dar ca istoric, arhivist al unei episcopii a cărei populație a fost, la un moment

dat, în proporție de peste 60% formată din șvabi, pemi și germani din Banatul Montan, populație care a suferit mult de pe urma deportării, respectiv ca nepot al unei bunice germane din Banatul Montan, romano-catolice, care doar cu greu a scăpat de deportare, consider că toate aceste precizări sunt necesare. O prezentare obiectivă, corectă și generală a deportărilor în U.R.S.S. trebuie să îi reflecte pe toți germanii, nu doar pe unii sau pe alții. În acest sens, cu toții – sunt convins – că putem ajuta la o reflectare echilibrată și justă a istoriei noastre. Mai ales persoanele și muzeele/instituțiile pe care le-am pomenit mai sus.

Îmi cer scuze pentru amplitudinea expunerii mele, îmi cer scuze dacă am adus fie și doar o mică încruntare pe frunțile dvs. Nu este intenția mea de a vă „imputa” ceva, ci de a vă semnala câteva inadvertențe și absențe regretabile, asigurându-vă de sinceritatea, bunăvoința și de sprijinul meu, la nevoie, oricând îmi va fi solicitat, pentru a îmbunătăți cunoștințele despre germanii din România, despre istoria Banatului și a tuturor celorlalte minorități alături de care trăim. Rândurile subsemnatului nu se doresc a fi o critică, ci o completare. Mai ales în vremurile noastre, când fiecare critică pe fiecare, știu cum este să ne scape ceva, fără intenție, iar apoi să fim criticați sau chiar acuzați. Astfel că personal nu doresc să fac acest lucru, dar dimpotrivă, recunoscând valoarea demersului și a muncii, a efortului, să ajut la îmbunătățirea acestuia.

Asigurându-vă de cele mai sincere mele gânduri, rămân cu deosebit respect,

Dr. Claudiu CĂLIN
arhivist diecezan
Episcopia Romano-Catolică Timișoara

Mulțumindu-i domnului Claudiu Călin pentru precizările și corecturile făcute, adăugăm doar o precizare din partea domnului colonel dr. Ilie Schipor.

În istoriografia rusă/sovietică și documentele de arhivă folosite, etnicii sau cetățenii germani deportați erau denumiți nemți sau germani. În dicționare am identificat corespondențe doar pentru: sas/сакс, saxon/саксонц, șvab/шваб/прусак, neamt/немец și german/германец. ■

Monumentul germanilor deportați în U.R.S.S., ridicat în Reșița, în Parcul „Cărășana” (sursa: Erwin Josef Tiglia)

Hans Küchler din Giarmata ucis de jandarmi sub ochii familiei pentru că s-a opus ridicării în vederea deportării; a fost prima victimă (schiză de Franz Bittenbinder)

fetițe. Trebuie precizat că în Dobrogea nu au trăit sași, ci germani din Dobrogea (*Dobrukschadeutsche*, cum au fost numiți), care erau de origine șvăbească, dacă ne raportăm direct la regiunea lor de origine, din Germania. Nici portul femeii din imagine, nici istoria acestui grup nu au nimic de-a face cu sașii.

În numărul din februarie 2020, regăsim informația potrivit căreia Nuntial Apostolic în România de la acea dată (1945), arhiepiscopul Andrea Cassulo, a intervenit pe lângă autorități, spre a nu fi deportați un număr de 228 preoți, călugări și călugărițe, respectiv 609 persoane, membre ale Societății Surorilor Sociale. Mai întâi trebuie iarăși făcută precizarea că (aproape) toate aceste persoane pentru care s-a cerut excepția de la deportare erau de etnie germani și de confesiune romano-catolică, adică nu erau sași, știind faptul că sașii sunt evanghelici de confesiune augustină (luterani), neintrând în sfera de competență și jurisdicție diplomatică a Nuntialului Apostolic. În general, mai trebuie spus că, în epocă nu prea existau contacte între Biserica Evanghelică CA din România și ambasadorii papali. În ceea ce privește Societatea Surorilor Sociale (în fapt, o congregație catolică, călugărescă, feminină), aceasta nu a avut niciodată 609 membri. Sigur, croarea poate fi pusă și pe seama incorectei inscripționări a unor dosare existente prin arhivele noastre, de stat, pe care le-am văzut și

personal. Spre exemplu, la Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României, București, fondul Ministerului Cultelor, Direcția de Studii, unele dosare precizează că au în componență date despre un ordin călugăresc, iar în realitate se regăsesc documente privind două, trei sau chiar patru ordine. În Banat, cel mai numeros ordin călugăresc feminin, cu membre majoritar de etnie germană, au fost Surorile Sărace Școlare, numite adesea „Surorile de Notre Dame”, „Ordinul Surorilor de Notre Dame” (nu și „Notre Dame de Sion”, care era o altă congregație, prezentă doar în Arhiepiscopia Romano-Catolică de București și în Episcopia de Iași). Acest ordin avea la momentul 1947 circa 500 de membre, cu nenumărate mănăstiri și școli în Banat, dar una și la Cluj și una la Beiuș.

Surorile Sociale însă erau mult mai puțin numeroase, dar prezente și în Banat, Bihor, Ardeal și chiar și la București.

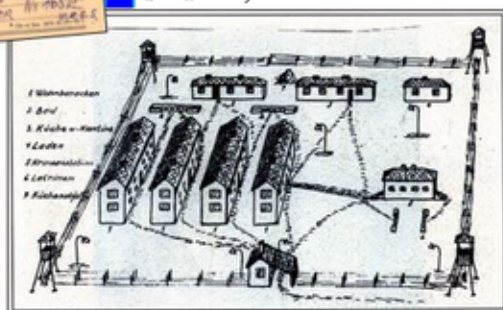
Din câte știu niciuna dintre membrele acestor ordine romano-catolice nu era săsoaică.

În numerele din martie 2020 și aprilie 2020, ilustrațiile cu aspecte din timpul deportării ar trebui poate verificate mai atent. Adesea sașii și șvabii, respectiv germanii din Banatul Montan au fost amestecați în lagăre, astfel că imaginile nu este neapărat (chiar dacă e posibil) să redea doar sași ardeleni. „Pufoaicele”, munca grea și suferința erau singurele „straie populare” comune, adică ale tuturor.

În numărul din aprilie 2020, ilustrația de la pag. 70 reprezintă monumentul ridicat în localitatea Elek, din Ungaria (la graniță cu

Lagărul 1605 din Bjielo Kalitva, desen de Hedwig Schwertner (sursa: Lager Lyrik, editor Günther Czernetzky et alii, Schiller Verlag Hermannstadt 2015) și carte poștală trimisă din U.R.S.S. la Timișoara (sursa: Landsmannschaft der Banater Schwaben)

*Magdalena Tasch, născută Oberle, din Giarmata,
deportată în U.R.S.S., lângă mormântul surorii ei,
la 4 noiembrie 1945 (sursa: Luzian Geier)*

*Copii ai unor familii din Giarmata
născuți în timpul deportării în U.R.S.S.*

ALBUM ISTORIC

Prin amabilitatea domnului dr. Claudiu Călin am obținut imaginile cu care ilustrăm planșele acestui număr al revistei.

Germani deportați în U.R.S.S., la muncă în mine. Printre ei, Barbara Psikula din satul Tirol, județul Caraș-Severin (sursa foto: Günther Friedmann)

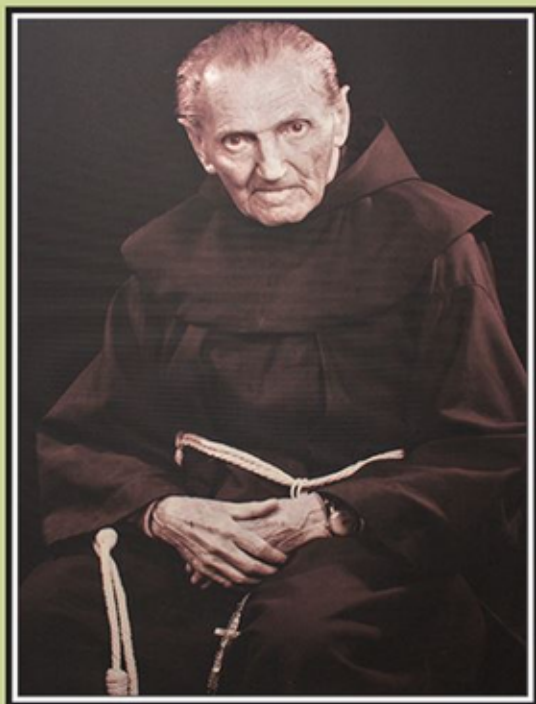
Deportați în U.R.S.S. îmbrăcați în așa-numitele pufoaice (sursa: Günther Friedmann)

*Germani din satul Tirol, deportați în U.R.S.S.
(sursa: Günther Friedmann)*

*Germani din Reșița în ultimii ani ai deportării în U.R.S.S.
(sursa: Erwin Josef Țigla)*

*Preotul-călugăr franciscan din Radna
P. Placidus Harnisch (1914 – 2002),
deportat în U.R.S.S. în 1945
(sursa: Arhiva Diecezană
a Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara)*

*Grup de șvăboaice din Banat
expediate din U.R.S.S. în Germania de Est,
la încheierea perioadei de deportare (sursa: Luzian Geier)*

parte din zile și nopți studiind detaliile tehnice și financiare ale realizării îndrăznețului proiect. Existau multe obstacole: echipamentele nu erau adecvate, bazele și centrele de întreținere erau inexistente și, prin urmare, nu exista un aerodrom comercial în Europa. De asemenea, era nevoie să se creeze zone și capacități logistice pe traseu. Cu atât mai problematică se înfățișa stabilirea fermă a legăturilor contractuale și a aranjamentelor diplomatice care să permită dreptul la escală și trafic în diferite țări, în consecință realizarea zborurilor. Pentru a împlini aceste condiții, era esențial să fie negociate contracte ale Companiei cu diferitele state și capitale.

Pierre Claret de Fleurieu analizează, de asemenea, aspectul financiar: capital de lucru, investiții, venituri, cheltuieli zilnice etc. El beneficiază de sfaturile generalului Maurice Duval și ale lui Jean de Gaillard, director adjunct al Companiei Generale Transaeriene, care opera atunci pe ruta Paris – Londra. Pierre Claret de Fleurieu examinează două posibilități de realizare a călătoriei Paris – București: fie peste câmpiile Europei Centrale, fie prin Veneția. Având în vedere subvenția preconizată de 60.000 de franci pe lună, Fleurieu ajunge la concluzia că această linie este profitabilă și subliniază urgența deschiderii ei în mai 1920, sugerând că era nevoie de un capital minim de trei milioane franci.

Când dosarul complet este predat lui Aristide Blank, acesta din urmă, după examinare, este de acord și se angajează financiar pentru o sumă de 2,5 milioane de franci. El îl cheamă pe Pierre Claret de Fleurieu în biroul său și îl numește imediat director general al Companiei Franco-Române de Navigație Aeriană creată în aceeași zi! CFRNA se născuse, dar numai pe hârtie!

Pentru realizarea practică a proiectului, Aristide Blank i-a dat mână liberă lui Pierre Claret de Fleurieu. Acesta a înregistrat Compania la 23 aprilie 1920, după o discuție cu Pierre-Étienne Flan-

din, subsecretarul de Stat pentru Aeronautică, care se angajează să acopere deficitul de exploatare a liniei prin subvenții și să faciliteze furnizarea de către armata franceză a echipamentului necesar pentru începerea serviciului, aceasta în așteptarea livrării aparatelor mai bine adaptate la transportul de pasageri. Sediul social al noii companii este stabilit tot la Paris, în strada Rivoli, la nr. 194, în timp ce birourile comerciale erau situate pe strada Pyramides, la nr. 22.

Pierre Claret de Fleurieu va reuni în jurul său o echipă de oameni de excepție. În consiliul de administrație își aduce prietenul, fostul comandant al Grupului de vânătoare 19, Albert Deullin, care ocupă funcția de pilot șef și își selectează piloții. Paul Hermant devine director comercial al noii întreprinderi. Amédée Jancel este numit director tehnic al companiei. Dar unde să găsești avioanele?

Singura soluție era reprezentată de stocurile de război. Vor fi utilizate aparate Salmson 2A2, avioane de observație cu două locuri. Transformarea acestora se rezuma la cele două scaune mici orientate unul spre celălalt, în locul navigatorului. Ele vor găzdui inițial doi pasageri, care vor călători în aer liber, în condiții de confort pe care oricine și le poate imagina cu ușurință.

Henri Potez construiește în acest timp prototipul SE A4, cu o cabină pentru doi pasageri. Avionul Potez VII se născuse. Henri Potez va deveni primul furnizor al Companiei franco-române. A dezvoltat curând un avion care putea transporta patru pasageri, numit Potez IX, un avion cu confort îmbunătățit. Dispunea chiar și de geamuri glisante cu autoblocare, astfel încât pasagerii să își poată regla ventilarea.

La 29 aprilie 1920, o primă misiune de studiu a decolat de la Le Bourget. Era compusă

din Albert Deullin, Pierre Claret de Fleurieu și Amédée Jancel. Peste tot sunt primiți cu brațele deschise. La Praga, o manifestație care reunește 10.000 de persoane este organizată în onoarea lor.

Avion al Companiei în timpul unei escale pe aeroportul din Viena

Exclusivitate

COMPANIA FRANCO-ROMÂNĂ DE NAVIGAȚIE AERIANĂ

JEAN-YVES CONRAD
(Franța)

La 23 aprilie 1920 lua ființă Compania Franco-Română de Navigație Aeriană (CFRNA). La originea creării companiei, în urmă cu 100 de ani, se află patru personalități: Nicolae Titulescu și bancherul Aristide Blank, din partea română, generalul

Maurice Duval și contele Pierre Claret de Fleurieu, din partea franceză.

Afiș al Companiei Franco-Române de Navigație Aeriană și trei dintre pionierii acesteia: Albert Deullin, Amédée Jancel și Pierre Claret de Fleurieu

La Conferința de Pace de la Paris, care a pus capăt Primului Război Mondial, reprezentanții forțelor armate au făcut presiuni pentru a-și păstra aviația în subordinea lor. În discuții a intervenit și reprezentantul Româ-

nici, Nicolae Titulescu. Acesta a replicat cu viziune: „Aviația poate și trebuie să fie clasificată ca un instrument de pace, în special în Europa Centrală, unde persistă tensiuni. Ar fi o idee bună să înființăm o companie aeriană cu sprijinul României. Eu propun, și sunt gata să mă angajez pentru România, pentru a finanța crearea unei linii aeriene transcontinentale, care traversează Europa de la Paris la Constantinopol, prin România, care leagă toate capitalele Europei Centrale printr-o rețea aeriană, cum este «Orient Express» în domeniul internațional al căilor ferate.”

Generalul Maurice Duval, reprezentantul francez în comisia respectivă, care, în această calitate, conducea dezbaterile, s-a angajat imediat, în numele Franței, să accepte crearea acestei companii aeriene mixte și, prin urmare, ar fi răspuns, în prezența lui Aristide Blank, consilier economic român la Conferința de Pace: „Bravo, România! Dacă finanțați, aducem și una și cealaltă [avioane și personalul navigant].” Bancherul Aristide Blank a înființat la Paris o sucursală a băncii sale, al cărei sediu era situat la nr. 20, Piața Vendôme, în acest scop. Un ofițer de aviație, tânărul locotenent Pierre Claret de Fleurieu, a trimis o cerere pentru a lucra la această filială pariziană a băncii Marmorosch Blank. Aristide Blank l-a convocat pe tânăr și i-a spus: „Începeți de mâine, am încredere deplină în dumneavoastră. Mergeți înainte, vă voi sprijini.”

Cu experiența sa de pilot care executase misiuni în condiții aparte de război, Pierre Claret de Fleurieu va demara aventura. Obiectivul creării unei legături aeriene între Paris și București fiind stabilit, își petrece o bună

Franței în România, care le cerea să fie la București precis la ora 15.00! Pentru a nu ajunge prea devreme, s-au îndreptat spre Porțile de Fier, la granița dintre Iugoslavia și România. De aici, aveau să decoleze din nou aterizând exact la ora fixată pe aerodromul București-Pipera.

Regele Ferdinand și Albert Deullin pe Aeroportul Pipera

Regele Ferdinand I, regina Maria, numeroși miniștri și familia regală erau prezenți. Primire triumfală! Peste câteva zile, cei doi vor zbura la Istanbul, revenind la București, în 7 noiembrie. Aici va fi semnat noul contract prin care, în afara unei importante subvenții, Compania primea monopolul pentru 20 de ani.

Traseul Paris – Istanbul avea să fie planificat în două etape: Paris – Praga – Viena – Budapesta, în nouă ore și 45 de minute, și apoi Budapesta – Belgrad – București – Istanbul, în alte zece ore. Deullin anticipa deja că, în cazul aeronavelor multimotor, timpul total de zbor ar putea să fie redus la 18 ore, iar călătoria să fie realizată într-o zi, cu o parte a zborului în cursul nopții.

La sfârșitul anului 1921, rețeaua CFRNA atingea 1.500 km. Flota companiei includea 71 de aeronave. Escalele de la Strasbourg, Praga și Varșovia deveniseră operaționale și se dispunea de ateliere pentru întreținere și reparații, chiar dacă erau la un nivel modest.

La începutul anului 1922, au fost livrate primele avioane Spad 33 și Spad 46. Se fac pregătiri pentru punerea treptată în funcțiune a noii linii spre Istanbul.

La 1 mai 1922 a fost deschis primul serviciu programat pe ruta Paris – Strasbourg – Praga – Viena – Budapesta. Era nevoie de nouă ore pentru a ajunge de la Paris la Varșovia, iar la Budapesta de zece ore. Iugoslavia a refuzat, pentru scurt timp, ac-

cesul pe teritoriul său și, prin urmare, escalele de la Belgrad a fost închisă temporar. CFRNA este astfel nevoită să organizeze o nouă escale la Arad, oraș situat în apropierea graniței cu Ungaria, pe al cărui aeroport de la Gai, în vara lui 1912, aterizase și Aurel Vlaicu.

La 12 noiembrie 1922, Parisul era în sfârșit conectat la Istanbul, via Budapesta și București, făcând din aceasta cea mai lungă linie de transport din lume și legând Parisul de București (2.241 km) într-o zi, cu avionul denumit „Săgeata Orientului”.

Tot în ziua de 12 noiembrie, pe aeroportul Le Bourget-Paris avea să se desfășoare o ceremonie oficială în onoarea piloților care stabileau legătura Paris – Istanbul. În prezența președintelui Republicii Franceze, Alexandre Millerand, și a ministrului român la Paris, Victor Antonescu, era inaugurat un monument amintind fapta glorioasă, monumente identice fiind realizate la Istanbul, Varșovia, Viena, Budapesta, Praga și București. Restaurat, acesta din urmă se găsește în fața Aeroportului „Aurel Vlaicu” din București.

Unele cifre oferă o mai bună înțelegere a activității societății. În prima jumătate a anului 1922, CFRNA a efectuat 3.123 de zboruri, însumând aproape 1.200.000 km; au fost transportați 2.791 pasageri, 148 t mărfuri și 12,5 t scrisori și materiale de curierat. Costul real al zborului era de 3.662 de franci. Diferența față de tariful plătit era compensată din subvenții, parte dintre acestea fiind suportată de țările deservite.

În 1923, cererea de transport de marfă depășea oferta. Câteva luni, compania trebuie să refuze aproape jumătate dintre cereri. Dificultățile proveneau din lipsa de regularitate ca urmare a echipamentelor deficitare, dar în principal

Caudron C61

Salmson 2A2

Potez IX

Amédée Jancel organizează infrastructura și atelierele de la Le Bourget, care devin operaționale din iunie. Prima aeronavă Potez VII a fost livrată la 1 iulie 1920, iar alte 24 în următoarele trei luni.

În România a fost creată Direcția de Aviație Civilă în cadrul Ministerului Comunicațiilor, recent înființat. Un decret din 8 iulie 1920 numea pe inginerul Ștefan N. Mirea în funcția de șef al acestei direcții, iar prin alt decret, din 20 noiembrie, statul român concesiona Companiei franco-române, reprezentată de Pierre Claret de Fleurieu, transportul de pasageri, mărfuri și poștă, timp de 20 ani, pentru ruta București – Belgrad – Budapesta – Viena – Praga – Strasbourg – Paris, precum și pentru București – Istanbul. Acest contract prevedea o serie de subvenții, precum și organizarea aeroporturilor București-Băneasa și Arad-Gai.

La 21 septembrie 1920, a fost inaugurată prima secțiune Paris (Le Bourget) – Strasbourg: o legătură zilnică de 410 km, în ambele direcții, efectuată mai întâi cu aeronave Salmson 2A2. Doar două săptămâni mai târziu, la 7 octombrie, secțiunea Strasbourg – Praga era și ea inaugurată. Linia avea o lungime de 520 km, cu zboruri de trei ori pe săptămână. La 14 octombrie, un cuplu de pasageri cehoslovaci a luat avionul la ora 11.00, la Praga, pentru ca la ora 17.30 să se afle deja la Hotelul „Intercontinental” din Paris.

Primele trei luni de operare au fost dificile, mai ales pentru piloți. Zborul se efectua după un program fix și pe o rută predeterminată. Condițiile meteorologice erau adesea nefavorabile. Aparatele erau aeronave cu un singur motor, cu toate riscurile implicate. Instrumentele de zbor erau rudimentare. Busolele nu erau nici ele compensate; doar termometrul și un badin (instrumentul de măsurare a vitezei) permit evaluarea deplasării aeronavei. La bord nu exista radio, pilotul dispunea de foarte puține informații despre vreme, iar terenurile de aterizare/decolare erau foarte prost echipate.

La 12 aprilie 1921, linia Praga – Varșovia a fost inaugurată de doi piloți: Gabriel Hanin, care pleca de la Praga, și respectiv Pierre Lauthé, de la Varșovia.

Temerarul Albert Deullin îi va cere curând lui Lionel de Marmier să îl însoțească într-o tentativă de a bate recordul „Orient-Express”, ce făcea patru zile de la Paris la Istanbul. Obiectivul era de a străbate distanța într-o singură zi, chiar și în condiții atmosferice dificile.

Pentru pregătirea unei asemenea încercări, la 10 octombrie 1921, amândoi decolează de la Paris. Deullin e la comanda unui Spad 46, în timp ce de Marmier pilotează un Potez IX. Cei doi piloți se opresc mai întâi la Strasbourg, apoi la Praga. Când ajung la Budapesta, primesc o telegramă de la ministrul

Spad 33

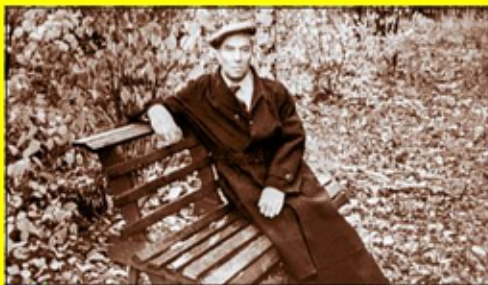
Spad 46

„DOCTOR JIVAGO“ SERVICII SECRETE, POLITICĂ ȘI LITERATURĂ

ION BISTREANU

În sediul său din Langley, Virginia, CIA are un muzeu care nu este în general deschis publicului. Funcția muzeului, potrivit site-ului său web, este de a-i „informa, instrui și inspira“ pe membrii CIA în timp ce practică meșteșugul spionajului. Alături de celebra mașină de criptare „Enigma“ (Magazin istoric, nr. 9/1984), din timpul celui de Al Doilea Război Mondial, și de automatul AK-47 al lui Osama bin Laden, se află și un volum de mici dimensiuni (14 cm/ 8,3 cm/ 1,9 cm), ediția de buzunar a romanului *Doctor Zhivago* de Boris Pasternak (Magazin istoric, nr. 5/2020) cu 600 de pagini tipărite pe hârtie pergament. Pe plăcuța explicativă este scris: „Copie a ediției originale în limba rusă a *Doctor Zhivago*, publicată în secret de CIA. Prima copertă identifică cartea în limba rusă; pe ultima copertă se menționează că a fost tipărită în Franța.“

Boris Pasternak la Peredelkino, nu cu mult timp înainte de a muri

Saga apariției romanului *Doctor Jivago* poate constitui subiectul unui palpitant roman polițist, în care Boris Pasternak este eroul principal, iar în umbră participă activ organele de partid din U.R.S.S., precum și KGB, CIA și MI6, serviciul britanic de spionaj, după cum relevă documentele de arhivă apărute în ultimele decenii: descoperirile (parțiale!) ale dosarelor „Dr. Jivago“ din arhiva C.C. al P.C.U.S. (1992) și din arhiva CIA (99 de documente, în aprilie 2014), precum și lucrările unor cercetători străini.

Un milionar excentric, un agent acoperit și un polonez curajos

Istoria începe în anul Congresului al XX-lea al P.C.U.S. (1956), la care Hrușciov a denunțat cultul personalității și dictatura lui Stalin. Boris Pasternak, un nume de excepție în literatura sovietică a vremii, sesizează repede că așa-zisul „dezgheț“ așteptat după congres nu a avut loc, regimul comunist strângând din nou chingile ideologice. După

ce romanul său *Doctor Jivago* (inițial intitulat *Lumânarea arsă*), la care lucrase mai bine de zece ani, este refuzat, pe rând, de trei publicații literare sovietice, își asumă riscul de a trimite manuscrisul în străinătate, printr-un ziarist italian, comunistul Sergio D'Angelo. Înmânându-i acestuia manuscrisul, învelit într-un ziar, îi spune cu un zâmbet amar: „Sunteți invitat aici să mă vedeți în fața plutonului de execuție.“

Manuscrisul ajunge la editorul italian Giangiacomo Feltrinelli, un milionar excentric, membru al Partidului Comunist Italian, care și avansează, spre semnare, la 30 mai 1956, un contract de exclusivitate a tipăririi romanului în limba italiană și, ulterior, în alte țări din Europa.

În vara aceluiași an Pasternak trimite o copie a manuscrisului surorilor sale de la Londra, prin intermediul unui vechi prieten, filosoful și eseistul britanic Isaiah Berlin, pe care îl cunoscuse imediat după război, când acesta din urmă lucra în cadrul Ambasadei britanice la Moscova, ca agent acoperit al MI6 (serviciu în slujba căruia activase, tot la

ele erau cauzate de condițiile atmosferice. Timpul mediu de zbor al motorului între revizii generale era de 15 până la 20 de ore. Problemele tehnice apăreau în mod frecvent și gestionarea lor era greoaie.

În ziua de 23 martie 1923, tronsonul Budapesta – Belgrad – București a fost deschis traficului comercial. În același timp, A. Deullin continua să lucreze cu producătorii pentru a dezvolta aeronave multimotor.

Avionul Caudron C61, cu trei motoare, va permite primele zboruri de noapte cu pasageri. Trebuia ca și aerodromurile să fie dotate cu echipamente pentru aterizările pe timp de

Monumentul restaurat de la Aeroportul Băneasa

noapte. Se va începe cu Le Bourget, unde vor fi instalate balize luminoase speciale.

Maurice Noguès va efectua primul zbor de încercare pe timp de noapte. În seara de 27 iulie 1923 vremea era frumoasă. Maurice Noguès și Claude Beauregard decolează la ora 21.00 de la Strasbourg, cu cinci pasageri. Zborul a decurs perfect. La ora 01.10, avionul Caudron C61 ateriza pe Le Bourget.

La 28 august 1923, Maurice Noguès și Louis Guidon decolează ziua la Strasbourg. Întoarcerea are loc la 2 septembrie, noaptea. A fost primul zbor de noapte comercial cu pasageri din lume. ■

EVACUAREA STRUCTURILOR MILITARE DIN TERITORIUL CEDAT UNGARIEI

(Urmare din p. 14)

Un raport informativ al Diviziei 2 Infanterie, transmis la sfârșitul lunii august 1940, evidențiază: „Ofițerii și trupa – în majoritate ardeleni – sunt animați de un arzător spirit ofensiv, așteaptă doar poruncă supremă. Rapoartele tuturor comandanților arată o excelentă stare morală și un minunat elan de a se rezolva litigiul româno-ungar prin luptă.” În seara zilei de 30 august la Cluj a avut loc o manifestare în cadrul căreia cei care au luat cuvântul, între care dr. Vidican și dr. Hațieganu, s-au pronunțat pentru apărarea teritoriului țării. A doua zi manifestațiile s-au reluat, s-a cerut „a nu se ceda nicio palmă de pământ, să fie armați și să lupte până la sfârșit pentru cauza românismului”. Marele Stat Major a ordonat desfășurarea unor

activități de prevenire a acestor manifestații, cerând să se explice tuturor situația, riscul ca întreaga țară să fie ocupată de armatele statelor vecine, că „viața și istoria neamului românesc nu se termină în aceste zile”. Imediat s-a creat un curent împotriva delegaților care au semnat Dictatul de la Viena, acuzați de trădare, cât și a românilor din vechiul regat, considerați vinovați de situația creată. Manifestații au avut loc la Cluj și în ziua de 1 septembrie, participanții fiind împrăștiați de forțele de ordine. În aceeași zi au avut loc manifestații la Orăștie, Alba Iulia, Dej și Sibiu, unde premilitari și populație civilă au manifestat în fața comandamentului Corpului 7 Teritorial contra cedărilor teritoriale, l-au ovaționat pe generalul Georgescu Pion, care a coborât în stradă și s-a alăturat participanților.

Spiritul de luptă al armatei și populației trebuia anihilat, iar în acest sens, cu argumente neconvingătoare, la 2 septembrie 1940 Președinția Consiliului de Miniștri cerea într-o lungă adresă transmisă noului ministru al Apărării, generalul Constantin Niculescu, să se explice militarilor deteminările deciziilor acceptate la Viena, „să procedați cu cea mai mare severitate la cea mai mică abatere, severitate care trebuie să fie cu atât mai tare, cu cât gradul este mai mare”.

Manifestațiile și atitudinile militarilor și populației civile s-au dovedit inutile, guvernul aflat la conducerea țării până la 5 septembrie, cât și cel care a urmat au rămas ferm pe poziția adoptată anterior, răspunzând celor care solicitau apărarea Ardealului: „Lumea nu conduce statul, lumea e condusă de stat.” ■

Ziaristul italian comunist Sergio D'Angelo, la Moscova, în 1957

CIA sesizează valoarea propagandistică

După ce Goslitizdat îi comunică în vară lui Pasternak că romanul nu îi va fi publicat, întrucât „respinge revoluția socialistă”, acesta are o discuție tensionată cu Surkov și cu Dmitri A. Polikarpov (șeful secției cultură a C.C. al P.C.U.S.), în care este presat să ceară lui Feltrinelli returnarea manuscrisului. Pasternak este constrâns să îi trimită o telegramă, în limba rusă (!), lui Feltrinelli, dar, în paralel, printr-o cunoștință comună, îi transmite acestuia să nu ia în considerație, „cu niciun chip”, conținutul unor mesaje primite în numele său, dar care nu sunt scrise în limba franceză, și să facă totul „să iasă cartea, indiferent de riscuri”.

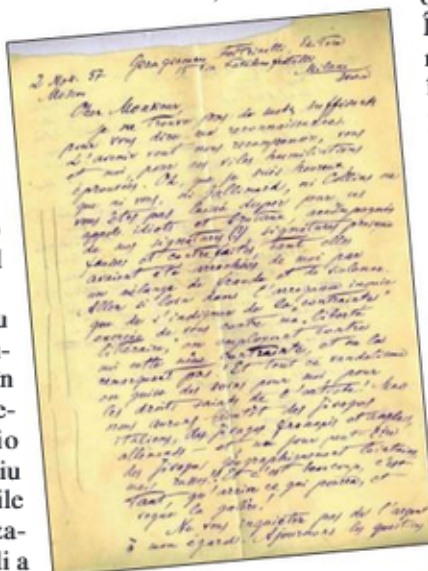
Romanul *Doctor Jivago* apare la 23 noiembrie 1957 în limba italiană, în 12.000 exemplare, tiraj epuizat în câteva zile și urmat de o a doua ediție. Emoția din jurul cărții „interzise” este abil exploatată, urmează noi ediții și, ca urmare, romanul se transformă într-o senzație la nivel mondial.

În legătură cu publicarea romanului *Doctor Jivago* în Italia găsim în memoriile lui Sergio D'Angelo un detaliu picanț: din veniturile obținute din vânzarea cărții, Feltrinelli a

dirijat o parte către nevoile Partidului Comunist Italian, iar apoi, după părăsirea partidului, spre finanțarea grupării teroriste „Brigăzile Roșii”. Sună incredibil, dar plauzibil, având în vedere că excentricul Feltrinelli a finanțat activ „revoluționari” și din alte țări, ba chiar el însuși s-a jucat de-a „revoluția”; a murit în 1972, când a încercat să arunce în aer un transformator de înaltă tensiune în vecinătatea orașului Milano.

Imediat după publicarea romanului în limba italiană, intră în joc CIA. Rezidentul său la Roma informează Centrala în legătură cu senzația produsă de apariția romanului. Documentele declassificate de CIA oferă informații detaliate privind reacțiile în Centrala de la Langley. John Maury, șeful Departamentului Rusia Sovietică, bun cunosător al limbii ruse (lucrase în U.R.S.S. în timpul războiului), trimite lui Frank Wisner (*Magazin istoric*, nr. 5 – 10/1996), care supraveghea operațiunile clandestine ale CIA, un memorandum în care descrie *Doctor Jivago* drept „cea mai eretică operă literară a unui autor sovietic după moartea lui Stalin”, propunând folosirea ei: „Această carte are o mare valoare propagandistică, nu numai prin conținutul său aparte și capacitatea de a îndemna la reflecție, ci și prin prisma circumstanțelor publicării ei. Avem șansa de a-i face pe cetățenii sovietici să gândească ce este în neregulă cu guvernul lor dacă o capodoperă literară a unui om considerat cel mai mare scriitor rus în viață nu poate fi procurată pentru a fi citită în limba originală de compatrioți în propria țară.”

Într-un alt memorandum Maury scria: „În roman nu există nicio chemare la revoltă împotriva regimului, dar crezia pe care o predică Dr. Zhivago – pasivitatea politică – este fundamentală. Pasternak sugerează că persoanele neimportante care rămân pasive la exigențele regimului de participare activă și implicare emoțională în campaniile oficiale sunt superioare

Scrisoarea în limba franceză a lui Boris Pasternak, adresată lui Feltrinelli, și semnăturile celor doi pe contractul prin care Pasternak îl împuternicea să-i editeze romanul în Occident

**Excentricul editor italian
Giangiacomo Feltrinelli**

Moscova, și cunoscutul scriitor britanic Somerset Maugham care, mai târziu, va scrie chiar și o carte pe acest subiect). Berlin, temându-se că ar putea fi controlat la frontieră de autoritățile sovietice, îl roagă pe ambasadorul britanic să trimită manuscrisul la Londra prin curier diplomatic.

La 24 august, I. Serov, șeful KGB, îl informează pe ministrul de Externe D. Șpilov că Pasternak a trimis ilegal peste graniță manuscrisul romanului *Doctor Jivago*. Sursa pare a fi cineva din anturajul lui D'Angelo sau din rândurile Partidului Comunist Italian. La rândul său, Șpilov îi informează, la 31 august, pe toți membrii Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S., inclusiv pe prim-secretarul N. Hrușciov. S-a dispus „să fie luate toate măsurile pentru preîntâmpinarea publicării în străinătate a acestei cărți antisovietice”. Se aprecia că nu va fi o sarcină dificilă, având în vedere că editorul italian era membru al Partidului Comunist Italian, cu care sovieticii aveau bune relații. Survin însă evenimentele din Ungaria (octombrie 1956), care îl fac pe Feltrinelli să își schimbe pozițiile față de comunismul de tip sovietic și să demareze procesul de traducere a romanului în limba italiană.

În paralel, autoritățile sovietice recur la o stratagemă: în ianuarie 1957, Editura de Stat pentru Literatură (Goslitizdat) semnează cu Pasternak un contract privind publicarea romanului, până la 1 septembrie, punând însă condiția ca scriitorul să solicite lui Feltrinelli returnarea manuscrisului, „pentru corecturi și adăugiri”. Pasternak se mărginește doar la a-l ruga pe Feltrinelli să amâne până în septembrie publicarea romanului, în speranța că acesta va apărea, în sfârșit, în U.R.S.S.

În timp ce sovieticii încercau pe toate căile să recupereze manuscrisul romanului de la Feltrinelli, o surpriză neplăcută vine de la Varșovia. În vara anului 1957, în revista polo-

neză *Opinie* este publicat un fragment din romanul *Doctor Jivago* (manuscrisul fiind primit de la autor de redactorul Ziemowit Fedecki, vechi prieten al lui Pasternak, din perioada în care, după război, lucrase la Ambasada Poloniei la Moscova), însoțit și de o scurtă notă: „O istorie complexă a destinului intelectualității ruse și a transformării ideologice a acesteia, adesea însoțită de conflicte tragice.” Din nou conducerea sovietică intervine. Ambasadorul sovietic la Varșovia este instruit să exprime un protest ferm în legătură cu „conținutul inamical” al revistei *Opinie*, dar să nu menționeze numele lui Pasternak. Rezultatul: revista va fi suspendată.

În același timp, au continuat demersurile pentru obținerea de la Feltrinelli a manuscrisului romanului. S-a intervenit chiar și la vârful conducerii P.C. Italian (Palmiro Togliatti, Luigi Longo). Secretarul Uniunii Scriitorilor, Aleksei A. Surkov, a efectuat o vizită la Milano, unde a avut o discuție aprinsă cu Feltrinelli, în încercarea de a stopa apariția romanului, iar într-un interviu acordat oficiosului de partid *L'Unità* a susținut că însuși Pasternak nu dorește publicarea în străinătate a romanului fără acordul lui și ar fi cerut returnarea manuscrisului. Surkov a făcut însă o greșală în interviu, amintind imprudent că ar fi pentru a doua oară când o carte a unui autor sovietic ar fi publicată în străinătate înainte de apariția în U.R.S.S., evocând romanul *Mahogany* de Boris Pilniak (1894 – 1938). Or, în cercurile literare sovietice se știa că Pilniak, vecin cu Pasternak la Peredelkino, fusese arestat și împușcat pentru această „crimă” literară. Asta este, de altfel, și „cheia” referirii lui Pasternak la un viitor pluton de execuție!

**Șeful KGB Serov
și ministrul de Externe Șpilov**

Domnul Marius Andrei Albu este un cunoscut inginer geolog, fizician, pasionat de studii lingvistice. De două decenii s-a stabilit în Marea Britanie. De curând, a publicat un volum de amintiri – Steps on a stretch between Hell and Heaven (Pași pe o punte între Iad și Rai). Reproducem câteva fragmente, cu acordul autorului, din povestea copilăriei sale în „Întunecatul deceniu“.

COPILĂRIE ÎNTRU DOUĂ ARESTĂRI ALE TATEI

MARIUS ANDREI ALBU

În perioada tulbură a anilor 1946 și 1947, tatăl meu a fost angajat în Ministerul Lucrărilor Publice. El a înțeles că nu există nicio soluție pentru România să se opună puterii comuniste în stil sovietic. În acea perioadă, l-am întâlnit pe fratele său mai mic, Mihai, în stația de tramvai Podul Izvor. A încercat să-l convingă să se alăture opoziției pentru a face ceva pentru țara noastră învinsă, dar unchiul meu, slujind în armată, a refuzat propunerea. Tata i-a spus: „Fratele meu, nu mai simți românește“.

În aceste condiții, tatăl meu s-a alăturat Partidului Național-Țărănesc, în care Corneliu Coposu era liderul tinerilor membri.

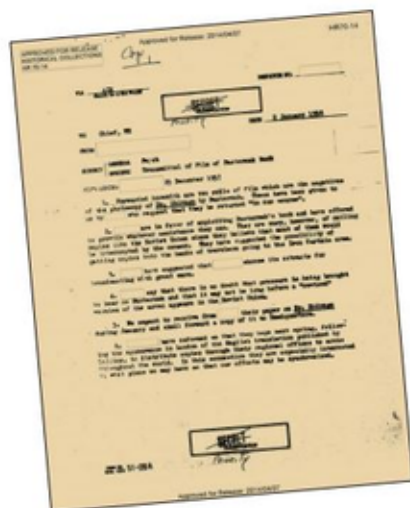
Fotografia tinerilor căsătoriți
Gheorghe și Maria Albu,
1938

În iulie 1947, comuniștii au vrut să elimine Partidul Național-Țărănesc și au decis să aresteze „grupul lui Maniu“, din care făcea parte și tata. Într-o zi, foarte devreme, un comisar și alți doi reprezentanți ai noii puteri au intrat în casa noastră, trezindu-ne și luându-l pe

tata doar „să scrie o declarație“, iar apoi se va întoarce acasă. În dimineața aceea a plecat pentru multă vreme, lăsându-l pe mama, care nu avea serviciu, cu doi copii în grija ei: cu și fratele meu Lucrețiu.

Un grup de 14 persoane a fost arestat, printre care Coposu, Fetecău, Gheorghies, Gheorghiu, Mocanu, Zorzor și tatăl meu. Au fost reținuți inițial la Curtea Marțială, situată într-o fostă Curte a Prințului Brâncoveanu, între Arhivele Statului și o unitate de pompieri. Acolo deținuții politici nu au fost tratați prea rău și au avut permisiunea să fie vizitați de membrii familiilor lor. Mama și noi ne-am întâlnit soțul și tatăl de câteva ori în curtea interioară, fiind supravegheați în-deaproape de paznici. Discuțiile aveau loc la o masă lungă, care separa arestații de vizitatorii lor. Tata vorbea cu mama și ne mângâia pe mine și pe fratele meu, care avea doar doi ani. Acolo i-am văzut pe Coposu și pe surorile sale venite în vizită, care au fost amabile cu mine și cu fratele meu, oferindu-ne bomboane.

Documentul CIA care însoțea microfilmul cu manuscrisul romanului

«activiștilor» politici favorizați de sistem. Mai mult, el îndrăznește să sugereze că societatea ar putea funcționa mai bine fără acești fanatici. Frank Wisner reacționează pozitiv, el însuși nefiind un simplu agent necrușat în Agenție. În anii 1945 – 1946 lucrase la București, unde fusese martor la deportarea în U.R.S.S. a cca 60.000 de etnici germani.

Un proiect pentru Europa de Est

Interesul CIA pentru exploatarea propagandistică crește, după ce la sfârșitul lunii decembrie 1957 la Agenție sunt primite două role de film, conținând manuscrisul fotocopiât (433 p.) al romanului *Doctor Jivago*. O notă CIA, din 2 ianuarie 1958, subliniază: „[cei care le-au pus la dispoziție rolele – n.n.] sunt în favoarea exploatării cărții lui Pasternak și

Frank Wisner (în dreapta), șeful Misiunii OSS în România, la Peleş, împreună cu regele Mihai

s-au oferit să dea orice asistență posibilă. Cu toate acestea, *nu sunt siguri* că trimiterea de copii în Uniunea Sovietică ar fi o soluție, deoarece există riscul ca majoritatea acestora să fie interceptate de cenzură. *Ei au sugerat* posibilitatea de a pune copii în mâinile unor persoane care călătoresc dincolo de Cortina de Fier. Folosirea pluralului verbelor sugerează că microfilmele nu au fost oferite de o persoană, toate investigațiile ulterioare indicând drept sursă MI6. A circulat chiar și o legendă demnă de romanele de spionaj: MI6 ar fi aflat că în bagajul unui călător care venea de la Moscova s-ar găsi manuscrisul romanului. Sub pretextul unei escale tehnice neprevăzute, cursa acriană a aterizat pe aeroportul din Malta unde, în decurs de două ore, este găsit bagajul în care se afla documentul, acesta este fotocopiât, echipajul cere scuze călătorilor pentru întârziere

și zborul continuă normal până la destinație. Înșă, deși au trecut peste șase decenii de la publicarea romanului, autoritățile britanice nu au desecretizat încă documentele referitoare la romanul *Doctor Jivago*, dar nici nu au infirmat implicarea MI6.

Românul George Minden, șeful organizației „Free Europe Press“

Proiectului Zhivago CIA i-a dat un nume de cod – AEDINOSAUR –, luându-se decizia publicării romanului în limba rusă și asigurarea difuzării cât mai largi, preponderent în U.R.S.S., prin introducerea sa ilegală. A fost unul dintre numeroasele programe secrete sponsorizate de CIA. În timpul Războiului Rece, Agenția a distribuit cca zece milioane de cărți, periodice, broșuri și alte materiale interzise intelectualilor din Uniunea Sovietică și din statele Europei de Est. Toate înglobate în proiectul numit „Book Project“, început formal în primăvara anului 1956, prin organizația „Free Europe Press“, condusă de un emigrant român, George Minden. Nu este o coincidență similitudinea cu denumirea „Radio Free Europe“, ambele fiind „surori“, având o „mamă“ comună!

(Va urma)

Cei trei frați: Lucrețiu, Lucian și Marius Andrei

Peste ani, alături de prieteni (primul din stânga)

și, în cele din urmă, a fost găsit nevinovat. Frustrați și adesea umiliți, noi, copiii, a trebuit să o ajutăm pe mama într-o luptă nesfârșită pentru supraviețuire.

În toamna anului 1953, am început școala gimnazială. Mama a cumpărat un material din lână foarte aspră, l-a vopsit maro și a croit o pereche de pantaloni pentru mine. S-a dovedit a fi foarte inspirată, deoarece iarna care a venit a fost foarte grea. Am purtat pantalonii accia urâți, dar călduroși, aproximativ trei ani, până când în sfârșit am primit alții noi.

Liberat din închisoare, tatăl meu și-a găsit un loc de muncă ca inginer pentru lucrări de construcții și întreținere la o fermă agricolă din Bragadiru, lângă București. În februarie 1954, zăpada a atins și patru metri înălțime, dar tatăl meu mergea zilnic la ferma respectivă, aducându-ne pâine și ceva lapte.

În 1956, în urma evenimentelor din Ungaria, a urmat un val de arestări. Tata a fost din nou închis pentru „investigații“, cercetat, dar în anul următor a fost eliberat fără să fie condamnat.

Până la sfârșitul anului 1957 am început să-mi dau seama că tatăl meu era sub observația atentă a poliției secrete comuniste în încercarea de a-l ține sub presiune și de a-i intimida familia. Agenții de poliție secretă aveau informatori

permanenți și mergeau periodic să obțină declarații de la vecini.

Anii accia, din 1953 până în 1957, au fost marcați de ciclurile arestării tatălui meu. Fiecare ciclu a cuprins următoarele etape: angajare, anchetă, identificare, pretext, închisoare, proces, nevinovăție și eliberare. La scurt timp după ce a început la un nou loc de muncă, o anchetă a fost efectuată mai întâi de serviciul de personal al firmei, apoi de cei din cadrul poliției secrete. Po-

liția secretă îl identifica pe tatăl meu ca fost condamnat politic. Următoarea etapă consta în găsirea unui pretext, întotdeauna altul decât politic, cum ar fi „delapidare“. Fără niciun fel de proces, tatăl meu era considerat *a priori* vinovat și, prin urmare, arestat. În timpul detenției, el era din nou interogat, iar până la încheierea perioadei de detenție era folosit la munci grele. Perioada se încheia cu un simulacru de proces, iar „instanța“ în cele din urmă îl găsea nevinovat. În consecință, era eliberat din nou, își căuta un alt loc de muncă și ciclul se relua.

Așteptând întoarcerea tatălui, timpul ni s-a părut mai lung. Plecărilor și întoarcerile sale succesive au fost cu totul imprevizibile pentru noi, cu excepția unei schimbări de comportament a câinelui nostru lup Fetița, prieră devotată a familiei. Cu o zi înainte și în ziua în care venea acasă, câinele se rostogolea dintr-o parte în alta pe spate, în același loc, pe trotuarul din spatele verandei. Observând acest fapt ciudat evident, a trebuit în sfârșit să acceptăm că avea un simț special de previziune a sosirii lui, poate printr-un fel de semnale de undă nedetectabile de noi. În consecință, am început să avem încredere în capacitatea ei de predicție și nu numai că l-am așteptat pe tatăl meu, dar am mers odată la stația de tramvai din apropiere pentru a-l întâlni. Și a venit! ■

Detenția tatălui meu la Curtea Marțială nu a durat mult, arestații fiind mutați într-o închisoare de la periferia de sud a Bucureștiului, care funcționa în cadrul Mănăstirii Văcărești.

Mama a mers cu un pachet de mâncare și haine pentru tata la închisoare. La poarta principală a închisorii, un paznic i-a spus că tatăl meu și alte persoane arestate odată cu el nu mai erau acolo, fiind transferați într-un alt loc, care nu-i este cunoscut. Alte soții ale arestaților au plecat, dar mama nu l-a crezut pe paznic și a așteptat câteva ore în fața închisorii. Așteptarea ei nu a fost în zadar. La un moment dat a observat o dubă cu zăbrele care cobora în pantă din spatele închisorii spre drumul principal. A alergat repede și a reușit să ajungă la dubă. Corneliu Coposu a luat sacoșa din mâna mamei, spunându-i: „Doamnă Albu, nu vă faceți griji, în final vom câștiga!”

Arestații au fost transferați într-o altă închisoare, mai severă, la Pitești, la aproximativ 114 km nord de București. Mama și noi, cei doi copii, am rămas într-o situație disperată. Doar unchiul meu Marin și preotul bisericii parohiale, părintele Vișoiu, ne ajutau cât puteau în lupta pentru supraviețuire.

Mama mergea regulat la închisoarea din Pitești pentru a-i duce tatei un pachet cu ceva de mâncare, în principal pâine uscată și grăsimi de porc, și lenjerie de corp, dar niciodată nu i s-a permis să-l vadă. Îmi lipsea tata și plângeam ca să mă ia cu ea măcar o dată. În cele din urmă, a cedat rugămintelor mele. Am plecat noaptea din București, ajungând la închisoarea din Pitești la ora 4 dimineața. A trebuit să așteptăm în stradă vreo două ore până când în sfârșit mama a convins un paznic să mă lase să-l văd pe tata un minut. Asta a fost o mare favoare și paznicul m-a luat de mână. Am intrat într-un hol imens și m-a instalat chiar lângă ușa din

București, 1946: Maria, Lucrețiu, fratele mai mic, Gheorghe și Marius Andrei

față. Într-o vreme, tatăl meu a apărut pe niște scări îndeprtate, fiind ținut de doi gardieni, care l-au împiedicat să coboare. De acolo mi-a spus: „Te-ai săruta, băiețelul meu!” Immediat a fost împins în sus pe scări și a dispărut. M-am simțit atât de frustrat, încât, sărind până la mânerul ușii și deschizând-o, am fugit pe stradă, incapabil să plâng, dar înțelegând profund situația familiei noastre într-o societate dominată de comuniști. Mamei i-a fost foarte greu să mă prindă și să mă calmeze, până am acceptat să mă întorc la închisoarea unde trebuia să-i dea pachetul îngăduit tatălui meu.

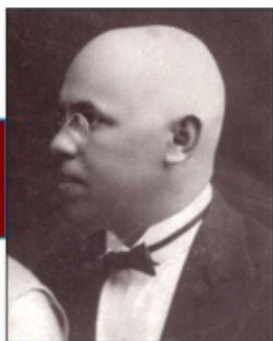
În septembrie 1949, mama mi-a făcut rost de lucrurile necesare pentru a merge la școală. Înainte de a pleca, mi-a spus: „În situația noastră grea, datoria ta este să înveți și să fii disciplinat”. Intrând în clasă, am observat imediat poza lui Stalin pe peretele din fața noastră. Din acel an, religia a fost scoasă din programa școlară la toate școlile. La vremea respectivă, mulți părinți erau atât de săraci, încât nu au fost în stare să le dea pachețel cu mâncare copiilor lor la școală. Adesea, înainte de a merge la școală, aveam un „ceai” făcut din codițe mici de cireș, fără zahăr, iar pentru școală primeam o bucată de pâine cu untură sărată deasupra.

In 1950 nu aveam nicio veste despre tata și nimeni nu știa cât timp și unde va mai fi ținut în închisoare. Așteptarea noastră părea fără speranță, când, în mod neașteptat, a venit acasă în octombrie. După trei ani și trei luni de închisoare la Pitești, Aiud și în alte locuri, tatăl meu mi s-a părut mai în vârstă, uneori trist, dar totuși optimist în comportamentul său. La sfârșitul anului, a petrecut în sfârșit un Crăciun fericit alături de familia sa, fiind încrezător în viitorul nostru mai bun.

În 1953, tatăl meu a fost acuzat de „delapidare” și închis timp de câteva luni, cercetat

*Dimitrie Bogos,
București, 1921*

*Vladimir Bogos,
în perioada interbelică*

(14 iunie 1889, satul Grozești, județul Lăpușna – 14 mai 1946, București), fiul cel mare, care, conform dorinței tatălui, a devenit avocat ca să poată apăra cauza românilor în tribunalele rusești; Sergiu D. Bogos (1891, satul Grozești, județul Lăpușna – 1976, București), economist și profesor de liceu; Vladimir D. Bogos, medic (1 aprilie 1893, satul Grozești, județul Lăpușna – 25 mai 1950, București); Nina D. Bogos, căsătorită Cazaciu (1897 – 1921), medic; iar Maria D. Bogos, căsătorită Șerban, cel mai mic copil, născută în 1901, era prea tânără ca să fie activă în acea perioadă.

Cei trei fii ai cuplului Dimitrie și Vera Bogos au urmat Seminarul Teologic din Chișinău, apoi și-au continuat educația, făcând studii superioare. Dimitrie D. Bogos a urmat Dreptul la Universitatea din Varșovia, iar ca teză de absolvire a elaborat lucrarea cu titlu de previziune *Stările Unite ale Europei*, teză premiată de Senatul Universității. Sergiu D. Bogos a urmat Economia la Universitatea din Kiev. Vladimir D. Bogos a studiat Medicina la Universitatea din Kiev și la Universitatea din Cluj. Fiica Nina D. Bogos, după terminarea Liceului Eparhial de Fete din Chișinău, a studiat Medicina la Universitatea din Iași.

În timpul studenției la Varșovia (1910 – 1914), Dimitrie Bogos a făcut parte din cercul studenților români basarabeni de la acea Universitate și în cea legătură cu cercurile studenților basarabeni de la universitățile din Dorpat (Estonia), Kiev, Petrograd și Odessa. La întrunirile cercului din Varșovia, Dimitrie o cunoaște pe Isabella, studentă la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității, fiica inginerului de origine poloneză Anton Golcanski, din Tighina. După terminarea facultății în 1914, cei doi se căsătoresc și Isabella îl urmează la Petrograd, unde Dimitrie Bogos se înrolează la Școala Militară de Ofițeri/Junker din localitatea suburbană Oranienbaum, la 40 km vest de Petrograd. A absolvit școala în patru luni, procesul fiind accelerat din cauza războiului care deja începuse în august 1914. În carnetul său militar este menționat: „specialitatea militară pentru care a fost pregătit: ofițer de stat major”.

După absolvirea școlii de ofițeri a fost mobilizat și trimis pe frontul din Polonia și Țările Baltice. A servit ca sublocotenent, locotenent, căpitan. Pentru vitejie în armata țaristă a fost decorat cu Ordinele „Sfânta Ana” și „Sfântul Stanislav”. În februarie – martie 1917, când, din cauza revoluției ruse, armata țaristă s-a

dezmembrat, este demobilizat și se întoarce în Basarabia natală. La Chișinău s-a integrat imediat în mișcarea națională care se înfiripa în jurul redacției ziarului *Cuvânt moldovenesc*. Atunci se „constituie a doua manifestare, a doua mișcare mai importantă care se producea în Basarabia de la 1812. În primul rând, în 1905, când moldovenii grupați în jurul intelectualilor Gavrilă și Dicescu încearcă să scape de jugul cotorpitorilor;

Grup de tinere studente la Universitatea din Iași (decembrie 1915).

Trei dintre ele, la 13 ianuarie 1918, au întâmpinat armata română la intrarea în Chișinău: Nina Bogos (prima din dreapta), Elena Tocan (așezată), Iulia Bujoreanu (a doua din stânga)

FRĂȚII BOGOS LUPTĂTORI PENTRU ÎNTREGIREA NEAMULUI

MARINA NEGRILĂ

Activitatea fraților Bogos din anii 1917 – 1918 este cel mai bun exemplu că Unirea Basarabiei cu Patria-Mamă nu s-a făcut de persoane izolate, ci de familii întregi de intelectuali moldoveni care au luptat, generație după generație, ca să mențină libertatea teritoriului dintre Prut și Nistru. După anexarea acestuia la Imperiul Rus, au luptat să mențină spiritul și cultura românească treze în conștiința basarabenilor.

Preotul Dimitrie Bogos cu soția și cei cinci copii, în anul 1908.

De la stânga la dreapta, așezați: Vladimir, soția Vera, preotul Dimitrie Bogos, lângă el, în picioare, fiica Maria; în picioare: fiica Nina, Sergiu, Dimitrie.

Băieții poartă uniforma elevilor de la Seminarul Teologic din Chișinău

Descendenți dintr-o veche familie moldovenească menționată în cronică încă din veacul al XVII-lea (*Letopisețul Țării Moldovei*, Ion Neculce) și de istorici ca Nicolae Iorga, Radu Rosetti, Aurel Sava și Gheorghe Bezviconi în lucrările lor, familia Bogos, contemporană cu evenimentele din anii 1917 – 1918, se compune din cei cinci copii ai preotului Dimitrie Bogos și ai soției Vera, născută Vartic. Acesta a slujit ca preot în comunele Grozești și Boldurești, educându-și copiii în spiritul credinței în Dumnezeu și al dragostei de patrie.

La Varșovia și Kiev

Părintele Bogos era urmărit de Serviciul Special al Departamentului Poliției Chișinău, după cum aflăm din informarea făcută de

colonelul rus Sokolov în 31 decembrie 1909. Conform ofițerului rus, preotul Dimitrie Bogos, din comuna Boldurești, avea un comportament „îndârjit naționalist”. Era descris ca „fiind unul dintre cei mai înfocați naționaliști, care nu se jenează să poarte un brâu național sub veșmintele bisericești, iar în discuțiile cu enoriașii moldoveni să exprime vederile sale național-separatiste”. Un alt strămoș, preotul Emanoil Bogos din Gangura, născut în 1790, fiul preotului Chirică Bogos, după ocuparea Basarabiei de către ruși în 1812, a slujit în continuare enoriașilor săi în „slova moldovenească”.

Cel puțin patru dintre cei cinci copii ai cuplului Dimitrie și Vera Bogos au participat activ la efortul de întregire a neamului. În ordinea vârstei, aceștia sunt: Dimitrie D. Bogos

ducă limba română și în seminariile de preoți și de învățători, precum și în școlile de specialitate. Să se facă pregătirea ca la Chișinău să avem o universitate moldovenească [...] Secretarul congresului Vlad Bogos desfășoară un steag național al studenților, pe care este scris cu litere latine: «Trăiască școala moldovenească autonomă!» Toți cei de față se ridică în picioare» (Dimitrie D. Bogos. *La Răspântie: Moldova de la Nistru 1917 – 1918*).

La 20 – 26 octombrie 1917, Dimitrie D. Bogos ia parte la Congresul Ostașilor Moldoveni, unde s-a hotărât, printre altele: 1. autonomia Basarabiei; 2. naționalizarea oștilor moldovenești; 3. mărirea numărului cohortelor (unităților militare naționale, numite cu acest termen tocmai pentru a sublinia originea latină) de la 16 la 100. Deci, apărea necesitatea clară pentru crearea unei armate proprii. Avându-se în vedere experiența militară în armata țaristă, de unde ieșise cu gradul de căpitan, i se încredințează funcția de șef de stat major al Comisariatului Militar al Armatei Moldovenești. În această funcție a început imediat organizarea birourilor statului major și a luat parte la organizarea armatei.

Au cerut sprijinul armatei române

Dimitrie D. Bogos a participat ca delegat din partea Comisariatului Militar Moldovenesc la ședința de deschidere a Sfatului Țării din 21 noiembrie 1917 și este unul dintre cei care au luat cuvântul în acea zi. „Cuvântarea ștaps-căpitanului Bogos a fost acoperită cu aplauze fur-

*Aripa tânără a Sfatului Țării:
Vladimir Cazaciu (așezat, primul din stânga),
Vladimir Bogos (așezat, al doilea din stânga),
Grigore Cazaciu (primul din dreapta, în picioare)*

tunoase“, se menționează în procesul verbal nr. 1: „Solemnitatea Deschiderii Sfatului Țării“.

Vladimir Bogos a fost ales deputat în Sfatul Țării (*Magazin istoric*, nr. 3/2011; 3/2012; 3/2018) din partea Societăților de Studenți Moldoveni din Kiev și Odessa (în locurile destinate moldovenilor de peste Nistru). La 27 martie 1918 a

votat unirea Basarabiei cu România.

Spre sfârșitul anului 1917 și începutul lui 1918, în condițiile în care se declarase autonomia Basarabiei la Congresul Ostășesc din octombrie, iar la 2 decembrie 1917 Sfatul Țării proclamase Republica Democratică Moldovenească, rămânerea trupelor bolșevice în Basarabia însemna un adevărat pericol pentru cei din Sfatul Țării și Blocul Național Moldovenesc. Pentru apărarea ordinii era nevoie a se organiza în continuare unități moldovenești, iar Comisariatul militar este reorganizat și transformat în Directorat.

În aceste împrejurări, șeful de stat major, căpitanul Dimitrie Bogos, având ca ajutor pe sublocotenentul Vasile Țanțu, se ocupă de organizarea armatei. În afară de cohorte, din inițiativa lui se formează în decembrie 1917, la Chișinău, două regimente de cavalerie și se stabilește pe lângă Sfatul Țării o stație de radiotelegraf, creându-se astfel legătura cu câteva centre din Basarabia, iar pentru

paza Palatului Sfatului Țării este înființată o gardă specială, sub comanda locotenentului Modval. De asemenea, au fost înființate secțiuni de artilerie, geniu și formațiuni de intențență, sanitare și de transport.

La 25 decembrie 1917, se organizează o serbare națională pentru sfințirea dra-

*După votarea reformei agrare și a Unirii necondiționate a Basarabiei cu România.
Dimitrie Bogos (marcat cu cifra 1),
Vladimir Bogos (marcat cu cifra 2)*

Vladimir Cazacliu

acum din nou, tineri și bătrâni intelectuali entuziaști, idealisti, s-au adunat încercând să găsească modalitatea pentru a se scutura definitiv de jugul străin. Acestui cerc i se datorează înființarea Partidului Național Moldovenesc, iar acestor intelectuali – primele începuturi ale organizării naționale“, după cum amintește cartea memorialistică a avocatului

Dimitrie D. Bogos *La Răspântie: Moldova de la Nistru 1917 – 1918*.

În aceeași perioadă, martie – aprilie 1917, studențimea de la Universitatea din Kiev a început să se organizeze în jurul Cercului Național al studenților români basarabeni „Deșteptarea“. Cercul se înființase în 1908, la Kiev, din inițiativa studenților basarabeni Daniel Ciugureanu, Ștefan Ciobanu, Simion Murafa, Alexei Mateevici și a lui Ștefan Berechet, din Vechiul Regat. De-a lungul anilor, cercul a trebuit să-și suspende activitatea, căci autoritățile regimului țarist au calificat-o ca fiind subversivă.

Dar, în anul 1917, studenții de acolo, care erau în legătură cu mișcarea națională din jurul ziarului *Cuvânt moldovenesc* din Chișinău, primesc un avânt de energie de la ardelenii și bucovinenii aflați la Darnița, lângă Kiev. Aceștia erau foști prizonieri austrieci (ardeleni și bucovineni) din Rusia, care reușiseră să convingă autoritățile românești și rusești ca să fie instruiți și înarmați pentru a se alătura armatei române în lupta împotriva Puterilor Centrale. Ei au fost relocați la Darnița, formând Corpul Voluntarilor Ardeleni-Bucovineni. Conducătorii Corpului de Voluntari nu numai că au aderat la cercul „Deșteptarea“, dar au și influențat programul acestuia.

Idei pentru viitorul Basarabiei

Cercul fusese reactivat în martie 1917 de studenții basarabeni Vlad (Vladimir) Bogos și Vlad Cazacliu, iar la 26 aprilie 1917, cei doi prezintă programul lui în cadrul unei ședințe

cu toți membrii. În acest program apare pentru prima dată, imperativ și fără echivoc, ideea de unire cu România. „Acțiunea studenților de la Kiev, care datează din 26 aprilie 1917, a însemnat prima expresie a dreptului la autodeterminare și primul pas făcut pentru unirea Basarabiei cu România“ (Dimitrie D. Bogos, *La Răspântie: Moldova de la Nistru 1917 – 1918*).

Programul a fost primit cu entuziasm unanim de participanții adunați în Sala 14 a Universității din Kiev: „Studențimea entuziasă de la Kiev, reprezentanții tineretului intelectual basarabean nu admiteau în întregime programul Partidului Moldovenesc, cu care totuși voiau să lupte în comun, pentru că în el nu se vorbea nimic despre unire“, scria

Dimitrie D. Bogos. Programul cercului „Deșteptarea“ era semnat de: președinte, Vlad Bogos, vice-președinte, Vlad Cazacliu, dar la elaborarea programului a contribuit în mare măsură căpitanul avocat Victor Deleu, președintele voluntarilor transilvăneni și bucovineni și comandantul primului eșalon de voluntari care a plecat în iunie 1917 în România, la Iași. Acest prim detașament de voluntari a primit steagul românesc desfășurat la ședința din 26 aprilie 1917 a cercului „Deșteptarea“, pentru a-l duce la Alba Iulia (extras din amintirile lui Vlad Bogos).

În mai 1917, studentul Vlad Bogos a sosit la Chișinău, aducând programul cercului „Deșteptarea“ și noile idei pentru viitorul Basarabiei. Acolo a continuat să conducă lupta studenților basarabeni prin Societatea Studenților Moldoveni, în calitate de președinte, în acord cu programul elaborat la Kiev, împreună cu Victor Deleu. Acest program a fost adoptat și urmat de intelectualii români basarabeni.

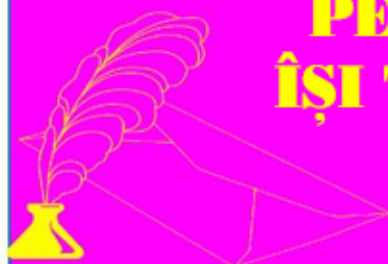
La Congresul Studenților Moldoveni din 10 mai 1917, studenții Vlad Bogos și Vlad Cazacliu „propun ca la 1 septembrie 1917 să se deschidă în Basarabia gimnaziile moldovenești pentru băieți și pentru fete, să se intro-

Căpitanul Victor Deleu

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

GEORGETA FILITTI

Faima reginei Maria a depășit de mult hotarele României. Călătoria din 1926 în Statele Unite și Canada, între multe altele, a contribuit prioritar la confirmarea acestui statut. S-a spus, cu destulă îndreptățire, că prin triumful repurtat atunci și legăturile profitabile stabilite în decursul numeroaselor întâlniri „a pus România pe harta lumii”, în sensul că a făcut cunoscut potențialul țării noastre în variate domenii. Investitori, oameni de afaceri, de cultură, diplomați, curioși pur și simplu au dorit să afle mai multe despre țara aflată la marginea de Răsărit a Europei.

Printre însoțitorii reginei s-a numărat Simona Lahovary, una dintre doamnele ei de onoare; piesele ce publicăm în continuare provin din arhiva acesteia. Cu excepția scrisorii lui A. Neder și a răspunsului la ea, în limba română, restul sunt în limba engleză și au fost traduse de noi.

*Blanche Huth către Radu Djuvara,
însărcinat cu Afaceri al României la
Washington*

8 octombrie 1926
1739 „H” Street N.W.
Washington DC

Dragul meu domn Djuvara,

Vă rog să mă iertați că vă scriu, rugându-vă un lucru ciudat. Dacă e peste putință, vă rog să rupeți în bucăți această scrisoare și s-o uitați cu totul.

Aș da orice pe lume s-o pot vedea pe regina voastră Maria. Am paralizat când aveam trei ani (acum am 19) și am avut ocazia să citesc tot ce am găsit despre regina Maria. O admir și o iubesc mai mult decât pe oricare altă femeie

din zilele noastre. Doar dacă aș putea s-o văd aș fi mulțumită. Nu pot merge în mulțime pentru că la înghesuială risc să fiu lovită. Port corset și folosesc baston. Știu că are timpul limitat și doar pentru anumiți oameni, dar sper că dumneavoastră veți putea aranja pentru mine s-o pot vedea într-un fel oarecare.

Dacă e imposibil, vă rog să uitați această scrisoare și să nu mă socotiți nebună. Din ce am citit despre ea știu că va înțelege și nu va gândi că am exagerat. Nimeni nu-și poate da seama ce înseamnă asta pentru mine.

Vă mulțumesc pentru citirea acestei scrisori. Sper că regina Maria se va bucura de vizită și fie ca acci care vor fi în măsură s-o vadă să-și dea seama ce norocoși sunt.

A dumneavoastră cu sinceritate,
Blanche Huth

Daniel Ciugureanu

pelelor aparținând unităților militare ale armatei moldovenești și are loc parada armatei. Ordinul dat cu ocazia acestei serbări este semnat de șeful statului major căpitan Bogos. Scopul acestei manifestări era „de a stabili o legătură strânsă între statul major și unitățile formate. Tot atunci pleacă la

Kiev, în secret, Vlad Bogos și Vlad Cazacliu, ca să urgenteze trimiterea voluntarilor ardeleni spre frontul român [care să facă escală în Chișinău – M.N.], crezând că datorită ajutorului acestora se va putea pune mâna definitiv pe situația din localitate“, după cum menționa Dimitrie Bogos.

Provocările bandelor bolșevice au culminat cu atacarea, dezarmarea și arestarea voluntarilor ardeleni la sosirea lor, la 6 ianuarie 1918, în gara Chișinău. Au fost și morți printre ardelenii veniți atunci la Chișinău. Acesta era ultimul eșalon de ardeleni de la Darnița, care, în drumul lor spre Iași, fuseseră chemați să se oprească în Chișinău pentru a întări unitățile armatei moldovenești. În această situație, liderii Blocului Moldovenesc din Sfatul Țării, din inițiativa medicului Daniel Ciugureanu (prim-ministru în Guvernul Republicii Moldovenești), au trimis emisari la Iași, cerând sprijinul Armatei Române (*Magazin istoric*,

nr. 1 – 3/2018). Bolșevicii, aflând de această acțiune, reacționează, provocând dezordine și confuzie în rândurile trupelor moldovene. Pe străzile orașului se aude lozincă: „Sfatul Țării trebuie distrus, trădătorii spânzurați!“ și a apărut o listă neagră de „trădători“, pe care figura și Dimitrie Bogos.

La 9 ianuarie studenții, conduși de Vlad Bogos, Ion Văluță, Vlad Cazacliu, emiteau un manifest, în care arătau scopul sosirii ardelenilor la Chișinău, încercând să aducă la rațiune pe moldovenii păcăliți de propaganda bolșevică. Ei condamnau cu vehemență acțiunile subversive, fratricide, ce au avut loc în acele zile contra ardelenilor. În aceeași zi, militarii ardeleni aflați în arest erau eliberați din penitenciarul din Chișinău.

Una dintre acțiunile în care s-a dovedit atât de utilă prezența cavaleriștilor la Chișinău a fost când, în primele zile ale lunii ianuarie 1918, elementele ruse bolșevice în retragere din capitala Basarabiei creau anarhie și destabilizare. Iată cum își amintește Dimitrie Bogos de acea acțiune din zilele premergătoare sosirii Armatei Române în Chișinău: „În piața așa-zisă Nemețcaia, vestitul bandit Cotovschi (*Magazin istoric*, nr. 1/2013) ținea un miting, îndemnând la pogrom contra «burjuilor» [burghezilor – M.N.]. Se prezintă căpitanul Manuilov cu un escadron... Trimit să traverseze piața fără ca să atace. Demonstrația a avut efect. Am avut o muncă teribilă ca să putem opri scoaterea bogăției din oraș de către bolșevici.“ Această tactică a cavaleriștilor a impus respect și manifestația a fost împrăștiată.

(Va urma)

RUINA

(Triverb: 6, 5, 8)

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția integralei **RANGURI**, din nr. 8/2020

V – T – AGA – S – BOIER – GROF – IRMOS
– MIE – RE – U – ERA – T – VATAF – SIN –
COMIS – S – PI – DA – TOPA – C – I – NB –
MANU – OSTAS – TIRA – TAR – BANIE –
RO – OL – R – C – ALUN – B – A – C – NN –
FRAIER – VISTIER – LA – CAMINAR – I

Soluția jocului **MITOLOGICĂ**, din nr. 8/2020

PE ANTEU L-A UCIS HERCULE

(P – E – ANTE – U/LA – U – C/IS – H/ER –
CU – LE)

și a mea făcută Majestăților Lor la Sinaia, la scurtă vreme după război.

Seara trecută, când m-am întors din Sud, am aflat că trenul reginei va fi luna viitoare, după masă, în Syracuse, numai câteva minute, doar cât să schimbe locomotiva. Regret că șederea Majestății Sale în acest oraș va fi așa de scurtă, fiindcă ne gândisem că era o ocazie să întoarcem, în mică măsură, amabilitatea ce ne-a arătat în România, invitând-o pe ea și suita la dejun sau la cină în casa noastră. Și mai speram să-mi pot exprima mulțumirile pentru înalta decorație pe care guvernul Majestății Sale mi-a conferit-o cu puțin timp în urmă.

Regret mai ales pentru că nu am prilejul pentru o scurtă conversație cu Majestatea Sa, căci datorită neașteptatului interes trezit față de România, mi s-a cerut să scriu o carte despre România privitor la situația ei financiară și politică, dar și la unele aspecte pitorești – și cu această perspectivă în gând vom porni spre Europa la 13 noiembrie.

Ar dori regina să aibă o scurtă conversație cu mine pe această temă? Știu că o prezentare sinceră a României făcută publicului american e un subiect la inima ei. Atunci aș putea, dacă ar accepta, să mă urc în tren când ar ajunge luni după masă la Syracuse și s-o însoțesc până la Rochester, timp de 90 de minute. Cum doamna Powell ar dori să-și prezinte omagiile în fața reginei, sunt sigur că nu vor fi obiecții dacă m-ar însoți.

Sugerez asemenea lucru cu toată sfiala, deoarece îmi dau seama cât de obosită trebuie să fie Majestatea Sa și de plictisită cu cereri nerușinate de la tot felul de oameni, în rândul cărora n-am vrea să ne numărăm. Vă rog să folosiți propriul dumneavoastră cuvânt în

Alături de principele Nicolae
și de principesa Ileana

această privință și dacă socotiți mai nimerit nici nu-i mai arătați reginei această scrisoare.

Când se va ivi ocazia, vă rog totuși să transmiteți Majestății Sale respectuoase salutări și cele mai bune urări din partea doamnei Powell și a mea, cu încredințarea că n-am uitat bunătatea ei ori a regelui și că rămân un prieten statornic al României.

Sunt convins că, în ciuda extenuării, călătoria vă va încânta și ne vom bucura să reînnoim cunoștința în România, dacă nu în America.

Credeți-mă, al dumneavoastră cu sinceritate,

Alexander Powell

Byron N. Clark, secretar de Stat, către regina Maria

23 octombrie 1926
Comitetul de Stat al Asociației
tinerilor creștini din Vermont
Burlington, Vermont

Majestății Sale Maria, regina României

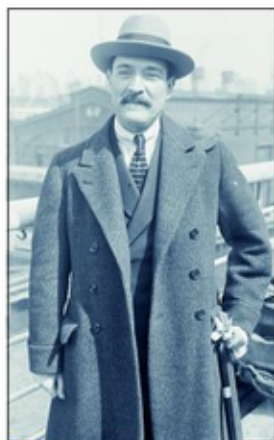
Majestatea Voastră,

Îmi iau libertatea să vă scriu și să cer o favoare specială Majestății Voastre, în numele taberei Abnaki, condusă de Comitetul de Stat al Asociației tinerilor creștini din Vermont.

Avem un număr de peste 400 de tineri în tabără și ei reprezintă întreg statul Vermont, ca și alte 12 state și mai multe țări. În timpul războiului mai multe sute dintre ei au servit în armată și în marină.

Peste tot suverana României
a fost primită cu aclamații

Radu Djuvara

Andrei Popovici, pentru însărcinatul cu Afaceri al României, către Blanche Huth

3 noiembrie
1926

Doamnă,
Regret că n-am fost în măsură să răspund mai devreme amabilei dumneavoastră scrisori din 8 octombrie, dar, așa cum știți, prima

vizită a Majestății Sale la Washington a fost una oficială și de aceea nu am avut cum să dăm curs cererii dumneavoastră.

Am plăcerea să vă informez că Majestatea Sa se va întoarce la Washington la 24 noiembrie și dacă puteți să-mi telefonați cu câteva zile înainte, vă vom putea informa de răstimpul când ați putea veni la această Legație.

Poate aveți telefon în casă, ne-ar fi de mare ajutor dacă ne-ați transmite numărul lui.

Cu sinceritate,

Andrei Popovici, pentru însărcinatul cu Afaceri

John V. Clinnin, comandantul veteranilor americani invalizi, către regina Maria

18 octombrie 1926
Washington
Telegramă

Majestății Sale regina Maria
La Legația Românică din Washington

În numele zecilor de mii de invalizi ai națiunii noastre, mulți dintre ei urmași de români, veteranii americani invalizi urează Majestății Voastre bun venit pe pământul nostru STOP În vreme ce România plătea un tribut greu în Primul Război Mondial, armata voastră a avut o participare decisivă la victoria finală, iar binecuvântarea păcii continuă să se îndrepte spre respectata Voastră țară. Aceasta este convingerea sinceră a americanilor care lucrează în serviciul național pentru răniți STOP Salutându-vă din nou, avem sentimentul că prezența Voastră aici va sluji la cimentarea,

o dată în plus, a legăturilor de prietenie între România și America.

Karl Neely Grant și soția către regina Maria

20 octombrie 1926
652 Adams Ave.
Memphis, Tennessee

Majestatea Voastră,

Îmi iau libertatea de a mă adresa Majestății Voastre cu rugămintea dacă pot trimite prințului Mihai două cărțițele americane.

În 1925, vreme de mai multe săptămâni, ne-am împrietenit, la Palatul Biaritz [sic!] cu o persoană care mă numește în continuare „dragul său prieten american“. Dl. St. John mi-a dat câteva fotografii ale sale. Mi-ar face plăcere să-i trimit o amintire din țara mea.

În speranța că vizita Voastră în Statele Unite va fi plină de interes, vă rog să credeți în supușii dumneavoastră,

Karl Neely Grant și soția

Alexander Powell către Simona Lahovary, doamnă de onoare a reginei Maria

22 octombrie 1926
305, West Genesee Street
Syracusa New York

Draga mea doamnă Lahovary,

A trecut atâta apă pe sub podurile Dâmboviței de când am luat ceaiul la București cu dumneavoastră, fiind în drum spre Persia, încât n-aș fi surprins dacă aproape m-ați uitat, deși poate vă mai amintiți de vizita doamnei Powell

Pe Broadway

CAZUL STIG WENNERSTRÖM

SABIN FLOREA

● Un personaj fără vicii, doar cu o ambiție nemăsurată ● Oferă informații germanilor despre sovietici, în timpul războiului ● A lucrat și pentru americani? ● Dacă doriți informații despre acel aeroport, plătiți 5.000 coroane ● A doua misiune diplomatică la Moscova ● Cum se făcea schimbul de documente la Washington ● Opt militari suedezi omorâți de sovietici în baza informațiilor furnizate de el ● Suspiciunile colegilor ● Prins cu ajutorul menajerei

Cu generalul GRU Vitalii Nikolski (în stânga)

În dimineața zilei de 20 iunie 1963, un bărbat înalt și îmbrăcat elegant traversează în grabă podul Riksbro din centrul capitalei Suediei, Stockholm. Înainte de a ajunge pe celălalt mal, o mașină oprește lângă el și din ea coboară trei detectivi, care îi blochează calea, informându-l că este arestat. Fără a protesta, colonelul Stig Wennerström i-a urmat pe detectivi în mașină, care s-a îndreptat spre sediul contraspionajului suedez.

Socul arestării spionului sovietic s-a resimțit până la Londra și Washington deoarece timp de 15 ani, colonelul Stig Wennerström, un personaj încântător și calm, a vândut secrete suedeze, britanice, americane și NATO către Direcția principală de informații a armatei sovietice – GRU. În timpul procesului a admis că a primit peste 100.000 dolari de la ofițerii săi de legătură sovietici.

Stig Wennerström nu a fost niciodată comunist și nu a afișat vreodată simpatii de stânga. Era căsătorit de 24 de ani, fiind apreciat drept un soț bun și devotat, tată a două fete de 17 și 24 de ani în 1963, nu avea înclinații homosexuale, nu juca la pariuri sau loterie și nu avusese legături extraconjugale. Bea moderat, sporturile sale preferate erau golful și curlingul, iar uneori juca și bridge. Adora petrecerile, dar fără a ieși în evidență, com-

portamentul său fiind întotdeauna impecabil. De obicei, evita orice discuție pe teme politice sau de politică externă. Interogatoriile și investigațiile ulterioare au demontat această fațadă.

Wennerström a fost o persoană mândră, care și-a dorit în viață un rol mai mare decât îi permiteau pregătirea și funcțiile pe care le-a ocupat. Sovieticii au exploatat inteligent această dorință.

Născut la 22 august 1906 într-o familie cu tradiții militare, Wennerström a fost de mic o persoană timidă și introvertită. A avut puțini prieteni în copilărie și avea o relație rece cu tatăl, un ofițer distant și rezervat. În schimb, se bucura de afecțiunea mamei, de care era foarte apropiat.

După ce a absolvit Academia navală, în anii 1930 s-a mutat în forțele aeriene. O vizită la

În ultimii ani am strâns o interesantă colecție de steaguri naționale spre a fi arborate în holul sediului nostru. Până acum avem aproape 60, trimise de conducătorii statelor pe care le reprezintă. Vă anexez lista steagurilor pe care le avem. Dar încă nu posedăm un steag al țării dumneavoastră.

Fără îndoială, țin foarte mult să avem un steag al României, alături de celelalte, și să fie prezentat de Majestatea Voastră.

De aceea, îndrăznesc să vă întreb dacă veți trimite un steag al țării dumneavoastră pentru a fi folosit în acest scop. Majoritatea au dimensiunea de 9x12 picioare [2,75x3,60 m]. Vor fi arborate acolo mulți ani de aici înainte și sute de tineri americani se vor arăta interesați să le vadă și să știe că au fost prezentate de Majestatea Voastră, ca expresie a imortalizării fiecărui steag. Cred că pentru noi este forma ideală de a-i interesa pe tinerii din toate țările lumii și un sprijin real în dezvoltarea frăției dintre oameni.

Vă asigur că vom aprecia din tot sufletul cinstea ce ne-o faceți cu asemenea prezentare și mulțumindu-vă, indiferent ce urmare veți da acestei cereri, rămân, sincer al dumneavoastră, Byron N. Clark, secretar de Stat.

Ambrozie Neder către Radu Djuvara

2 noiembrie 1926
271 W. 40th St. New York, N.Y.

Onor Domnule Djuvara,

Vă aducem la cunoștință că delegații pe deplin împuterniciți ai Societăților române creștine din New York: „Avram Iancu“, „Dorul

Fârșerotul“, „Unirea“, „Perivolca“ și „Clubul cetățenilor români americani“, constituiți într-un comitet, la întrunirea care a avut loc la 29 octombrie a.c. la Casa română 271 W. 40th st., New York City, au hotărât a aranja un banchet în onoarea Majestății Sale regina Maria a României, a altelelor lor regale principesa Ileana și principele Nicolae cu suita lor, la unul din cele mai principale hoteluri din New York.

Luând în vedere interesul, dragostea și simpatia ce Majestatea Sa nutrește pentru românii din America, avem ferma convingere că Majestatea Sa nu va trece cu vederea cererea noastră din inimă pornită și că va petrece câteva momente și cu românii din New York, care ne simțim întrucâtva mândri că nu ni s-a dat prilejul a ne manifesta adevăratele sentimente de iubire și admirație ce simțim față de ilustra noastră regină.

Cu profund respect vă rugăm, onor. domnule Djuvara, a face cunoscută dorința noastră sinceră de a sărbători pe înalții oaspeți cu ocazia reîntoarcerii la New York și totodată a ne comunica deciziunea Majestății Sale și data, ca să putem face pregătirile necesare.

În așteptarea mult prețiosului dvs. răspuns, primiți, vă rugăm, asigurarea distinsei noastre stime și considerațiuni.

Pentru comitet, Ambrozie Neder, președinte

Radu Djuvara către Ambrozie Neder

4 noiembrie 1926

Stimate domnule Neder,

Drept răspuns la scrisoarea dvs. din 2 i.c., am onoarea a vă informa că am trimis-o doamnei Simona Lahovary, doamna de onoare a Majestății Sale reginei, cu care am discutat încă în 20 octombrie posibilitatea ca societățile românești din New York să facă o primire specială Majestății Sale. Domnia Sa m-a asigurat că aceasta ar procura o plăcere Majestății Sale.

Nu mă îndoiesc că doamna Lahovary vă va informa la vreme despre data la care veți putea aranja această primire.

Primiți, vă rog, stimate domnule Neder, încredințarea deosebitei mele considerațiuni.

(Continuare în p. 87)

La Primăria orașului New York

nipulara sa de către GRU a fost remarcabilă, fiind exploatate abil frustrarea profesională și vanitatea spionului. Sovieticii i-au acordat gradul de general-maior, onorific binecîntes, mult mai mult decât ar putea visa în armata țării sale, și numele de cod „Vulturul” (Örnen).

La Moscova, Wennerström a ținut legătura cu generalul Piotr Pavlovici Lemenov, persoană de care s-a atașat profund și care a devenit, destul de repede, prietenul și confidentul său. Chiar și după ce a părăsit Moscova au păstrat legătura prin corespondență. Suedezul îl informa cu regularitate pe amicul său sovietic despre problemele sale familiale, evenimentele mondene la care a participat și cam tot ce îl necăjea.

În ultimele luni ale mandatului său de la Moscova, Wennerström a aflat că următorul său post va fi de atașat acro la Washington, ocupându-se și de achiziții de echipament militar american pentru forțele aeriene suedeze. Wennerström își preia postul la 8 aprilie 1952, iar în august 1952 primește un telefon de la generalul-maior Victor Kuvinov, atașatul acro al U.R.S.S., care, după parola de recunoaștere, îi transmite un bilet cu detaliile primei lor întâlniri operative. De obicei, întâlnirile cu ofițerii de legătură erau aranjate ca fiind întâmplătoare, în parcuri sau pe străzile din centrul capitalei americane. Materialele erau predate GRU la plecare, în timpul strângerilor cordiale de mână. Ambasada sovietică era un

De la stânga la dreapta: Stig Wennerström, Sven Andersson, ministrul Apărării, Östen Undén, ministrul de Externe, Tage Erlander, prim-ministrul Suediei

alt loc de întâlnire în timpul marilor recepții diplomatice. Aici microfilmele erau lăsate în paltonul cu care Wennerström venise la recepție, de unde Kuvinov le ridica fără probleme.

În 1952, Suedia a semnat un acord secret, și controversat în același timp, cu S.U.A. prin care suedezi primeau acces în bazele

americane și ofereau în schimb informații colectate din interceptarea comunicațiilor sovietice de către Försvarets radioanstalt (FRA), Agenția națională de comunicații radio pentru apărare, echivalentul suedez al NSA. Echipamentele erau furnizate de americani și fuseseră instalate la bordul a două avioane de transport C-47. La 13 iunie 1952, un avion de acest tip, aflat în misiune deasupra Mării Baltice, a fost doborât de aviația de vânătoare sovietică. Cazul nu a fost niciodată investigat complet. Suedia, țară neutră, semnase un acord secret cu S.U.A. și executa misiuni de interceptare a comunicațiilor sovietice în folosul americanilor. Este clar că detaliile operației furnizate GRU de către Wennerström au condus la acest sfârșit tragic în care au murit opt militari suedezi.

Perioada 1957 – 1963 reprezintă apogeul carierei de spion a lui Wennerström. Revenit la Stockholm, a fost numit șeful secției forțe aeriene din cadrul Comandamentului apărării suedeze. Pe biroul său încep să aterizeze, în mod regulat, tot felul de documente secrete: planuri operaționale, rapoarte din diferite baze militare, informații despre tehnica de luptă și armamentele nou

Rachetele Bomarc s-au numărat printre sistemele de arme ale căror secrete au fost dezvăluite sovieticilor

Riga în iarna 1933 – 1934, ca bursier pentru a studia rusa, i-a trezit subit interesul pentru spionaj. Capitala Letoniei, independentă la vremea aceea, era un oraș înțesat de spioni, diplomați și agenți dubli, fiind considerat un post de ascultare perfect la granița cu fosta U.R.S.S.

În 1939, după revenirea de la Riga, Wennerström s-a căsătorit cu Ulla-Greta Carlsson, cu 13 ani mai mică decât el, fiica unui director de ziar influent din Stockholm și care avea o avere considerabilă.

Wennerström a fost trimis la Moscova în 1940, ca atașat aéro, în principal datorită cunoașterii limbii ruse. Acolo, stabilește legături cu omologii din alte ambasade și nu are niciun fel de remușcări în a furniza germanilor, pe care îi simpatiza, informații pe care le colecta despre activitățile sovieticilor. La rândul lor, germanii i-au facilitat accesul la sursa lor de ruble de pe piața neagră.

După revenirea în Suedia în martie 1941, Wennerström a continuat relațiile cordiale cu Ambasada Germaniei. În 1943, serviciile de informații suedeze au spart un cod utilizat de germani și i-au descoperit numele menționat ca fiind o sursă de informații într-o telegramă transmisă către Berlin. După această descoperire, autoritățile suedeze au început să-i asculte convorbirile telefonice, în speranța descoperirii unor dovezi incriminatoare. Contactele sale principale erau acum cu oficiali americani și sovietici. Îndeplinirea funcției de ofițer de escortă și interpret în

timpul vizitelor ofițerilor sovietici prin bazele aeriene suedeze.

Cariera de spion al GRU debutează la sfârșitul anului 1948, când află că atașatul aéro sovietic la Stockholm, colonelul Ivan Petrovici Ribacenko, se interesa de un nou aeroport militar sue-

Avionul C-47 doborât de sovietici, în baza informațiilor furnizate de...

dez. Observând interesul acestuia, Wennerström i-a șoptit la ureche: „Dacă acest aeroport este așa de important pentru dumneavoastră, vă pot spune ceea ce știu despre el contra sumei de 5.000 de coroane” (circa 1.000 dolari). Ribacenko, vizibil mirat de oferta suedezului, a replicat că va reflecta asupra ofertei. Câteva săptămâni mai târziu, la un cocktail diplomatic, Ribacenko i-a spus că oferta era acceptată. La plecare, după ce s-au salutat, sovieticul i-a înmănat plicul cu bani, iar ofițerul suedez i-a strecurat o hartă cu locația aeroportului.

La proces a inventat o poveste în care explica că scopul său fusese penetrarea serviciilor de informații sovietice în interesul S.U.A. Un ofițer de informații american i-a spus că numele său apărea menționat în dosarele spionajului german din timpul războiului capturate de forțele aliate. I-a sugerat, ținând cont de faptul că lucrase pentru germani, să lucreze și pentru americani. Suedezul a acceptat propunerea. Ar fi trecut alți doi ani până să aibă un nou contact cu serviciile americane. După arestare, autoritățile americane au negat cu vehemență că Wennerström ar fi lucrat vreodată pentru spionajul american.

O explicație mult mai plauzibilă pentru târgul cu harta este faptul că a fost atras de posibilitatea de a face rost rapid de 5.000 de coroane. A contat și faptul că în 1948, având gradul de locotenent-colonel, a fost omis de la promovarea în funcția de comandant de aripă (flotilă) de aviație. Profund dezamăgit, Wennerström s-a gândit probabil la un mod de a se răzbuna.

La 27 ianuarie 1949 Wennerström a fost numit din nou atașat aéro al Suediei la Moscova, rămânând la post trei ani. Ma-

... colonelul Stig Wennerström

Contraspionajul avea informații cu privire la radioul pe unde scurte pe care îl deținea Wennerström, datorită interceptării unei conversații pe care fiica sa cea mică a avut-o cu o prietenă, căreia i-a povestit că tatăl ei are cel mai ciudat aparat de radio din lume, la care se vorbea numai în rusă. Cu toate acestea, nu a fost descoperită nicio transmisie din casa acestuia.

Șeful Statului Major al Apărării, generalul Torsten Rapp

Informațiile concrete despre rolul lui Wennerström ar fi fost primite, treptat, din mai multe surse de contraspionaj suedez. Prima dintre ele ar putea fi colonelul (ulterior generalul) GRU Dmitri Poliakov, recrutat de FBI în noiembrie 1961 și care va spiona pentru S.U.A. timp de 25 de ani. A fost trădat de agenții americani Robert Hanssen și Aldrich Ames, fiind executat în 1988. Acesta a avertizat despre existența unui agent GRU în Suedia cu numele de cod „Vulturul”.

A doua sursă ar putea fi colonelul KGB Anatoli Golișin, care activa sub acoperire în capitala Finlandei și care a informat serviciile occidentale, după dezertarea la americani, în decembrie 1961, despre o întâlnire a unui locțiitor al șefului GRU (generalul-locotenent Piotr Melkișev) cu o sursă suedeză.

În fine, a treia sursă de informații a fost colonelul GRU Oleg Penkovski, cel care a oferit americanilor informațiile decisive în criza rachetelor din Cuba.

În final, în mai 1963, contraspionajul a recrutat-o pe doamna Carin Rosen, menajera familiei, pentru descoperirea unor indicii în casa suspectului. Doamna Rosen, o femeie calmă și li-

niștită, în vârstă de peste 50 de ani, bănuia demult că este ceva în neregulă cu Wennerström, din cauza unor echipamente și dotări suspecte din debaraaua casei. Ea a informat despre aparatul radio, de origini necunoscute, despre masa mare deasupra căreia erau lămpi puternice și o cameră foto și despre sciful ascuns în spatele unei

perdele în debara. A povestit cum colonelul petrecea ore întregi închis în acea încăpăre. La o lună după recrutarea agentei, ea a telefonat contraspionajului că a descoperit patru role de filme pierdute sau uitate de Wennerström în podul casei. A doua zi spionul a fost arestat, la momentul oportun. La o recepție oferită de Ambasada britanică, Wennerström fusese salutat cu răceală de șeful Statului Major al Apărării, generalul Torsten Rapp, ceea ce l-a determinat să se gândească la fuga din țară.

În arest, le-a spus anchetatorilor, inițial, diferite povești. Ba că spionase pentru americani, ba că făcea parte dintr-un grup de rezistență anticomunistă sau că trădase doar secrete americane, nu și suedeze. În octombrie 1963, a încercat să se sinucidă luând o supradoză de

somnifere. A fost salvat la timp, a urmat o perioadă de câteva săptămâni de psihoterapie pentru recuperare, apoi maratonul interogatoriilor a fost reluat, până când a mărturisit tot.

La proces a fost condamnat la închisoare pe viață. În 1974, la zece ani după condamnare, Wennerström era eliberat, la vârsta de 68 ani. A mai trăit alți 31 de ani ca om liber. Stig Wennerström a murit în martie 2006, în casa sa din nordul orașului Stockholm, la vârsta de aproape 100 de ani. ■

La proces

introduse sau sistemele de apărare aeriană. În plus, primește sarcina să îl informeze pe ministrul Apărării despre problematica rachetelor dirijate, fapt care i-a permis accesul la mult mai multe informații clasificate furnizate de S.U.A. decât avusese în Washington.

La procesul din 1964 a admis că a livrat

GRU în perioada 1957 – 1963 peste 20.000 de pagini de documente clasificate. La interogatorii, Wennerström a declarat că la o întâlnire secretă cu un general sovietic cu patru stele, din 1960, când a primit medaliile pentru serviciile aduse U.R.S.S., acesta i-a spus că cele mai importante trei informații livrate GRU au fost filmele și detaliile aparaturii în infraroșu utilizate de avioanele de cercetare la mare înălțime U-2, raportul despre bazele aeriene și instalațiile americane din Spania, precum și detaliile tehnice ale rachetelor antiacriene Bomarc, despre care generalul ar fi spus că le-a salvat inginerilor sovietici cel puțin cinci ani de cercetare și cel puțin 1 miliard de ruble.

Către sfârșitul anului 1959, contraspionajul suedez a început să primească rapoarte despre suspiciunile unor colegi de serviciu, generate de curiozitatea și interesul constant

ale lui Wennerström pentru anumite documente clasificate, ce nu aveau legătură cu activitatea sa. Serviciul de securitate îl pune sub supraveghere contrainformativă și obține și permisiunea de a intercepta convorbirile colonelului. Wennerström este însă precaut în a discuta la telefon chestiuni de serviciu, iar filajul era destul de neglijent, permițân-

Dmitri Poliakov, pe atunci doar colonel, fotografiat la o recepție la New Delhi

du-i să observe supraveghearea contrainformativă.

Colonelul urma să se pensioneze în iunie 1961. În Suedia era o cutumă ca pensionarii militari să continue să lucreze în unități militare, după trecerea în rezervă, pentru suplimentarea veniturilor. Serviciul de securitate reușește să blocheze numirea lui pe o func-

ție în cadrul Statului Major al forțelor aeriene, dar nu poate bloca angajarea lui în cadrul Ministerului de Externe, pe funcția de consultant pe probleme de dezarmare pentru pregătirea conferințelor de dezarmare de la Geneva.

Această decizie a fost prima greșală dintr-un lanț inexplicabil de erori din partea oficialilor suedezi. Ministrul de Externe Östen Undén a fost informat cu privire la suspiciunile care planau asupra lui Wennerström, dar contraspionajul, temându-se de o scurgere de informații, nu a mai comunicat altor persoane respectivele date. Wennerström și-a făcut un obicei să-și viziteze foștii colegi de la Ministerul Apărării, sperând să obțină noi informații clasificate. Explicația furnizată acestora era că avea nevoie de ele pentru a se

orienta în activitatea sa și de cele mai multe ori le și obținea. Pentru întreruperea practicii, în iulie 1962, s-a dispus ca toate cererile de informații să fie transmise prin intermediul canalelor oficiale. Măsura ar fi fost salvatoare dacă ar fi fost aplicată de toate instituțiile implicate, dar din nefericire decizia respectivă nu a ajuns și la Ministerul Apărării.

Camera foto cu care fotografia documentele furnizate sovieticilor, azi expusă la Muzeul Aviației din Suedia

masă, 11 duzini de șervete, 3½ duzini peșchire – ștergare –, 6½ duzini diferite ștergare, 12 milicuri, 2 mantale de baie, 4 duzini de batiste, 2 cuverturi de pichet), 300 lei (2 cufere și un sac de voiaj), 150 lei (mașină de bucătărie), 750 lei (2 rochii de mătase), 1.100 lei (5 rochii de diferite ștofe), 260 lei (5 bluze de mătase și lână), 500 lei (4 robes de chambre și 6 matineuri), 600 lei (o jachetă de toamnă, o jachetă de iarnă și o pelerină), 1.000 lei (diferite haine purtate și altele), 120 lei (6 perne), 1.500 lei (3 pălării), 300 lei (o garnitură de blană), 1.000 lei (diferite bijuterii), 100 lei (5 perechi de încălțăminte).

Astăzi ni se par ciudate aceste consemnări, dar la acea vreme însemnau ceva. Cum și-o mai fi amintit Ella Marcus de copilăria ei, de la ce a pornit, dacă va mai fi avut vreodată timpul să se uite înapoi? Viața a încercat-o prea mult, iar îmbrăcămintea, aproape săracă și de multe ori chiar neglijentă, nu părea să mai amintească ceva din trecut.

Tatăl, Maximilian Marcus (1870 – 1956), a obținut baccalaureatul în septembrie 1888. A urmat, în perioada 1890 – 1894, studiile politehnice (specialitatea construcții) la Zürich, unde a rămas asistent până în 1897. Reîntors în țară, a lucrat ca inginer la fabrica metalurgică „Cometa” din București, apoi la Societatea de Construcții și Lucrări Publice, profesor de statică și rezistența materialelor la Colegiul pentru studenții evrei, iar după război inginer proiectant la Ministerul Construcțiilor. A publicat numeroase lucrări de

Școala Politehnică din Berlin „TH Charlottenburg”, absolvită de fratele Ellei Marcus

specialitate (construcții) în Buletinul Societății Politehnice din România. La 10 mai 1906 a primit Medalia „Carol I”, cu prilejul Expoziției Generale a României prilejuate de Jubileul din 1906, pentru exponatele realizate.

Maximilian Marcus locuia pe strada Ghenadie Petrescu (Labirint) la nr. 60, împreună cu fiica sa, încă din 1910. Con-

form unei adeverințe din 1950, Ella Marcus avea drept la o cameră în plus „pentru munca la domiciliu în legătură cu profesiunea ce o exercită. D-sa redactează acasă lucrări științifice, pregătește prelegerile pentru studenți, conferințe etc.”

Fratele, Frederic (1904 – 1965), născut la Karlsruhe, a urmat în perioada 1923 – 1928 cursurile Școlii Politehnice din Berlin „TH Charlottenburg”, specialitatea electrotehnică. A fost până în 1953 inginer în cadrul Ministerului de Energetică, fiind detașat în anii 1948 – 1953 la Fabrica Electroputere din Craiova, ca inginer șef adjunct. În urma unei congestii cerebrale a fost pensionat în 1954. Nu mai putea nici umbla și nici vorbi. Locuia împreună cu soția și cu cele două fete la Ella.

Un stagiu la Observatorul din Paris

Multe informații privind viața și activitatea ei s-au păstrat în documentele pe care le înainta pentru obținerea cetățeniei sau în autobiografiile pe care trebuia să le comunice periodic conducerii.

Ella Marcus urmează cursurile școlii primare între 1916 și 1919 (patru clase în trei ani). Certificatul eliberat de Învățămintul primar urban din România la 8 iulie 1919, în urma examinării de la Școala de fete 12 din București, consemnează că Ella M. Marcus, de naționalitate germană (!) și religie mozaică, a trecut examenul de clasa a patra în iulie 1919, fiind pregătită în particular, cu media gene-

Astronomul rus Aleksander Nikolaevici Deutsch, născut la Keni, cu care cercetătoarea a colaborat

**Chipuri
uite**

ELLA MARCUS, O VIAȚĂ PENTRU ASTRONOMIE

MAGDA STAVINSCHI

Domnișoara Marcus, așa-i spuneam dintotdeauna pentru că nu a fost niciodată măritată, era o Doamnă, am putea spune Doamna astronomiei românești.

De o distincție rar întâlnită, se pare frumoasă în tinerețe, își purta cu noblețe îmbrăcămintea modestă și mâinile înnegrite de cărbunii cu care se încălzea. Degetele îi alunecau incredibil de frumos pe clapele pianului (se spunea că a fost colegă de cameră la Paris cu renumita pianistă de origine română Clara Haskil).

Pasionata cercetătoare și Observatorul Astronomic din București, cu care a făcut „casă bună” din 1949, când a intrat ca asistentă

Făcea parte dintr-o veche familie de evrei din România. Un străbun patern a fost numit în anul 1777, de domnitorul Moldovei Grigore Ghica Vodă, prin hrisov domnesc, „Bași-Haham [rabin șef] peste toți jidovii câți se află în orașul Iași, cât și pe afară, pe la sate și târguri”.

Domnișoara Marcus s-a născut în București, la 4/17 iunie 1909, orele 07.00, ca fiică a lui Maximilian Marcus, de 39 de ani, inginer, domiciliat pe strada Traian 92 bis, și a Clarei, născută A. Salomon, de 25 de ani. Așa stă scris în certificatul ei de naștere. Data consemnată mai târziu în pașaport va fi, desigur, 17 iunie; tot aici sunt consemnate

înălțimea (1,62 m), părul castaniu, ochii albaștri. Era de religie mozaică și cetățean român abia din ianuarie 1948.

Tatăl și fratele, absolvenți ai Școlilor Politehnice de la Zürich și Berlin

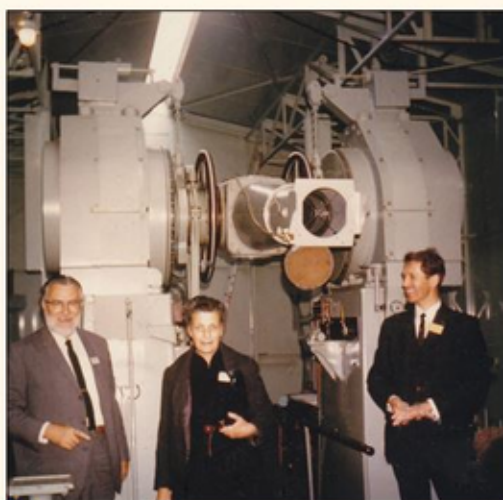
Copia unui act de dotă, păstrat ca prin minune, consemnează: bunicul matern Adolf Salomon, industriaș, domiciliat în strada Doamnei 14, și soția sa Sofia Salomon, născută Iacobsohn, vor dăruir în 1903 fiicei lor, Clara, la căsătoria cu inginerul Maximilian Marcus, domiciliat în Karls-

ruhe, 97.695 lei, dintre care 80.000 lei în numerar, 3.750 lei în mobile, 1.800 în piano Stutzflügel de la fabrica Ehrbar din Viena, 4.200 lei în rufe, și anume: 36 cămăși de zi din în (și?) cămăși de noapte, șase corsaje, trei mantale de frezat, 40 de pantaloni, 3 fuste de mătase și dantele, 6 fuste și-fon, 12 șorțuri, șase cache-corsete (piesă de lenjerie între rochia de deasupra și corset, pentru a-l proteja), 18 cearceafuri de plapomă, 36 fețe de pernă, 24 cearceafuri, șase cearceafuri și 6 fețe de pernă de servitori, 2 plăpumi de mătase, 2 plăpumi de lână, 5 milieuri de masă, 14 șervețele, 36 perechi ciorapi, după care urmează 1.575 lei (20 fețe de

tat în urma unei inspecții din 3 decembrie 1948 la Liceul de fete nr. 4 din București: „Clasa a X-a C, orele 14.20–15.05. Matematica cu d-șoara Ella Marcus. Deși o clasă nouă, formată din eleve de la diverse școli, ea este foarte bine pregătită. Domnișoara a făcut o lecție activă. Elevele numeroase răspund corect și scriu cu precizie la tablă. Numai cu ajutorul elevelor și făcându-se legătura cu lecția precedentă (combinări și aranjamente) s-a explicat dezvoltarea binomului lui Newton. Elevele au înțeles foarte bine, dovada a fost că numai ele au făcut diverse exerciții aplicative. Domnișoara profesoară lucrează cu multă trageră de inimă, cu tact pedagogic și foarte bună pregătire științifică.”

La 1 ianuarie 1949 este angajată ca asistent la Observatorul Astronomic, care era pe atunci în subordinea Universității „C.I. Parhon”. Ținea cursuri și seminarii la Catedra de astronomie, dar avea și o importantă activitate de cercetare.

În 1951, când Observatorul a trecut de la Universitate la Academie, a fost numită șefa Sectorului de Astronomie meridiană. A rămas în continuare asistentă la Catedra de astronomie până în 1953, când a fost avansată lector. La Observator este retrogradată la 1 ianuarie 1960 pe post de cercetător principal. Revine ca șef de sector la 9 septembrie 1964, în urma cererii ei. Până în

... la Observatorul Regal de la Greenwich, alături de colegi (august 1970)...

1951, Observatorul nu avea serviciu administrativ, astfel că a trebuit să se ocupe și de bibliotecă, și de comenzile de instrumente sau de plăci fotografice, utilizate la marea lunetă ecuatorială. A editat singură *Anuarul Astronomic* pe 1950 (reprodus chiar de ea la mașina specială Gestetner). A studiat metode de prelucrare a clișeelelor fotografice.

La 4 octombrie 1957 este lansat primul satelit artificial al Pământului, astfel că și România aderă la programele legate de noua tehnologie spațială. Trebuie spus că singurul „cadou” obținut de la sovietici în acea perioadă a

fost o cameră de supraveghere a sateliților, în timp ce bulgarii și cehii au obținut telescoape de 2 m. Și politica are rolul ei în cercetarea științifică!

Ella Marcus participă, încă de la început, la cercetări în acest nou domeniu, fiind numită în comisia națională pentru patrularea sateliților artificiali. Participă și la Congresul Uniunii Astronomice Internaționale (U.A.I.) de la Moscova, din 1958, când devine membră a

acestei Uniuni.

După Patras... sfârșitul

Dar cele mai importante lucrări ale ei rămân cataloagele stelare, acele documente privind pozițiile precise ale stelelor, atât de necesare astronomilor în studiile lor. Precizia lunetei meridiene comandate încă înainte de Primul Război Mondial și aflate astăzi în Patrimoniul Național, categoria „Tezaur”, îi permitea ei și colectivului pe care-l conducea rezultate cu adevărat excepționale pentru acea epocă. Doar că munca era dintre cele

mai aride: ore în șir, noapte de noapte senină, trebuia urmărite stelele ale căror poziții nu erau bine cunoscute, în raport cu altele de reper. O persoană observa astrul, iar alta citea diviziunile cercului care se rotea în funcție de poziția stelei pe cer. Trapele erau deschise cu cel puțin două ore înainte pentru a uniformiza tem-

... și la Adunarea Generală a U.A.I. de la Atena (septembrie 1972)

rală 8,64 (8,25 la limba română, 9 la aritmetică și geometrie, 9 la istorie, 8 la geografie, 9 la științe fizico-chimice, 8 la lucrări de fete, scutită la religie!). Trece apoi la Liceul evanghelic de fete din strada Spiru Haret până în 1924. Deoarece această școală nu-i dădea dreptul să studieze (!), a trecut, până în 1926, la Liceul francez (Académie feminine) din Piața Lahovari 1, unde-și ia bacalaureatul în fața unei comisii trimise de Universitatea Montpellier. Diploma îi va fi echivalată în urma unui examen de stat, după care devine studentă la Facultatea de Matematică (1926 – 1929), pe care o absolvă cu o licență în iunie 1929. Concomitent a urmat și cursurile Facultății de Fizică, lucrând în laboratoarele de fizică de la secția Fizico-Chimice a Facultății de Științe. Între 29 noiembrie 1928 și 26 mai 1932 urmează Seminarul pedagogic universitar „Titu Maiorescu”.

În perioada octombrie 1929 – decembrie 1931 efectuează un stagiul la Observatorul Astronomic din Paris. La Paris a lucrat la Harta cerului (observații fotografice și a colaborat la indexul de stele pe clase spectrale), la luneta ecuatorială (observații de stele duble), la luneta meridiană (observații pentru cataloage stelare), precum și la secțiile de astrometrie fotografică. Astrometria va fi de altfel domeniul în care se va și remarca Ella Marcus pe plan internațional.

A obținut un certificat de astronomie aprofundată la 30 oc-

Diploma ei de licență în științe matematice

tombrie 1930, un altul de optică aplicată la 6 iulie 1931 și unul de fizică generală la 3 noiembrie 1931, toate la Facultatea din Paris. Acestea îi vor fi utile pentru obținerea unei *Diplôme de Licencié ès Sciences*, acordată de Ministerul de Instrucțiune Publică al Republicii Franceze, la 28 aprilie 1932.

În perioada 1932 – 1935 lucrează benevol la Observatorul din București (program de observații de stele duble, apoi la o mică lunetă meridiană Heyde). Nu reușește să obțină însă un post.

Între 1 septembrie 1933 și 1 iulie 1934 a fost profesoară

de matematică la clasele finale de la Liceul de băieți „Libros” (ulterior „Barbu Delavrancea”) din strada Știrbei Vodă (a plecat de acolo pentru că nu au mai fost admise profesore!). A fost transferată la Liceul de fete din Giurgiu (când s-a prezentat, a găsit însă postul ocupat!). Negăsind alt post, stă pentru o vreme acasă (1940 – 1942), având grijă de tatăl ei, în urma decesului mamei; se întreține din meditațiile pe care le dădea la matematică și la fizică.

Avansată, retrogradată

În perioada 1942 – 1943 a depus muncă obligatorie la Institutul de Statistică (în barăcile de la Cotroceni), apoi, până în 1950, a predat la Liceul comercial „Instrucțiunea”, la cel de fete „Victoria” din strada Logofăt Udriște 14 (de unde a plecat în urma Reformei învățământului) și la Liceul de fete nr. 4 de pe Calea Moșilor 148, fostă Școala Ortodoxă, azi „George Coșbuc”.

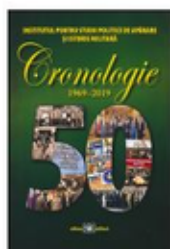
În 1946 Ella Marcus susține un examen de capacitate (matematici principal, fizico-chimice secundar, reușind a patra din 200 candidați), în urma căruia este numită profesoară titulară provizorie la Liceul de fete din Dorohoi (15 octombrie – 2 noiembrie 1948), dar detașată la Liceul particular „Victoria” din București. În octombrie 1948 este numită profesoară la Școala de 7 ani nr. 100 din Calea Văcărești 324.

Iată ce consemnează procesul verbal redac-

Ella Marcus (în rândul al doilea) la o reuniune a Uniunii Astronomice Internaționale de la Praga (1967), ...

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **General-maior (ret.) Mihail E. Ionescu (coord.) – CRONOLOGIE 1969 – 2019** (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară)
Editura Militară, București, 2020, 363 pp.

● **Gheorghe Netejoru – ȘI EU AM LUPTAT ÎN EST. SPOVEDANIA UNUI FOST PRIZONIER DE RĂZBOI** (cuvânt înainte de Dumitru Roman)
Editura Militară, București, 2013, 208 pp.

● **Vasile Cornea – NECUNOSCUTUL PRINȚ MATILA GHYKA ȘI LUMEA SA**
Institutul European, Iași, 2020, 468 pp.

● **Sorin Grumuș – ISTORICUL BAZEI 95 AERIANĂ „EROU CĂPITAN AVIATOR ALEXANDRU ȘERBĂNESCU” BACĂU. 1920 – 2020** (cuvânt înainte General de flotilă aeriană Leonard-Gabriel Baraboi)
Editura Vicovia, Bacău, 2020, 419 pp.

● **Radu Sava – REFLECȚII ASUPRA RELAȚIILOR ROMÂNNO-CHINEZE LA 70 DE ANI DE RAPORTURI DIPLOMATICE. CONVORBIRI CU EXCELENȚA SA AMBASADORUL ROMULUS IOAN BUDURA**
Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2020, 313 pp.

● **Al. Florin Țene – VENII, PRIVIGHETOAREA CÂNTĂ...! VIAȚA SCRITORULUI ALEXANDRU MACEDONSKI ÎNTRE REALITATE ȘI POVESTE (ROMAN)**
Editura Napoca Nova, Cluj Napoca, 2017, 552 pp.

● **Alin Spânu – SPIONI, SPIOANE ȘI DANDANALE ÎN ROMÂNIA RĂZBOINICĂ (1916 – 1919)**
Editura Militară, București, 2019, 460 pp.

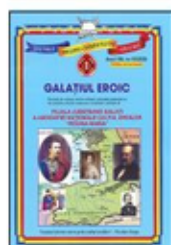
● **Giles Milton – CÂND CHURCHILL A DAT IAMA ÎN OI ȘI STALIN A JEFUIT O BANCĂ** (traducere din limba engleză de Alina Popescu; prefață de Cătălin Striblea)
Editura Corint Books, București, 2020, 201 pp.

● **Laura Spinney – GRIPA SPANIOLĂ DIN 1918. PANDEMIA CARE A SCHIMBAT LUMEA** (traducere din limba engleză de Roxana Olteanu, prefață de Adrian Cioroianu, postfață de dr. Emanoil Ceașu)
Editura Corint Books, București, 2020, 378 pp.

● **Agnes Grunwald-Spier – CEIALȚI SCHINDLERI. DE CE UNII OAMENI AU ALES SĂ SALVEZE EVREI ÎN TIMPUL HOLOCAUSTULUI** (traducere din limba engleză de Corina Tănase)
Editura Meteor Publishing, București, 2019, 383 pp.

● **GALAȚIUL EROIC** (Revistă de cultură, istorie militară, educație patriotică și de cinstire a eroilor neamului românesc)
Filiala județeană Galați a Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria”, nr. 10, 2020, 48 pp.

● **CAIETE SILVANE** (Revistă de cultură, sub egida Uniunii Scriitorilor din România)
Anul XVI, Nr. 7 (186), iulie 2020, 52 pp.

peratura din sală cu cea de afară, astfel că se observa chiar și pe gerul cel mai cumplit; observația putea fi oprită doar dacă temperatura cobora sub -15°C , când înghețau unsoarele care permiteau mișcarea pieselor componente.

Ella Marcus a coordonat toate cataloagele (pentru stele variabile sau stele fundamentale slabe), pe baza observațiilor efectuate la luneta meridiană din 1951 și până la pensionarea ei, peste 25 de ani.

Toate aceste lucrări se făceau în largă colaborare internațională, atât cât permitau vremurile. În 1953 Academia Română stabilește o colaborare cu oamenii de știință sovietici privind crearea unui sistem stelar de referință inertial. Românii au fost invitați să realizeze un catalog fundamental pentru stelele slabe zenitale. Lucrarea de mare amploare și precizie excepțională pentru acea vreme va fi apreciată de Academia Română, care va decerna în 1974 premiul „Gheorghe Lazăr” întregului grup condus de Ella Marcus. Este vorba de Catalogul de la București pentru stele slabe cu declinația în zona -11° la $+11^{\circ}$ pentru epoca de referință 1950,0, publicat de Editura Academiei R.S.R. în 1972. Mai primise, în 1966, medalia „Meritul științific”.

Este interesant de menționat că principalul colaborator din U.R.S.S. era renumitul astronom rus Aleksander Nikolaevici Deutsch (1901 – 1986), născut la Reni (Basarabia), în familia unui ofițer de origine germană al armatei

țariste. O bunică era româncă. În 1941 – 1942 a fost chiar directorul Observatorului Astronomic din Pulkovo de lângă Leningrad, în cea mai grea perioadă din istoria acestui Observator. Datorită eforturilor lui Deutsch au fost salvate biblioteca și plăcile fotografice în timpul blocadei Leningradului. A vizitat de mai multe ori România (1954, 1957, 1961, 1964). Își amintea cu plăcere copilăria petrecută la Reni împreună cu vărul său Aristide Dovatur, profesor de filologie clasică la Sankt

ultima încadrare a fost de cercetător principal... gradul III. Deși pensionară, face tot posibilul să continue activitatea căreia i se dăruise în întregime și mai ales să mai ia contact cu lumea științifică internațională.

În perioada 17 – 26 august 1982 a avut loc cea de-a 18-a Adunare generală U.A.I., la Patras, în Grecia. Ella Marcus va prezenta o comunicare a unui colectiv aflat sub conducerea ei, lucrare bine apreciată, privind principalele rezultate ale stelelor de referință nordice utilizate la tuburile zenitale fotografice NPZ. La luneta meridiană de la București a fost observat un program de 951 stele. Rezultatele de la București au fost comparate cu catalogul similar de la Tokyo!

S-a întors în țară atât de preocupată de a găsi soluții ca să salveze astronomia românească (tocmai pregătea un memoriu pe care voia să-l înainteze conducerii), încât nici nu mai era atentă pe unde mergea.

Așa se face că o mașină a călcat-o în preajma Bisericii Armenești, în ziua de 2 octombrie. Este internată la Spitalul de Urgență, dar ținuta ei modestă, poate chiar puțin neglijentă, a făcut să fie uitată undeva într-un salon și abia după ce a închis ochii, la 4 octombrie, o asistentă medicală i-a căutat în agendă un număr de telefon al cuiva din familie pentru a-l înștiința de sfârșitul tragic al celei de care și astăzi comunitatea astronomică internațională își amintește cu deosebit respect. ■

Premiul „Gheorghe Lazăr” al Academiei Române, acordat grupului coordonat de Ella Marcus (1974)

Petersburg, cunosător al limbii române.

Ella Marcus a fost printre puținii astronomi care mai participau în anii comunismului la diverse manifestări științifice internaționale. Lăsa o impresie remarcabilă nu numai prin distincție, pregătire profesională de excepție, seriozitate, dar și prin vorbirea curentă în franceză și germană și destul de bine în engleză.

În 1976 iese la pensie în urma propunerii conducerii. Nu i-a fost recunoscută decât rareori valoarea, dovadă că

JURNAL DIN VREME DE RĂZBOI

PIERRE D. DE ROMA

Încheiem prezentarea fragmentelor de jurnal începută în numărul din luna iunie.

Vineri 12 decembrie 1941

România și Bulgaria au declarat război Statelor Unite. Era de prevăzut că Germania va pretinde celor doi sateliți ai ei această formalitate pentru a îndepărta Legațiile Americii din aceste două state, de unde ar putea informa guvernul lor de multe fapte.

Duminică 14 decembrie

Faptul că germanii nu mai vorbesc decât de frontul din Extremul Orient și aproape deloc de cel din Rusia ar indica poate că retragerea lor atât de neașteptată este adevărată și că sunt chiar foarte neliniștiți de represiunea morală ce ar putea-o avea înaintarea rusească. Rezervele, producția românească și cea sintetică [de benzină] nu vor putea îndestula un atare consum. Pe de altă parte, viitoarea recoltă va fi dintre cele mai deficitare. Mergând la vânătoare văzui pe zeci de km numai terenuri pârloagă. Anul viitor deci nu vom mai avea aproape deloc pâine și de asemenea pentru unt și tot ceea ce este absolut necesar traiului. Atunci? Înfrângerea germană pare indubitabilă.

Sâmbătă 20 decembrie

În România s-a blocat și monopolizat vânzarea grâului, secarei, orzului precum și a făinii.

Sâmbătă 10 ianuarie 1942

De astă seară Brăila va avea în sfârșit lumină pe străzi până la ora 22.

Se pretinde că ieri noapte s-au făcut numeroase arestări de legionari.

Sâmbătă 17 ianuarie

Fostul ministru al Aerului și ministru al Românilor la Washington, Irimescu, a renunțat la naționalitatea sa devenind american.

Luni 26 ianuarie

Sâmbătă am avut cea mai friguroasă zi din această iarnă. La prânz erau -16°, iar în timpul nopții termometrul a coborât la -27°. Pe străzi nu se mai vedea aproape nimeni. Orice mișcare și activitate erau paralizate. Astăzi, în schimb, a plouat dis-de-dimineață și s-a dezghețat toată ziua.

Miercuri 28 ianuarie

De astăzi s-au pus în practică cartelele pentru pâine. Rația este de 300 gr sau o jumătate de pâine pe zi de persoană, în afară de luni și marți, zile de mămăligă.

Luni 9 februarie

De curând Londra anunța că generalii români Iacobici, șef de stat major, Pălăngeanu, Mazarini și [loc liber] au demisionat pentru a

Iarna rusească a venit de hac mașinăriei de război germane

RĂPEDI

8

1915. Zeppelinul LZ 13, sub comanda *Kapitanleutnant* Heinrich Mathy, se îndreaptă spre Londra; vede luminile oraşului şi, având „binecuvântarea” Kaiserului Wilhelm, împăratul Germaniei, aruncă prima bombă de la 2.500 m, lovind gara Euston. Este ora 22.40. Se îndreaptă apoi spre sud, cu următoarele ţinte districtele Bloomsbury şi Holborn. Străzile se umplu de răniţi şi morţi. Este lovit un autobuz, bombe incendiare aprind întreprinderile de textile de lângă Liverpool Street. LZ 13 îşi îndeplineşte misiunea. Lansează 15 bombe incendiare. Străzile sunt în flăcări. Se poate îndrepta spre canalul Mânecii. Nu este primul raid al unui Zeppelin asupra Londrei, primul a fost în luna mai, dar toate celelalte au avut ca obiectiv împrejurimile oraşului, nu centrul, nu Turnul Londrei. Kaiserul n-a putut uita că acolo locuia vărul lui primar, George al V-lea. Până în această noapte.

17

1795. Convenţia Naţională, adunarea constituantă care a guvernat Franţa între 21 septembrie 1792 şi 26 octombrie 1795, în timpul Revoluţiei Franceze, decretează că „fiecare reprezentant al poporului va fi obligat să-şi depună declaraţia de avere pe care a deţinut-o înainte de începerea Revoluţiei şi cea pe care o deţine în momentul actual”. Decizie cu un efect aproximativ, pentru că deputatul regicid Louis-Julien Garos uită, de pildă, să menţioneze în declaraţie numeroasele moşteniri de familie care fac din el a şaptea forţă financiară a departamentului Vendecă.

26

1815. Ţarul Alexandru I al Rusiei, un bărbat de 38 de ani, pe tron din 1801, se desparte de inspiratoarea lui, baroana Juliana de Krüdener, o femeie de 51 de ani, născută la Riga, soţia unui ambasador, despre care Napoleon comenta la apariţia unui volum al ei în franceză: „Sfătuţi-o pe această nebună să-şi scrie de-acum înainte lucrările în rusă sau în germană, ca să fim scutiţi de o asemenea lectură insuportabilă”. Visătoare, femeie înzestrată cu harul profetiei, mistică exaltată, egerie? Nu se ştie exact cum poate fi definită doamna. Cert este că o vreme a fost foarte apropiată de suveran („Cunosc fiecare detaliu, aş putea spune fiecare gând din viaţa lui”).

28

1538. În largul oraşului Preveza, din Epir, în cursul războiului veneto-otoman din 1537 – 1540, flota otomană, inferioară numeric, dar condusă de Hairudin Barbarossa, învinge flota Sfintei Ligi (Spania lui Carol Quintul, Genova, Veneţia, Ordinul Ospitalier), unită în jurul Papei Paul al III-lea şi comandată de amiralul genovez Andrea Doria. Imperiul Otoman îşi asigură pentru trei decenii (până la bătălia de la Lepanto, din 1571) supremaţia de necontestat a Mării Mediterane. Flota creştină a lui Doria se retrage în dezordine la adăpostul tunurilor cetăţii Corfu. Pentru prima oară se ciocnesc pe mare voinţa sultanului cu voinţa Papei.

29

1978. Prinţesa Margaret, sora cu patru ani mai mică a reginei Elisabeta a II-a a Marii Britanii, cade grav bolnavă în timpul unei călătorii oficiale organizată cu prilejul ceremoniilor de independenţă a Insulelor Fiji. O violentă ploaie tropicală a surprins-o în momentul când urca la bordul unei fregate. Scara, pentru că nu se simte bine, îşi scurtează participarea la gala dată în onoarea sa. Dimineaţa foarte devreme telefonează secretarului ei: „Mi-e rău. Nu pot să respir”. Curând începe să delireze. Medicul îi face o injecţie calmantă, înainte de a-i administra antibiotice. Febra urcă la 40 de grade. Este o pneumonie virală. „Eram gata să mor”, îşi amintea Margaret. Un avion sanitar al forţelor aeriene ale Noii Zeelande, cu echipament medical la bord, o duce la Sidney. La coborâre, prinţesa refuză targa. „Mergi în faţa mea, îi spune secretarului ei. Medicul e în spatele meu. Dacă mă prăbuşesc, unul dintre voi o să mă poată prinde.”

principal de gheața ce se opune scurgerii normale a apelor ar putea, poate, fi evitate în regiunea noastră unde se încearcă, cu ajutorul dinamitei, de a elibera fluviul.

Duminică 29 martie

Alaltăieri seară Baby a sosit de la țară, unde totul este inundat, chiar și satul și casa sa. Este cea mai mare inundație din 1827. Dunărea are aici 6,18 m. La Giurgiu este un adevărat dezastru. Orașul este sub apă, zeci de vagoane de zahăr au fost distruse. La Eforie zeci de vagoane de cereale fuseră luate [de apă], nenumărate oi, porci, găini etc. înecate.

Joi 9 aprilie

Londra a pretins că între Ungaria și Bulgaria a intervenit de curând un soi de înțelegere-alianță în legătură cu noile revendicări ce le au aceste două țări față de România. În schimb, zice aceeași sursă, între România și Slovacia un acord similar a intervenit pentru a contrabalansa efectele primului.

La Odessa, mareșalul Antonescu a incitat armata română să continue lupta cu același curaj și, dacă-i necesar, a apăra Odessa cu aceeași decizie pe care au avut-o când au cucerit-o!

Mărti 21 aprilie

Tot felul de versiuni circulă pe seama generalului Avramescu, care se află aici în concediu. În general, este vorba de comentarii măgulitoare pentru ruși. Între altele, a spus, să ne amintim, că a plecat anti-comunist și s-a întors pro-comunist. Este adevărat că România este actualmente atât de decadentă din toate punctele de vedere, încât este greu să nu-ți dai

seama când vizitezi o altă țară, fie chiar și U.R.S.S., care cu toate nereușitele ei are, indubitabil, părțile ei bune. De curând mi s-au povestit două cazuri absolut de necrezut, dar totuși autentice. Se pare că la doi români, unul însurat cu o străină și celălalt cu tată român și mama grecoaică, li s-a refuzat să înceapă o activitate comercială pentru simplul motiv că nu erau suficient de etnici (?). Nu doresc să comentez astfel de prostii, nici să semnaliez că în anunțurile mortuare este o proporție foarte mare de nume terminate în opol și adis. Toți acești greci, căci este vorba de greci mai mult sau mai puțin pur sânge, s-au distins și s-au lăsat omorâți pentru România, noua lor patrie. Sunt numiți, este adevărat, croi, dar se omite de a se spune „de origine greacă”. În schimb, dacă un oricare opol sau adis asemenea românizat este semnalat pentru o escrocherie, nu mai este vorba decât de o canalie de străin fofilat prin această comunitate de gentlemen.

Luni 27 aprilie

De ieri iarăși nu mai este lumină pe străzi. Se pretinde că este urmarea unui nou bombardament la Sulina și că la Galați a fost alertă.

Luni 25 mai

Aici nu se mai găsește zahăr nici măcar la 300 lei kg.

Joi 11 iunie

Ieri am fost înștiințat că la poliție s-a făcut o listă cu toți străinii – presupun ostili Axei, cu excepția francezilor – care posedau radiouri. Se pretinde că aceste radiouri vor fi confiscate, dacă nu de la toată lumea cel puțin de la mai multe persoane a căror atitudine este prea sinceră. Chiar radiouri aparținând unor cetățeni români căsătoriți cu străine – în principal grecoalice – vor fi confiscate și se numesc anumite persoane ce vor fi deportate într-un lagăr de concentrare. Toate aceste puneri la cale, așa-zis secrete, ale poliției mi se par a fi mai curând acte de intimidare sau de tocmeală pe viitor.

Vineri 12 iunie

Astăzi, pentru prima dată în acest an, avioane aliate au survolat România. Constanța, Sulina, Buzău, Ploiești și București

Ion Antonescu în vizită la Hitler, februarie 1942

demonstra că erau nemulțumiți de politica urmată de mareșal. După această versiune, acești generali nu ar dori ca România să trimită noi trupe să combată în Rusia fără ca Ungaria și Bulgaria să facă pe atâta. Despre Ungaria, zice Londra, ea a promis 250.000 de oameni, dintre care 200.000 vor fi ridicați din Transilvania de curând reluată, ceea ce ar echivala cu trimiterea de români, și nu de unguri. Fie asta intrigi? Este probabil. Versiunea românească despre acest subiect pare mai veridică. După ce generalii au fost înlocuiți din înaltele lor funcții din cauză că nu erau prea servili vis-à-vis de germani, cărora le admiteau totul în detrimentul economiei naționale a țării, ce se resimte din ce în ce mai puternic de acest exod al bogățiilor.

De alaltăieri dezghețul a început aici, deși în Rusia, pare-se, cele -40° de frig continuă.

Sâmbătă 14 februarie

Berlinul anunță că mareșalul Antonescu s-a întâlnit miercuri cu Führerul și Göring, foarte probabil pentru a pune la punct noul aport de carne de tun pe care România va fi obligată să-l procure Germaniei în această primăvară. Se spune de încă cel puțin 300.000 de oameni. De altă parte, Mihai Antonescu a convocat zilele trecute circa 20 de generali, cărora le-a cerut de a face cele mai mari eforturi și de a suporta cele mai mari probe pentru a reuși să-i învingă pe vecinii barbari din Orient. Rămâne de știut dacă toate aceste frumoase vorbe vor convinge destul bunul simț natural al poporului, ce-și dă seama inconștient că i se cere să moară... pentru regele Prusiei, cum se spunea în vechime.

Marți 10 martie

Radio Lausanne anunță că dl. de Bar-

Radio Londra anunța că generalii Iosif Iacobici...

lație nu pot avea deci alt scop decât de a abate neliniștea internă.

Joi 19 martie

În dimineața asta la Facultatea de Drept din București Mihai Antonescu a pronunțat un adevărat rechizitoriu contra Ungariei. Discursul lui M. Antonescu a, pe bune, făcut senzație. Se întreabă care sunt dedesubturile. Fuse debitat fără asentimentul prealabil al Germaniei?

Accasta este puțin probabil, cu atât mai mult cu cât M. Antonescu este înfeudat cu totul Axei, în care pare a fi factotum. Este deci cu atât mai mult a crede că Germania poate constrânge Ungaria a-i da multe trupe servindu-se de o Românie amenințătoare și viceversa. Ea instigă cele două țări una contra celeilalte, promițându-le după aceea că va avea grijă de

a aranja cât se poate de bine justele lor revendicări, totodată cu condiția de a obține tot ceea ce ea dorește și pretinde.

Duminică 22 martie

De două zile o recrudescență a frigului.

Dunărea a produs grave stricăciuni la Giurgiu și alte localități din România, Bulgaria și Ungaria. Aceste inundații produse în

... și Emil Pălăngeanu ar fi demisionat, nemulțumiți de politica lui Antonescu

această categorie. Este aproape o condamnare la moarte.

Marți 8 septembrie

În urma bombardării Budapestei, în România camuflajul a redevenit complet.

O măsură probabil locală îi obligă pe evrei a nu mai avea servitori creștini de azi în cinci zile.

Luni 14 septembrie

Ascară, puțin înainte de ora 23, s-a dat alarma. În noapte se auzea sforăitul greu al motoarelor avioanelor de bombardament. Din timp în timp detunături sau explozii se auzeau în depărtare, probabil la Galați. Alerta dură până după ora unu. După Moscova, București și Ploiești au fost bombardate, dar noi aici nu avem încă nicio știre sigură. Pare mai probabil că acest raid nu fusese decât demonstrativ, dar în viitor vom risca să fie mai mult. Teribil avertisment că aviația are mâna lungă.

Vineri 18 septembrie

În după-amiaza asta m-am dus să văd microscopul vapor pe care s-au ambarcat mai mult de 100 de evrei sosiți din Bucovina cu destinația Palestina. Este vorba de un adevărat cosciug de câțiva metri, făcut din simple plăci cu care acci nenorociți încercau de a scăpa de moartea care-i pândește de peste tot. Zilnic amenințați de a fi deportați în Transnistria, nenorociții au preferat să încerce a se salva în acest fel. Călătoria costă în jurul a 700.000 de lei de persoană. N-au dreptul decât la 2.000 lei și a lua cu sine doar trei obiecte de lenjerie; trei obiecte de ficcare soi. Ambarcațiunea nu are nici sobă, nici alimente. Două simulacre de punți în față și în spate ce servesc de acoperiș celor câțiva nenorociți ce se duc să se culce. În

Despre generalul Corneliu Dragalina se zvonise că ar fi putut să ia locul Conducătorului statului

mijloc o platformă de câțiva metri pătrați. Sinistru! Trebuie să fii redus la cea mai mare disperare pentru a te decide a te ambarca pe o astfel de pieritoare și în condițiile inumane în care se va desfășura traversarea.

Marți 22 septembrie

Pamfil Șeicaru, care a ținut duminică o conferință, povestea într-un cerc de intimi că războiul pare a fi definitiv pierdut pentru Axă și că Italia, la primăvară, va încheia o pace separată. El pretinde, pe bună dreptate și conform cu ceea ce gândim și noi, că ofensiva germană din vara asta a eșuat. Ea nu a putut pune capăt rezistenței ruse, nici ocupa

Caucazul, nici măcar Stalingradul, care rezistă eroic cu toate pretențiile germanilor de a-l cuceri oricât ar costa până la întâi septembrie. Între timp va veni iarna, ceea ce este în detrimentul germanilor și anglo-saxonii vor avea câteva luni în plus pentru a pune la punct o formidabilă armată de invazie. La asta trebuie adăugate catastrofele bombardamente la care Germania Occidentală va fi teatru și deficitul pe care un an de secetă extremă îl va agrava.

În orice caz, este caracteristică că un fervent al Axei vorbește așa. Indiciu că începutul sfârșitului se apropie cu pași mari și că putem de acum încolo să ne așteptăm la cele mai neașteptate surprize.

Sâmbătă 26 septembrie

Deportarea evreilor, la care se adaugă și cea a Țiganilor, continuă. Iar cei plecați spre Palestina se găsesc la Sulina, unde vaporul lor este în reparații. Pentru moment mor de foame pe această cocioabă de pe care nu li se dă voie să iasă. Sunt tragedii inimaginabile. ■

Pamfil Șeicaru nu mai credea în victorie

**Prezentare și selecție
George TROHANI**

au fost bombardate. Nu se cunosc detalii, cu excepția Buzăului, gara a fost bombardată, un tren răsturnat. Sunt șase morți și câțiva răniți de plâns în această localitate.

Miercuri 17 iunie

Un general american anunță că România și Bulgaria de acum înainte nu vor mai fi menajate și că ele trebuie să se aștepte la incursiuni aeriene ce vor deveni din ce în ce mai frecvente și mai serioase. Este de presupus că porturile de la Marea Neagră ce servesc de bază submarinelor vor fi în viitor bombardate violent. După alte informații, mulți locuitori din Cernavodă fug din această localitate din cauza avioanelor inamice care fotografiază adesea această regiune, în vederea unor viitoare operațiuni.

Astăzi numeroși români de origine greacă din Cercul local au fost rugați să nu mai frecventeze Clubul. Ar fi măsuri preliminare pentru altele mai mari împotriva elementului grec? În orice caz, pare extraordinar că cetățeni români sunt expulzați pentru simplul motiv că sunt de origine străină, ca și cum cea mai mare parte dintre români nu ar fi.

Sâmbătă 4 iulie

București anunță că cetățenii străini, inamici ai Axei, trebuie să-și declare averea statului.

Radiourile cetățenilor greci din Brăila au fost luate în raionul unei circumscripții, pentru moment.

Luni 6 iulie

Toate radiourile cetățenilor străini nealiați au fost depuse la poliție.

Duminică 12 iulie

După o versiune care circulă cu insistență, mareșalul Antonescu a avut o hemiplegie. De ceva timp se află la Predeal.

Miercuri 29 iulie

După ce au împiedicat jocul de table în cafenele, autoritățile locale au decretat că grecii și evreii nu vor mai putea frecventa cafeneaua de la bursă situată în port. Este masochism sau sadism?

Marți 4 august

33 de ofițeri superiori români au fost demiși, în frunte cu generalul Iacobici,

fost ministru de Război și unul dintre cei mai buni generali ai țării. Se pretinde că acești militari erau împotriva înaintării și folosirii armatei române în Rusia. De altfel, armata română nu mai este independentă după Odessa. Ea este pusă sub comanda germanilor, care o folosesc cum doresc.

Vineri 14 august

Seceta din România este atât de mare, încât recolta de porumb este, în mare parte, considerată ca pierdută. De aceea porumbul existent, lăsat de către guvern liber de orice restricție, a atins prețul de 50 lei, iar în Moldova 80. Sunt grave prevestiri pentru această iarnă.

Vineri 21 august

Aici versiunile că mareșalul Antonescu este grav bolnav și că va trebui a fi înlocuit în curând circulă cu insistență. Se vorbește de generalul (Corneliu) Dragalina ca viitor conducător.

Duminică 30 august

Autoritățile române nu mai acordă permis de port-armă rezidenților din țările inamice și grecilor. Anterior toți primiseră, cu excepția lui Nicolae și cu mine, dar această măsură s-a generalizat, cu toată ineptia ei, căci de fapt era pur și simplu vorba de puști de vânătoare.

Duminică 6 septembrie

În România mulți evrei au fost arestați noaptea asta. Măine s-ar putea a fi transportați la Galați și în Transnistria. Se crede că toți cei ce au avut de-a face cu Curtea Marțială sunt în

Mihai Antonescu (primul din dreapta) a surprins cu discursul rostit la Facultatea de Drept

Omagiul regelui Angliei Edward I către regele Franței Filip cel Frumos

luat ucenic pe unul dintre fii, Louis sau François. Numele îi apare în documentele vremii de-abia începând cu 1461, când este menționat a fi prezent, mai întâi la Paris, pentru a lua parte la pregătirile funeraliilor regelui Carol al VII-lea (1422 – 1461), fiind angajat să îi picteze efigia mortuară, și apoi la Tours, aflându-se printre cei chemați să pună la punct detaliile legate de intrarea triumfală și prezentarea noului rege Ludovic al XI-lea (1461 – 1483, ceremonie care însă nu a mai avut loc).

Câteva documente notariale îi atestă prezența la Tours, în aceeași clădire pe care o închiariase cu câțiva ani în urmă, în timp ce altele îi dovedesc participarea la viața cetății.

A răspuns cu promptitudine și comenziilor venite din partea celor mai bogați și influenți oameni ai epocii. În catastifele de cheltuieli ale văduvei lui Charles de Valois, duce d'Orléans, Marie de Clève (1426 – 1487), recunoscută pentru pasiunea pentru artele frumoase, apare și numele lui Jean Fouquet, remunerat pentru realizarea miniaturilor unci Cărți de ore.

Începând cu anul 1475, a fost numit „pictor oficial” al regelui Ludovic al XI-lea, funcție pentru care a primit o pensie de 50 de livre. I se recunoșteau astfel merite și servicii mai

câte și astăzi prin bonomic și echilibru al cu-lorilor.

Data exactă a reîntoarcerii în Franța a ră-mas o altă necu-noscută. Unii înclină să crea-dă că, prin 1448, s-ar fi căsătorit, iar, începând cu 1459, și l-ar fi

vechi. Unele dintre primele contacte cu Casa regală datează, se pare, încă din perioada 1443 – 1450. Ludovic, intrat în istorie drept „Cel șiret” sau „Păianjenul universal”, tocmai din cauza abilității și autorității cu care a reușit să aducă țara la normalitate după zbuciumul Războiului de 100 de ani, încheiat în 1453, i-a comandat mai multe lucrări, inclusiv o machetă a propriului monument funerar (1474).

Nici data exactă a morții nu a fost consemnată în vreun document oficial. Se cunoaște doar că spre sfârșitul anului 1477 și începutul celui următor trăia încă. Atunci a fost recompensat pentru o lucrare specială – decorarea unor baldachine care se pare că i-ar fi adăpostit pe Ludovic al XI-lea și pe regele portughez Alfonso al V-lea, supranumit Africanul, cu ocazia ceremoniilor ce au avut loc la Tours, în octombrie 1476. Pentru primul, Fouquet nu a făcut deloc economie de materiale scumpe: tafta albă ca spuma laptelui, combinată cu fâșii de un roșu aprins și un albastru strălucitor, brodată cu 49 de coroane și un impozant Soare, cu fir de aur de Lucques, în mijloc.

Trei ani după, prin noiembrie, numele îi apare în documentele notariale din Tours, legat de chestiuni de moștenire – se pare

Banchetul oferit de regele Carol al V-lea cel Înțelept pentru a-l omagia pe viitorul împărat al Sfântului Imperiu Roman Carol al IV-lea (1316 – 1378) și pe fiul acestuia, Wenceslaus

că încetase din viață, iar fiii și văduva pictorului încercau să rezolve ches-tiunile finan-ciare.

S-au păstrat doar puține ta-blouri sau ma-nuscrise cu mi-niaturi, ce a-testă un talent excepțional de

Încoronarea regelui Franței Carol al VI-lea

O VIAȚĂ ÎN UMBRA OPEREI JEAN FOUQUET

THEO STĂNESCU-STANCIU

Ignorat pentru mai bine de jumătate de mileniu, geniul pictorului și miniaturistului francez Jean Fouquet a ajuns să fie astăzi considerat unul dintre cele mai originale ale epocii sale.

Din păcate, despre viața sa s-au păstrat foarte puține informații. Cele mai multe dintre ele au fost scoase la iveală printr-o muncă minuțioasă de cercetare de arhive, ele reprezentând în fapt scurte adnotări pe documente medievale sau interpretări ale operelor lăsate în urmă.

Istoricii de artă nu au putut stabili cu exactitate data de naștere, plasând-o undeva între anii 1415 – 1420. După unele surse, Jean s-ar fi născut la Tours, în căminul lui Huguet Fouquet, personaj despre care aflăm că s-ar fi aflat înainte, în jurul anului 1400, în serviciul ducilor de Orléans, la Paris. Inițial, se pare că tânărul ar fi fost atras de straiul monahal. Nu se știe nici când și-a schimbat prioritățile și nici nu se cunosc prea multe despre formarea sa artistică. Ținând însă cont de faptul că avea să devină unul dintre cei mai reușiți miniaturisti ai vremii, cel mai probabil s-a aflat, măcar pentru o vreme, în preajma artiștilor din domeniu. Poate a lucrat la Paris, în atelierul maestrului ducelui de Bedford, unul dintre cei mai cunoscuți de la începutul veacului al XV-lea (al cărui nume nu s-a păstrat, din păcate, unii presupunând că acesta ar fi fost flamandul Haincelin de Haquenau) sau poate la Bourges (capitala ducatului de Berry), alături de vechii ucenici ai fraților Limburg, Pol, Jean și Hermann, olandezii care au rămas în istorie în special pentru decorarea unor Cărți de ore ale ducelui de Berry (un gen de colecție de rugăciuni combinate cu un calendar liturgic anual). Istoricul de artă german Eberhard König a emis o altă ipoteză, considerând că Fouquet ar fi deprins tainele artelor frumoase la Angers, în atelierul unui alt meșter al vremii, atestat în documente ca Maestrul de Jouvenel.

Între 1443 și 1447 tânărul Fouquet se pare că ar fi părăsit Franța, atras de spiritul Renașterii italiene. Șederea acestuia la Roma este confirmată de prezența numelui pictorului (alături de Jan van Eyck și Rogier van der Weyden) pe o listă a meșterilor zugravi conținută într-un *Tratat de arhitectură* scris undeva în jurul anului 1465. Acolo, ar fi realizat un portret al papei Eugeniu al IV-lea (1431 – 1447), care i-ar fi uimit pe contemporani prin acuratețea detaliilor și surprinderea perfectă a trăsăturilor înaltului prelat al Bisericii Catolice. Se pare că el ar fi reprezentat și o importantă sursă de inspirație pentru Rafael Sanzio în realizarea tabloului dedicat papei Leon al X-lea (circa 1517). Pierdut astăzi, portretul lui Eugeniu al IV-lea ne este cunoscut grație unei copii aparținând lui Cristofano dell'Altissimo (circa 1525 – 1605, păstrat la Galeriile Uffizi, Florența) și unei gravuri mai târzii, de secol XVI.

Se pare că Jean Fouquet a ajuns și la Florența, Mantova sau Ferrara. În ultima cetate, undeva în jurul anului 1445, l-ar fi întâlnit pe un anume Pietro Gonella, un personaj aparte, pe care se pare că l-a imortalizat într-unul dintre cele mai cunoscute portrete (unii critici de artă îi contestă însă apartenența, considerând tabloul operă a unui alt artist contemporan). Chipul bufonului nobililor de Este a traversat astfel istoria, ajungând să ne în-

ACADEMICIANUL ALEXANDRU ELIAN ȘI RUGUL APRINS

MARIUS VASILEANU

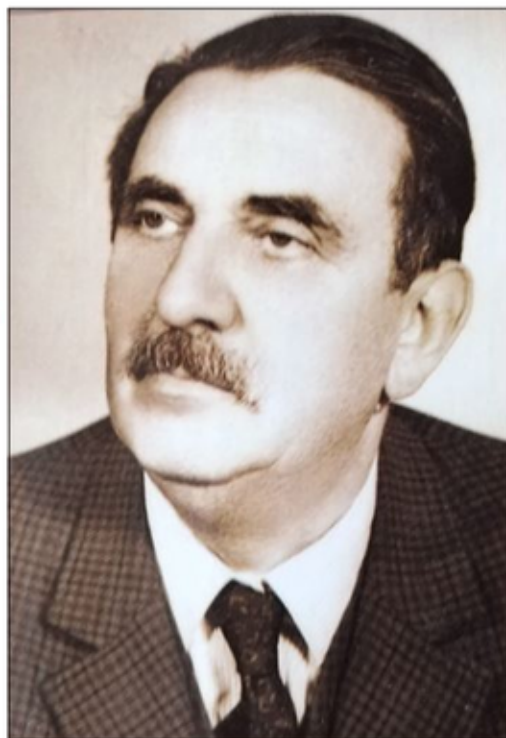
Alexandru Elian a fost unul dintre cei mai importanți bizantinologi români, a cărui operă este cunoscută cu precădere în mediile avizate. Toată viața a trăit discret, numai cei intimi au știut că făcuse parte din grupul Rugului Aprins.

Istoricul Alexandru Elian s-a născut la 27 octombrie 1910 în București. A urmat cursurile prestigiosului Liceu „Spiru Haret”, apoi cele universitare la Facultatea de Filosofie și Litere, Universitatea București (1928 – 1932), încheindu-le cu o licență în filosofie și istorie. Să precizăm că Al. Elian a fost studentul lui Nicolae Iorga, al cărui model l-a urmat.

Între anii 1932 și 1934 a studiat în Occident, fiind membru al Școlii Române din Franța de la Fontenay-aux-Roses. Cu aceea ocazie a audiat cursuri la École Pratique des Hautes Études din Paris. De asemenea, a călătorit și studiat în Elveția. Revenit în România a lucrat pentru o scurtă perioadă (1935 – 1936) ca profesor suplinitor de latină și franceză la Seminarul Central din București – fiind încă de pe atunci foarte apropiat de mediile bisericești. Își susține în anul 1938 teza de doctorat în litere și filosofie (Universitatea București) cu titlul: *Doi umaniști greci în Italia: Mihail Sofianos și Teodor Rentios, secolul XVI*, lucrare tipărită post-mortem abia în anul 2019, fiind îngrijită de unul dintre discipoli, părințele Vasile V. Muntean, și însoțită de o evocare a academicianului Emilian Popescu (Editura Omonia, București).

**Cercetător, autor,
traducător**

Profesorul Alexandru Elian a devenit apoi paleograf, mai târziu șef, la Secția de ma-

nuscrise a Bibliotecii Academiei Române (1936 – 1956). Și-a continuat și activitatea didactică, fiind asistent al profesorului Demostene Russo la Catedra de bizantinologie a Facultății de Istorie, Universitatea București (1936 – 1940). Moartea magistrului său (1938) deternează activitatea lui către un domeniu înrudit, astfel că devine exclusiv profesor de paleografie la Școala Superioară de Arhivistică (1937 – 1948). În anul 1948 revine în postul de profesor de bizantinologie la Universitatea din București și predă până în 1952, când este demis de autoritățile comuniste. Își reia activitatea didactică abia peste patru ani, dar numai la Institutul de Teologie Creștin Ortodoxă (1956 – 1975). Recunoașterea activității sale se concretizează prin angajarea la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (1956) unde devine, mai târziu, șef de secție. A fost membru al Institutului de Studii

portretist, care și-a tratat subiecții cu realism, fiind totodată capabil să realizeze și compoziții religioase complexe, îmbinând perfect tradițiile artei din țara natală cu cele flamande sau italiene.

Dintre operele care au sfidat vremea, multe pot fi considerate deschizătoare de drumuri. Este cazul portretului regelui Carol al VII-lea, realizat între 1445 și 1450 în ulci pe lemn (astăzi păstrat la Luvru), pe care criticii de artă îl numesc primul tablou de acest gen în care subiectul nu este înfățișat din profil ci, pentru prima dată, din față.

Autoportretul-miniatură, realizat se pare între 1450 și 1455, este cel dintâi din această categorie reprezentând un singur personaj și printre primele portrete ale unui artist medieval realizat chiar de el. Interesant este și că, pe același medalion-autoportret al lui Fouquet apare și semnătura artistului, o curiozitate, deoarece este pentru singura dată când o face, iar acest lucru, consideră criticii, a fost nu pentru a fi recunoscut, ci pentru a-și clama drepturile de autor al unei realizări atât de speciale.

Prin miniaturile sale, Jean Fouquet a reușit să aducă la viață fastul medieval al banchetelor organizate cu prilejul unor ceremonii aparte. Cum a fost cazul și cu cel dat de regele Carol al V-lea cel Înțelept pentru a-l omagia pe viitorul împărat al Sfântului Imperiu Roman Carol al IV-lea (1316 – 1378) și pe fiul acestuia, Wenceslaus. Cu toate că evenimentul avusese loc la 6 ianuarie 1378, deci cu mult înainte de nașterea sa, Fouquet, îmbinând detalii din cronici sau alte reprezentări mai vechi, a dus comanda la bun sfârșit. Grație ilustrațiilor menite a decora *Marile Cronici*

Fecioara cu Pruncul

ale Franței (realizate între 1455 – 1460, un așa-numit „roman al regilor“, cu peste 700 de manuscrise, actualizat începând cu fiecare nouă domnie în parte), ceremonia-l alimentar medieval poate fi înțeles și studiat mai ușor. Impresionează fastul, opulența mâncărilor, aduse pe platouri uriașe de servitori la masa regală; albul fețelor de masă și al șervetelor; dar și atenția la detalii aparent minore, precum utilizarea de două cuțite separate pentru servit (dintre care unul cu o lamă mai lată și ușor curbată) sau a recipientelor speciale pentru sare.

Un alt tablou considerat de critici adevărat reper în arta medievală apuseană este și așa-numita *Fecioară din Melun*. Pictat, se pare, între 1452 – 1458, era inițial format din două panouri: cel din dreapta o reprezenta pe Fecioara Maria, înconjurată de îngeri roșii și albaștri, și purtându-l pe pruncul Iisus în brațe; iar în cel opus – pe cel care a comandat opera, Étienne Chevalier, însoțit de sfântul său patron, Sf. Ștefan. Mai puțini știu însă astăzi că Madona ce inspiră o grație suavă, aparte, chiar extrem de carnală – atât prin corsajul desfăcut, ce lasă la iveală un sân perfect, cât și

prin sîdeful pielii sau contururile pronunțate ale buzelor – a fost un personaj real. Chiar unul special, pe măsura operei ce a făcut-o cunoscută peste vremuri: Agnès Sorel (1422 – 1450), curtezana regelui Carol al VII-lea, prima amantă recunoscută în mod oficial la Curtea Franței.

Jean Fouquet, prin opera sa, a reușit să depășească vicisitudinile vremurilor complicate de după Războiul de 100 de ani (1337 – 1453), combinând în mod strălucit tehnicile Renașterii italiene cu moștenirea franceză și cu influențele flamande. ■

Răstignirea

de priveghere“ desfășurate la Cernăuți împreună cu Sandu Tudor (viitorul Părinte Daniil), părintele Benedict Ghiuș, Alexandru Mironescu, Paul Sterian, Constantin Noica, Henri H. Stahl, Mac Constantinescu etc. Această reuniune cu tematică spirituală petrecută la invitația Mitropolitului Bucovinei Tit Simedrea (1 – 7 august, 1943) nu era însă prima întâlnire a profesorului Alexandru Elian cu ierarhul. Amândoi aveau o preocupare constantă pentru cercetarea literaturii române vechi, astfel încât, ulterior, se întâlneau adesea în Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei sau în privat. După cum am arătat aici, Mitropolitul Tit Simedrea a fost îndepărtat de la conducerea Mitropoliei Bucovinei, în urma pierderii Bucovinei de Nord, și a trăit retras în București și la Mănăstirea Cernica, fără a mai avea vreo funcție oficială în cadrul B.O.R. A avut astfel șansa de a-și continua cercetările care, iată, interferau constant cu cele ale profesorului Al. Elian.

Există mai multe mărturii despre prezența lui Alexandru Elian la câteva dintre întâlnirile Rugului Aprins de la Mănăstirea Antim (1944 – 1948). Prezență firească, de altfel, căci structura și preocupările acestuia conduceau inevitabil, am putea spune, către o asemenea destinație de ordin cultural-duhovnicesc. Din informațiile pe care le avem până astăzi, nu a făcut parte din nucleul central al Rugului Aprins, motiv pentru care a și fost salvat de anchete și închisoare. Alături de profesorul Alexandru Dușu, despre care vom vorbi curând aici, Alexandru Elian a reușit să păstreze duhul Rugului Aprins fără a atrage atenția asupra sa.

Cu toate acestea a avut câțiva discipoli care îi cunoșteau taina. Deținem astfel în arhiva proprie mărturiile unuia dintre aceștia, cercetătorul Daniel Succava, însemnat specialist în muzica bizantină, care aflase chiar de la Alexandru Elian câteva amănunte despre prezența sa la Rugul Aprins.

Prin Alexandru Elian se poate vorbi apăsător despre versantul Rugului Aprins care duce spre cultura de performanță. În mod evident, i-au fost alături și confrăți din rândul clerului, precum părintele Andrei Scrima ori părintele Dumitru Stăniloac, dar și laici mai mult sau mai puțin cunoscuți astăzi. Pentru un ochi avizat există în scrierile lui Alexandru Elian pagini care vorbesc, indirect, și despre experiența isihastă. În fond, parte din lumea Bizanțului a însemnat totodată și isihasm, a însemnat scrieri și studii ale spațiului ortodox, precum cele sus-amintite, care presupun cu necesitate o bună cunoaștere a misticii creștinismului răsăritean, în absența căreia nu înțelege nimic.

Un aristocrat al spiritului

Dar, cum relatările celor apropiați despre Om contează mai mult, adesea, decât teoriile înalt-abstracte, iată mai jos o astfel de mărturie datorată Mitropolitului Bartolomeu Anania, reproducă în volumul colectiv intitulat *În memoria lui Alexandru Elian* (Editura Arhiepiscopiei Timișoarei, 2008, paginile 11 – 12): „Pe Alexandru Elian l-am avut profesor de limbă latină în clasa a treia la Seminarul Central din București. Era tânăr, elegant, cu o

excelentă metodă de predare (de la el știu și acum toate prepozițiile cu acuzativul și dativul), dar pe noi, elevii, ne-a cucerit pe totdeauna printr-un singur gest. Își rostea odată lecția plimbându-se prin fața noastră, când creionul unui coleg din banca întâi, scăpat din mână sau de pe marginea pupitrului, a căzut pe parchet, cu un zgomot sec. Toți am înghețat, așteptându-ne la o furtună de invective la adresa școlarului neatenț. Ei bine, n-a fost așa. Profesorul și-a întrerupt lecția, s-a

Alexandru Elian (primul din dreapta)
la manifestarea organizată de Arhivele Statului
cu ocazia comemorării mitropolitului Dosoftei al Moldovei,
27 decembrie 1974; în prezidiu,
academician Zoe Dumitrescu-Bușulenga

și Cercetări Balcanice (1943 – 1947). A fost președinte de onoare al Societății de Studii Bizantine a Academiei Române și membru în Comisia de Patristică a Patriarhiei Române. În anul 1991 este ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 31 mai 1993 devine membru titular. Alexandru Elian a plecat din această lume la 8 ianuarie 1998 (București).

Studiile profesorului Al. Elian au fost adunate într-un unic volum și publicate post-mortem: *Bizanțul, Biserica și cultura românească. Studii și articole de istorie* (Editura Trinitas, Iași, 2003).

În afara studiilor dedicate lumii Bizanțului, academia-nul Alexandru Elian a mai scris lucrări de paleografie, precum: *Elemente de paleografie greco-română*, inserat pentru prima oară în volumul colectiv *Documente privind istoria României. Introducere* (vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956, paginile 358 – 386) și reluat în cartea de autor sus-amintită. De asemenea, a scris *Primul manual de paleografie chirilică* și a coordonat o impresionantă lucrare: *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București, volumul I (1395 – 1800)*, ediție realizată în cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” (Editura Academiei R.S.R., București, 1965, 935 pagini). Pentru volumul *Fontes Historiae Daco-Romanae, Vol. III. Scriitori bizantini (sec. XI – XIV)*, al cărui coautor este alături de Șerban Tanașoca, Alexandru Elian a primit Premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române (1976).

Alexandru Elian a și tradus de-a lungul timpului câteva volume în limba română, precum celebra lucrare a lui Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului* (ultima ediție, la Editura Nemira, 2011). S-a ocupat de asemenea de traducerea și îngrijirea lucrării lui Petru Movilă *Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe 1642* (Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., 1981), despre care a și scris un consistent studiu.

ALEXANDRU ELIAN

Doi umaniști greci în Italia:

Mihail Sofianos și Teodor Rentios

Οι δύο ἑθελοντες Χριστιανισμοῦ Ὀνόματι
 τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὁδὸν
 αὐτῆς τῆς βασιλείας τοῦ ἱεροῦ Θεοῦ πορεύμενοι
 ἀποδοῦναι χάριτος καὶ πνεύματος ἁγίου
 ὡς ἐνὰ τὸν πᾶσι Σωτηρῶν ἰδὲν πνεύματι,
 ἡμεῖς καὶ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἡμεῖς ἀποδοῦναι
 πνεύματος ἁγίου καὶ χάριτος ἡμεῖς ἡμεῖς
 ἀποδοῦναι χάριτος καὶ πνεύματος ἁγίου
 ὡς ἐνὰ τὸν πᾶσι Σωτηρῶν ἰδὲν πνεύματι,
 ἡμεῖς καὶ ἡμεῖς ἑαυτοὺς ἡμεῖς ἀποδοῦναι
 πνεύματος ἁγίου καὶ χάριτος ἡμεῖς ἡμεῖς
 ἀποδοῦναι χάριτος καὶ πνεύματος ἁγίου
 ὡς ἐνὰ τὸν πᾶσι Σωτηρῶν ἰδὲν πνεύματι.

Coperta tezei de doctorat
 susținută în anul 1938

Traducerea lui Al. Elian a piesei lui Sofocle *Oedip Rege* a fost preluată de Teatrul Național din București, astfel încât tragedia a fost jucată în anul 1957.

Spre finalul vieții, Alexandru Elian traduce un volum al Sfântului Nicodim Aghioritul intitulat *Carte foarte folositoare de suflet. Sfătuire către duhovnic* (Editura Mitropoliei Banatului, 1986). Nicodim Aghioritul (1749 – 1809) a fost una dintre personalitățile de seamă ale Bisericii Ortodoxe și un înnoitor al isihasmului. Cu alte cuvinte, prin această lucrare, apărută în anii cei mai grei ai regimului ccaușist, Alexandru Elian reușește performanța

unei forme de rezistență tacită la comunismul ateu și, totodată, revine simbolic la preocupările isihaste din tinerețe fiindcă, foarte puțini știau, fusese un participant activ la întâlnirile Rugului Aprins.

Versantul culturii de performanță

Într-adevăr, chiar dacă ulterior, în perioada dictaturii comuniste, Alexandru Elian a reușit să păstreze într-un con de umbră această activitate, viitorul academician participase încă din 1943 la întâlnirea premergătoare coagulării Rugului Aprins, anume la cele „Șapte zile

Demostene Russo

HOTI ȘI TÂLHARI ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

CĂTĂLINA CHELCU

În Evul Mediu și în perioada premodernă, furtul și tâlhăria au fost infracțiunile cele mai frecvente. Foamea, sărăcia, devastarea țării ca urmare a numeroaselor războaie au întreținut jaful asupra averilor boierești și mănăstirești, asupra bunurilor aparținând negustorilor care tranzitau Moldova, precum și asupra avutului mai mult sau mai puțin însemnat, ce constituia însă pentru păgubit o avere. Drumurile erau cel mai des atacate de tâlharii „de profesie”, răufăcătorul devenind un personaj central al fricii colective, unii dintre ei fiind cunoscuți și temuți pentru faptele lor. Sub denumirea de tâlhari sau „făcători de răutăți” sunt cunoscuți și oștenii poloni, otomani sau tătari, pentru care prădarea constituia un obicei la intrarea în țară sau în retragerea de pe pământul moldovean, dar și unii boieri, nemulțumiți de politica fiscală a domnului.

Dacă am face o clasificare a furturilor, am vorbi despre furtul simplu, obișnuit sau prin recidivă, furtul sacrilegiu, furtul prin trădarea stăpânului de către servitor, jaful însoțit de violență în condiții de război ori provocat de cei pentru care brigandajul devenise o „profesie”. Delicvenții au fost, covârșitor, bărbați. Femeile erau foarte puțin prezente printre făptuitori, fiind, mai cu seamă, complici, implicate în furturi de mică valoare. Cei mai mulți dintre hoți aparțineau lumii rurale, iar circumstanțele în care au acționat țineau, în general, de cotidianul victii.

**Hoția
„curentă”
sau furtul
„obișnuit”**

Prin modul de operare și atitudinea infractorului se disting două categorii de hoți: cel obișnuit, cotidian, ocazional, și cel susceptibil de a trezi teamă, ca urmare a atitudinii

violente ce însoțea actul. Din cadrul primei categorii de hoți făceau parte țărani, liberi sau dependenți, robi sau slugi în casă, străini, otomani sau tătari ce se dedau mai cu seamă la furturi în ținuturile de margine, femei, aflate în postura de făptaș dovedit sau de gazdă a tâlharilor.

Cazaci

Între motivele invocate de făptași era foamea. Drept urmare, furtul de alimente a fost un fapt obișnuit în acea perioadă: „fiind lipsă”, așa justificau, la 1662, Tudor și ginerele său, Pavel, furtul de brânză, făină, stupo și ce au găsit de mâncare de la loc de taină, din Dolhești. Lipsurile au fost invocate, în 1713, și în cazul unor bani furați: „că au fostu om sărac” – așa explicau martorii furtul comis de Ursul mutul. Firește că lipsa de hrană îi aducea pe oameni, ajunși în pragul disperării, să caute alte mijloace, oneste, de a-și stăpâni nevoia fiziologică

aplecat ușor, a ridicat creionul și l-a așezat frumos pe banca vinovatului, după care și-a continuat prelegerea fără nicio schimbare de accent [...] L-am reîntâlnit în vara lui 1948, când cu studiam zilnic în Biblioteca Academiei Române, cu gândul de a mă dedica, pe termen lung, Aghilogiei, o disciplină încă neabordată sistematic în teologia românească. Fără să știu că Elian lucra, ca angajat, în aceea instituție, m-am pomenit cu el lângă mine în sala de lectură, în timp ce eu, aplecat pe un tom din *Acta Sanctorum*, copiam vechi documente aghiografice și mă căzneau să le rezum în traducere. M-a bătut pe umăr,

s-a așezat lângă mine și de îndată am priceput că nu era pentru prima oară când mă vedea acolo și că nu ignora zelul preocupărilor mele. Mi-a amintit că pentru o asemenea treabă fusese

Coperta primului tom din
Acta Sanctorum

creat în 1643 ordinul ieșit al Bollandiștilor și că la publicarea celor 61 de volume din *Acta Sanctorum* lucrașă câteva generații de călugări pe durata a nu mai puțin de 224 de ani. Pentru o lucrare incomparabil mai redusă, mie mi-ar fi trebuit vreo șase – șapte vieți [...].

Între timp, geniul pastoral al Patriarhului Justinian a descoperit că un mare savant își irosea zestrea pe la marginile culturii; a creat catedra de bizantinologie la Institutul Teologic Universitar din București și l-a chemat pe Alexandru Elian s-o ocupe. Fericit, profesorul a onorat-o nu numai cu competență, dar și cu distincția unui aristocrat al

spiritului, puțin obișnuită în mediile noastre academice, unde prezența unui om ca el părea ca aceea a unui porumbel rătăcit într-o colonie de pescăruși. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 octombrie 2020, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista *Magazin istoric*.

– Cine sunt păzitorii templului reginei Hatshepsut de pe malul occidental al Nilului?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din iulie 2020 este:

Der Grossbärtige, Barbă Mare

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de domnul **Piros Aurel**, din **Arad**, jud. Arad.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2021.

Adresa noastră: **Magazin istoric**, C.P. 15-702, Of. P. 15, sect. 1, București
E-mail-ul nostru: mistoric@gmail.com

războiului. Identitatea lui este greu sesizabilă, dar între ei se pot identifica și boieri (mazili) care luau drumul codrului, de cele mai multe ori ca reacție la nedreptățile autorităților și la fiscalitatea excesivă impusă de domn. Contrar hoților de ocazie, ale căror capete nu cădeau sub sabia călăului datorită, de multe ori, sprijinului rudelor care le răscumpărau vina, cea mai mare parte a tâlharilor par să fi rupt legăturile geografice și familiale. Spațiul desfășurării faptelor lor era marginea drumurilor sau inima pădurilor.

Pădurea de la Scânteia, ce făcea parte din Codrii Iașilor, pe drumul care ducea de la Iași la Vaslui, provoca teamă celui care o străbătea, din cauza acestor temuți infractori. De această pădure se înfiorau, încă înainte de a trece, și solii poloni, care o cunoșteau ca fiind bântuită de astfel de călcători de lege. Unii dintre ei treceau prin experiențe înfricoșătoare, așa cum descria călugărul Niccolò Barsi una dintre întâmplările de acest gen în timpul călătoriei prin Moldova din vara anului 1633: „Adunându-se destui tovarăși de drum, am părăsit Iașul și, după ce am umblat vreo zece mile, făcându-se noapte, ne-am oprit lângă un lac. În dimineața următoare, după ce ne-am pregătit toate armele noastre, ca pistoale și archebuze – deoarece trebuia să trecem în acea zi printr-o pădure foarte deasă –, am pornit la drum punând carele înaintea și lumea mai slabă la mijloc, iar noi ceilalți mergeam pe lângă care, trăgând mereu din archebuze pentru a înfricoșa pe tâlhari și a-i face să creadă că suntem mai mulți decât eram în adevăr. Când am ajuns la jumătatea pădurii, ne-am întâlnit cu patru oameni care fugeau cât puteau, spunând că au căzut în mâinile tâlharilor care le-au furat toate carele; dar noi, îmbărbătându-i, i-am însoțit, trăgând mereu din archebuze. Când tâlharii au auzit atâtea împușcături de archebuze și au văzut fum s-au înfricoșat, părăsind carele și s-au pus pe fugă. Vederea a 15 oameni trași în țeapă, pe malul Prutului, nu a făcut decât să intensifice starea de teamă a călugărului italian.

Un altul, franciscanul Gasparo di Notto, avea amintiri asemănătoare despre drumul până în capitala Moldovei, pe care l-a făcut în anul 1644: „Am sosit, deși am gus-

tat toate nenorocirile care se pot închipui [...] căci de multe ori am fost lovit de tâlhari.”

Unii dintre hoți erau cunoscuți comunității pentru pericolul pe care îl reprezentau. De pildă, unui recidivist, Tiron Cucoranu, care a săvârșit și trei omoruri în timpul tâlhăriilor, i-a fost, cu toate acestea, răscumpărată vina de fratele său, Cristea. Însă a sfârșit ucis de un altul, cu aceleași năravuri.

Important în reușita faptelor reprobabile era momentul din zi ales pentru săvârșirea furtului. Întunericul favoriza atacul prin surprindere, întârziind posibilitatea victimei de a se apăra și împiedica identificarea făptașilor. De aceea, hoții preferau să acționeze în timpul nopții. De pildă, o mărturie din februarie 1634 arată că stăpânii unei bucăți de pământ se plâneau că „dresăle [actele] lor au arsu... când i-au împresurat tâlharii *noaptea* și au aprinsu casa lor pre dânsii și multe odoară și avere a lor au arsu în casă, numai ce-au scăpat cu trupurile din casă”. Și la asfințit era un prilej

Ilustrație din lucrarea lui William Lithgow, care a fost jefuit în Moldova în secolul al XVII-lea, fiind dezbrăcat și legat de un copac peste noapte, apoi eliberat de ciobani

Document din 16 mai 1595, prin care Mănăstirea Neamțului primește împuternicire să caute și să își recupereze robii fugiți (stânga) și document din 1645, prin care doi frați își dăruiesc moșia unui boier fiindcă i-a răscumpărat după ce au furat doi cai

firească, și anume prin vânzarea unora dintre bunurile lor.

În afară de furturile „curente” de bunuri, adică vite (boi, vaci), cai, porci, cereale, în general, adică „pâinea” care era păstrată în gropi, stupi sau bani, jafurile la drumul mare sau în locurile tănuite de posesorii lor, care încercau să și le adăpostească tocmai de frica de a nu rămâne fără agoniseala de-o viață, scot la iveală, uneori, mici averi. Pentru recuperarea lor, cel păgubit se judeca ani buni sau spera în găsirea hoților. De pildă, soția lui Luca, vătaf de aprozi, fiind aproape de moarte, dădea mărturie, în iunie 1640, în legătură cu toate lucrurile care i-au fost furate dintr-o ladă ascunsă într-o răpă adâncă de pe locul unde avea prisaca, mai sus de casă: „ce avem, tot, acolo, cându era vremi reli”, și anume: două valuri de pânză, „unul subțire și unul de casă”, de 100 de coți, un boț de ceară de 80 ocă, un uric al moșiei de la Dolhești, ce aparținuse

soțului ei, și o pereche de pistoale „bune”. Mărturia era dată cu nădejdea ca fiul său ce îi supraviețuia să găscască hoțul.

Se furau, este drept, mai rar, și obiecte de cult și bani din biserică. De pildă, dintr-un document din 1 iulie 1656 aflăm despre Iacob, un cizmar din Iași, care a furat din Mănăstirea Trei Ierarhi „un săcriiaș [adică lădiță] cu multe lucruri”, anume: „o piatră scumpă, și cu patru rânduri de svinte moștii, și bani doădzăci galbeni de aur și optuzeci lei bătuți și alte arginturi”. Făptașul și-a răscumpărat vina, dând mănăstirii o casă cu locul ei din Iași și o vie de pe lângă oraș.

Păgubiții furturilor erau boieri, mănăstiri, stăpâni de pământ, în general, precum și negustori. De pildă, postav în valoare de 700 de taleri i-a fost furat, pe la 1608, când se afla în Moldova, unui Stefco armean, negustor de Liov, de către doi frați, Dumitru și Vasilie. Făptașii au fugit din țară, iar în locul lor a trebuit să plătească ceilalți frați ai acestora, Lucoci și Nastasia. Mai mult, Lucoci a fost băgat la închisoare pentru fapta fraților săi, ceea ce arată că, în perioada medievală, se practica, uneori, răspundera penală familială.

Tâlharul sau hoțul „de profesie”

Furtul însoțit de violență, care ducea, în multe cazuri, la moartea păgubitului, era apanajul tâlharului care, prin căile lui de atac, era mai cu seamă un produs al

Biserica Trei Ierarhi

Reconstituirea unei scene de tortură medievală

trimis la ocnă sau să suporte biciul slujbașilor domnești, gestul punitiv a avut și o semnificație politică precisă, și anume a constituit un prilej de afirmare a puterii domnești.

Așadar, răscumpărarea pedepsei a fost, în Moldova medievală și premodernă, un mod de rezolvare a conflictelor prin: tocmire, iertare și împăcare: „Deci s-au tocmît denaintea domniei mele și s-au împăcat” – este expresia cu care se încheie actele de răscumpărare a vinei. Această practică a fost, de fapt, o procedură de evitare a proceselor și dovedește că obiectivul urmărit de autoritatea judiciară (domnia) a fost recuperarea pagubei. Despăgubirile oferite de hoț păgubitului aveau o dublă semnificație: cel dintâi își păstra „capul”, cel de-al doilea își reîntregea averea cu banii, animalele și, mai ales, cu pământul de care făptuitorul trebuia să se despartă.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea mai cu seamă se înmulțesc detaliile cu privire la modul de acțiune al răufăcătorilor ce atentau la viața și averea oamenilor, precum și la măsurile de protecție a acestora. Spre exemplu, apărarea cu arma a vieții și avutului în timpul unei agresiuni nocturne a fost unul dintre mijloacele de respingere de către victimă, în cazul în care, în ciuda rapidității atacului, cel atacat reușea să se mobilizeze și să riposteze: „în anii trecuți încungiurându-mi tâlharii casa noapte, cu arme, au vrut să mă prăpădescă cu toată casa me și agiutându-mi Dumnăzău m-am apărut cu arme și mi-am scos casa și viața me di

la moartea ce-mi sosise”. În cazul faptelor violente, deznodământul era întotdeauna imprevizibil. Într-o plângere către domnie din 1785 se amintea că averea salvată în primă instanță avea să se piardă în cele din urmă, din pricina cheltuielilor făcute pentru tămăduirea rănilor căpătate în confruntarea cu tâlharii: „care optu luni nu m-am sculat din pat și mi s-au răsipit toată agonisita casăi, afară de ce am cheltuit cu doftorii, care m-am sărăcit cu totul”.

Dacă ar fi să aducem explicații faptelor antisociale de furt și tâlhărie din Moldova medievală și premodernă, ne-am gândi la câteva, valabile, de fapt, în toate timpurile istorice: o problemă de control a impulsurilor, ispita pe care averile o constituiau, în varii ocazii, pentru hoți, pe fondul lipsurilor cauzate de sărăcie, descori invocate, dar și oportunitatea însușirii delictuoase a averii și acumulării de pradă. ■

**Radio
România
București fm [98,3 FM]**

favorabil comiterii infracțiunilor: armeanului Andronic și lui Constantin din Suceava li s-au furat 1.000 de lei cu care trebuia să achiziționeze niște oi „marți, octombrie 27, pe vreme de chindie“.

Războiul sau intervalul dintre două războaie au afectat, în diverse moduri, patrimoniul oamenilor, atât ca urmare a acțiunilor de pradă ale oștilor străine, cât și a înmulțirii tâlharilor ce țineau drumurile și codrii. Zăpise, hrisoave sau scrisori, relatări de călătorie și cronici interne abundă de informații cu privire la distrugerile provocate în țară de războaiele otomano-polone și austro-otomane de la cumpăna secolelor XVII–XVIII: multe vieți pierdute, târguri și sate prădate, între care și Iași, case și dughene din Iași arse, acte de stăpânire pierdute, furate, arse sau distruse, animale ucise ori furate. De pildă, campania lui Jan Sobieski în Moldova din anul 1686, pentru a ajunge la Dunăre, a fost unul dintre numeroasele momente în care țara a fost devastată și căruia i-a căzut victimă chiar fiica domnului Moldovei Vasile Lupu, domnița Ruxandra, soția temutului cazăc Timuș Hmielnițki.

Pedeapsa: între iertare și reprimare

Practica judiciară din Moldova medievală și premodernă a arătat faptul că furtul și tâlhăria, infracțiuni contra patrimoniului, erau pedepsite cu grave sancțiuni. Furtul de alimente și de animale, indispensabile atât pentru hrană, cât și pentru muncă, urma a fi pedepsit, atât de dreptul scris (pravila bizantină), cât și de dreptul cutumiar (obi-

Jan Sobieski

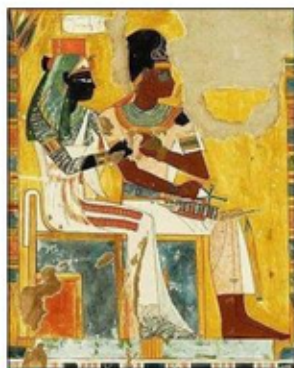
ciul pământului), cu moartea prin spânzurare a făptașului.

Însă pedeapsa capitală a putut fi evitată de multe ori prin aplicarea unei practici ce ținea de dreptul cutumiar sau obiceiul pământului, cum mai este cunoscut. Este vorba despre răscumpărarea vinii, numită compozițiune sau *plata capului*, care a constituit înțelegerea între vinovat și victimă sau rudele victimei, prin care vinovatul se salva de la pedeapsa capitală plătind bani sau cedând bunuri, dar numai cu acordul domniei. În documente, această practică are și alte denumiri: plata „de la șteargu“, „de la furci“ sau „de la curmei“. Astfel, victima sau familia victimei, în cazul tâlhăriilor care se soldau cu un omor, urma a fi despăgubită, iar statului (domniei) i se plătea o amendă (gloabă). În cazul omorurilor, această amendă se numea dușegubină, care însemna „pierdere de suflet“, termenul provenind din slava veche. Desigur, de această metodă de pedepsire au „beneficiat“ făptașii care aveau în stăpânire bunuri mobile sau pământ. Ca urmare, multe documente păstrate în care era pedepsită infracțiunea de furt și de tâlhărie atestă răscumpărarea vinii, prin care vinovatul se salva de la pedeapsa capitală.

Alte pedepse aplicate până în secolul a XVIII-lea inclusiv erau: pedeapsa capitală (mai cu seamă în cazul tâlhăriilor comise la drumul mare), trimiterea la ocnă sau bătaia la tălpi. Acestea două din urmă erau metode aplicate mai cu seamă furtului „ocazional“. Însă, în toate cazurile, fie când învinuitul era condamnat la moarte, fie când i se permitea să își răscumpeze vina, fie când urma să fie

Timuș Hmielnițki

Ahmes-Nefertary și soțul, faraonul Ahmose

zeița răspândește în univers smaralde, malachite și turcoaze, cu scopul de a crea stelele. Devenită ea însăși Hathor, Meresânkh reînnoiește creația lumii. Protejată de Anubis, care-i deschide calea, ea supune două fiare, hiena și oryxul, purificându-le

forța vitală și îndepărtând tot răul din ele. În ultima scenă, regina, „transfigurată prin îmbălsămare”, prezidează semănatul culturilor: puse în pământ, semințele par să moară înainte de a renaște.

Ansamblul sculpturilor din acest mormânt este format dintr-un grup de zece femei, care par să se desprindă din zidul interior, ca o evocare a marii treceri a reginei, de la însușirea învățăturilor până la stăpânirea lor. În față se află trei adolescente, urmate de șase femei adulte, iar la urmă o venerabilă purtând o coafură diferită de celelalte. Este vorba, probabil, de un grup de preotese, dar și de etapele de inițiere ale lui Meresânkh în drumul spre cunoașterea luminii.

Așa cum rezultă din analiza respectivelor imagini, regina a fost o personalitate de prim rang a spiritualității feminine din epocă.

Ahmes-Nefertary, soția faraonului Ahmose (Dinastia a XVIII-a, 1550 – 1525 î.H.), cel care a eliberat Egiptul de sub hicsosii, populația nomadă care a cucerit Egiptul în 1648 î.H., și a cărui domnie a inaugurat Regatul Nou, a avut o existență ieșită din comun, ca Mare Soție Regală, Regină Mamă, dar și ca inițiată, fondatoare a unei noi confrerii. Regentă în timpul minoratului fiului ei, Amenhotep I, ea a ajuns la o vârstă venerabilă, fiind încă în viață la începutul domniei lui Tutmosis I (Dinastia a XVIII-a, 1506 – 1493 î.H.).

O inscripție de pe o coloană din templul de la Karnak ne dezvăluie faptul că a purtat titlul de „A doua servitoare a lui Amon”, titlu rezervat de obicei bărbaților; dar aceeași inscripție ne spune că ea a renunțat la acest titlu și a creat o nouă instituție, cea a „Soției divine a lui Amon”,

integrându-se, în această calitate, în universul divinităților.

Luându-și titlul de „maestru de operă”, a ridicat un templu al regenerării, *men-set*, construirea unui astfel de edificiu fiind un atribut al faraonului. Rolul unui astfel de templu era acela de a întreține energia divină și de a menține pe pământ razele ei.

Ahmes-Nefertary a fost considerată patroana și protectoarea sacră a necropolei thebană, deoarece ea a fost cea care l-a convins pe Tutmosis I să înființeze confreria de constructori și artiști de la Deir el-Medineh. O sărbătoare thebană îi celebra periodic memoria.

Instituția „Soției divine a lui Amon”, confrerie profund inițiată, i-a supraviețuit timp de secole reginei fondatoare, ca și confreria de la Deir el-Medineh, care a împletit armonios inițierea aplicativă cu cea spiritual-speculativă.

„Am preamărit Maâtul“

Ahmes-Nefertary apare de cele mai multe ori reprezentată în plastica epocii ca o regină neagră, dar mumia ei, descoperită de egiptologul Gaston Maspero în ascunzătoarea regală de la Deir el-Bahari, dovedește că a fost o femeie albă. Este vorba de un simbolism inițiat, culoarea neagră nefiind cea a morții, ci cea a regenerării pe drumul lumii de dincolo. Astfel, ea apare ca un Anubis (zeu asociat vieții de apoi) feminin, care poate conduce inițiatii, învățându-i procesul alchimic ce implică descompunerea, purificarea și transmutația. Culoarea neagră este totodată și simbolul fertilității, a potențialului creator, este evocarea simbolică a Marii Mame Isis, care a dat

Templul lui Hatshepsut

Avanpremieră editorială

La Editura Cavallioti urmează să apară volumul *O spiritualitate dincolo de timp. O istorie a Egiptului faraonic. Vă prezentăm în continuare câteva fragmente.*

FEMEI ÎNTELEPTE DIN EGIPTUL ANTIC

MARIA PREDA

Idealul de înțelepciune a reprezentat o constantă a spiritualității egiptene. Unii dintre înțelepți au fost faraoni, alții oameni de rând. Înțeleptul era cel care „găsește cuvântul lipsă”, acel cuvânt pierdut fără de care lumea nu poate fi înțeleasă și destinul uman ar fi fără scop.

Cum situația socială a femeii în Egipt era una privilegiată, fiind egala bărbatului, întâlnim un număr semnificativ de femei între înțelepții ale căror nume ne-au fost păstrate de documente.

Meresânkh a III-a, soția faraonului Khafren (Dinastia a IV-a, secolul XXVI î.H.), a fost regină, ritualistă și inițiată în misterele lui Osiris, Hathor și Thot.

În mormântul ei, aflat pe platoul de la Gizeh, superb decorat, întâlnim texte, reliefuri și sculpturi ce ne relevă funcția rituală și parcursul acesteia. Inițierea începea în Casa acaciei (a salcâmului), adică în cea al lui Osiris, acolo unde „moartea se transformă în renaștere”. În călătoria ei spre cunoaștere, ea respiră parfumul unei flori de lotus, iar mama divină, Hathor, îi dezvăluie secretul creației, simbolizat de această floare care a răsarit din

oceanul primordial. Aspirându-i parfumul, regina va primi „energia primei aurore”. Apoi, tot în compania mamei divine, ea se aventurează în mijlocul mlaștinii originare, sursă a multiplelor forme de viață, și face să răsară papirusul în onoarea lui Hathor.

„Soția divină a lui Amon”

Sunetele scoase de foșnetul trestiei, asemănătoare cu cele ale sistrului (instrument de percuție), fac ca undele negative să se risipească, forțele răului să se împrăstie și să apară „tot ce este bun în mlaștină”. Muzica papirusului o încântă pe Hathor, care aduce bucuria pe Pământ. Matrice celestă,

*Meresânkh a III-a
(dreapta) și mama ei,
Hetepheres II*

*Imagine din interiorul mormântului
lui Meresânkh a III-a*

Templul principal de la Abu Simbel

nea mea și cu beau roua sa, fiind un singur corp cu ea.”

Etapele de inițiere supremă a unei regine

În cadrul acestui templu, se remarcă superba capelă roșie, numită astfel de la culoarea blocurilor de granit din care a fost construită, dar care în epoca de care vorbim s-a numit „locul inimii lui Amon”. Tot aici s-au ridicat mai multe obeliscuri, dintre care doar unul singur a ajuns până în zilele noastre, dar în basoreliefurile din templul de la Deir el-Bahari sunt prezentate etapele ridicării acestora, în cinstea lui Amon. În textul gravat în granitul obeliscului, faraoana arată motivul ridicării acestor monumente: „Am înfăptuit această operă cu inima plină de dragoste pentru tatăl meu Amon. Inițiată în secretul lui de la origini, instruită grație puterii sale binefăcătoare, nu am uitat ceea ce mi-a poruncit. Majestatea mea cunoaște divinitatea lui [...] Eu știu că Karnak este lumina ce se varsă pe Pământ, spațiul venerabil al începutului, ochiul sacru al stăpânului totalității.”

Pe celălalt mal, occidental, al Nilului, la Deir el-Bahari, Hatshepsut și-a ridicat templul ei de un milion de ani, numit „Sacru printre sacri” (Djeser djeseru), locul unde Amon își primea fiica, asociind-o la secretele sale. Rampa de acces spre terasele templului este păzită de doi lei de piatră, simbolizând Orientul și Occidentul, care au rolul de a alunga de la locul sacru forțele tenebrelor, dușmanii, dar și pe profani. Sălile, terasele și porticurile, care trebuia străbătute pentru a se ajunge în

vârful monumentului, simbolizau încercările drumului inițiat.

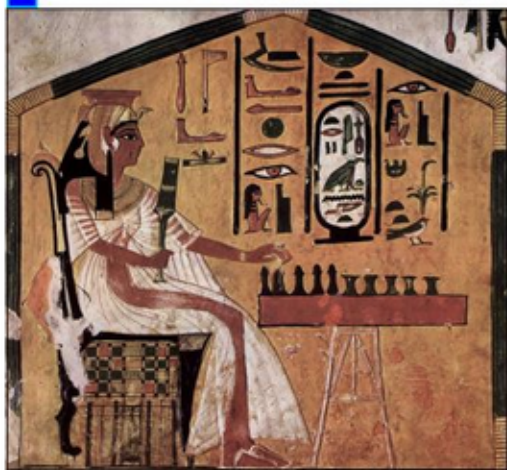
Tot o conotație inițiată are și expediția trimisă de faraoana în misterioasa Țară Punt, care, conform tradiției egiptene, era țărmul lui Amon, dar un țărm îndepărtat, un fel de paradis pierdut, căutat de fiecare faraoan, descoperirea lui fiind necesară pentru ultima etapă a operei de inițiere, și anume transformarea în lumină celestă. Și Hatshepsut a descoperit acest țărm.

Nefertari (1300 – cca 1255 î.H.), Marca Soție Regală al lui Ramses al II-lea (Dinastia a XIX-a), a fost o personalitate de excepție, al cărei mesaj spiritual s-a

transmis prin două monumente: templul de la Abu-Simbel și mormântul ei din Valea Reginelor. Ea a purtat și titlaturi rezervate de obicei faraonilor: „Cea pentru care soarele strălucește” sau „Cea care aduce liniștea zeilor”.

La Abu-Simbel, Ramses al II-lea a ridicat două temple rupestre, unul fiind pentru soție, asimilată aici cu Hathor. Un singur basorelief din acest templu ilustrează multiple dimensiuni simbolice ale unei regine a Egiptului. Este vorba de scena încoronării și divinizării lui Nefertari: două zeițe, Isis și Hathor, îi așează pe cap coroana, care are deasupra două pene înalte, simbolizând cuplul primordial, *Șu* și *Tefnut*, ce încadrează discul solar. Pe fruntea reginei se află urcusul, cobra femelă, care îi îndepărtează pe dușmanii văzuți și nevăzuți. Marca Soție Regală devine „Mama primordială”, care se află la originea întregii vieți.

Reprezentare a lui Nefertari

naștere unei ființe de lumină, Horus. Este vorba de o prefigurare a Fecioarei negre, care apare în numeroase catedrale și biserici din Evul Mediu, fără ca această culoare să facă trimitere la o rasă, iar copilul divin ținut în brațe de aceasta este, poate, un îndepărtat descendent al copilului Horus.

Hatshepsut (cca 1508 – 1458 î.H.), fiică de faraon, soție de faraon, regentă a unui faraon, a fost ea însăși faraon (Dinastia a XVIII-a), singura femeie care a purtat acest titlu în toată istoria Egiptului Antic

și care a îndeplinit la cel mai înalt nivel atât funcțiile temporale, cât și pe cele spirituale legate de această demnitate.

Dincolo de o simplă ambiție, cum încearcă anumiți istorici să dea o interpretare simplistă domniei acestei femei de excepție, se află o personalitate complexă, care a atins cele mai înalte grade ale inițierii, așa cum arată inscripțiile din epocă, precum un text gravat pe un obelisc în care se spune că ea ar fi fost inițiată în „misterele primei zile”, adică în misterele nașterii vieții. Propria naștere este prezentată ca o teogamie, în basoreliefurile templului ei de un milion de ani de la Deir el-Bahari, tatăl ei divin, Amon, proclamând:

„Hatshepsut va fi numele fiicei care se va naște [...] Ea va fi faraon, strălucitor și binefăcător”, rațional acceptat în acea epocă. Nașterea ei divină a făcut ca în ea să coexiste femeie și bărbat, întrupând în propria-i persoană cuplul regal și nemaifiind nevoită să se căsătorească cu un prinț, deși niciun faraon nu a putut domni fără a avea alături o Mare Soție Regală, cuplul reunind cele două polarități ale creației.

Encada (termen care derivă din gre-

Cap din granit reprezentând-o pe Hatshepsut, aflat la Metropolitan Museum

cescul *nea*, care înseamnă nouă și desemnează un ansamblu de nouă persoane sau lucruri asemănătoare; principala encadă, cea heliopolitană, patronată de Atum, era formată chiar din nouă divinități, altele cuprindeau un număr diferit de zei) divină i-a conferit trăsăturile necesare funcției supreme, și anume, să gândească drept, să răspândească dragostea divină, să stea pe tronul celor vii, asemănător luminii divine.

Ca funcții spirituale, ea a fost „Divina adoratoare a lui

Amon”, „Soția divină a lui Amon”, „Cea care-i vede pe Horus și Seth” (adică cea care reunește și împacă în ființa ei simbolică cei doi rivali). Pentru prima oară la ea apare numele de *Râyt*, adică zeul Râ la feminin.

A ridicat numeroase edificii de-a lungul întregii țări, dar cel mai important proiect arhitectural a vizat Theba, cetatea stăpânului universului, Amon. Aici, cu ajutorul a doi înalți demnitari, Hapuseneb, mare preot al lui Amon și vizir inițiat în misterele encadei, și Senmut, arhitect-șef și mare intendent al lui Amon, a elaborat și a pus în practică planul refacerii și extinderii centrului sanc-

tuarului de la Karnak și al ridicării unui nou templu pe malul occidental. Acest plan a inclus și un templu al *Maât* (ordinea și armonia rezultate în urma creației divine), unde avea loc inițierea regală și unde, conform inscripțiilor de aici, în prezența encadei, Hatshepsut a fost purificată de Horus și Thot. Un alt text ne duce cu gândul la ceea ce va fi în tradiția creștină tema transsubstanțialității: „Eu am preamărit Maâtul, iubită de Zeu, pentru că știu că-l sălășluiește [...] Ea este pâr-

Două statui ale lui Hatshepsut, una înfățișând-o ingenucheată, cealaltă așezată

BĂTĂLIA DE LA AVARAYR (451)

DAVID LINUS NEAGU

Între anii 301 – 314, în timpul domniei lui Trdat al III-lea (298 – cca. 330), Regatul Armeniei a fost primul stat din lume care a adoptat creștinismul ca religie oficială, acesta fiind considerat unul dintre cele mai importante evenimente din istoria armenilor. Convertirea avea să afecteze toate sferele vieții publice, dar și private. Noua religie, alături de limba armeană, al cărei alfabet a fost creat în 405 de Mesrop Mastoc, aveau să pună bazele culturii armenice creștine. Automat, pentru a consolida noua religie, autoritățile, în frunte cu Sfântul Grigore Iluminatorul (cca. 257 – cca. 331), cel care l-a botezat pe regele Trdat al III-lea, au început o campanie de distrugere a trecutului păgân din teritoriile armenice.

Încă de la cumpăna secolelor IV – III î.H., când Orontes/Ervand I (401 – 344 î.H.) ocupa funcția de satrap al Armeniei, istoria armenilor a fost strâns legată de cea a vecinilor din răsărit, persii. De-a lungul secolelor, influența persană a pătruns puternic în Armenia și a lăsat o amprentă durabilă. Chiar și astăzi, o bună parte a prenumelor armenice este de origine persană. Astfel, adoptarea creștinismului ca religie oficială nu doar că pune capăt unei culturi și unor tradiții seculare, dar începea un proces prin care Armenia trecea, treptat, în sfera de influență a Imperiului Roman, fapt ce era considerat de șahii dinastiei sasanide din Persia (224 – 651) drept o amenințare la adresa securității imperiului lor.

Însă prezența aceleiași religii în terito-

riile armenice și romane nu a fost de ajuns pentru a-i determina pe împărații din Constantinopol să îi apere pe coreligionarii lor din Răsărit: în 387, Regatul Armeniei a fost împărțit între Imperiul Roman de Răsărit și cel Sasanid, conducătorii celor două state sperând ca în acest fel să se pună capăt unui conflict pentru controlul teritoriilor din sudul Caucazului care data încă din secolul I î.H. (*Magazin istoric*, nr. 4/1995).

Armenia sub influența persană

Puterea arsacizilor, membri ai unei ramuri a dinastiei Arsacide din Persia (247 î.H. – 224 d.H.) (*Magazin istoric*, nr. 6/2013), care se afla pe tronul Armeniei din anul 54 d.H., începuse să slăbească, regii făcând față din ce în ce mai greu tendințelor centrifugale ale nobilimii armenice. Familiile aristocrate, în număr de aproximativ 50 în secolele IV – V, își guvernau teritoriile după bunul plac și, de multe ori, duceau propria politică externă. Puterea lor se datora teritoriilor deținute, prestigiului, dar și legăturilor pe care le aveau cu Biserica Armeană. Membrii nobilimii ocupau scaunele episcopale din teritoriile pe care le guvernau, iar unele

Bătălia de la Avarayr într-o miniatură din secolul al XV-lea...

Mormântul lui Nefertari, superb decorat, a fost descoperit în 1904. Basoreliefurile pictate în culori calde reprezintă o adevărată carte de simboluri care marchează drumul inițiativ parcurs de aceasta: sunt redate formulele de transformare (*sakhu*) în ființă de lumină (*akh*), care permit reginei să se desprindă de condiția ei umană și să atingă cele mai înalte stări spirituale.

Ea cântă la scene pentru a alunga un dușman invizibil, apoi, sub forma *bâului* (sufletul ei, pasăre cu chip de om) se hrănește cu razele soarelui, devenind *phoenix* (pasărea *benu* la egipteni). Iluminată prin ochiul lui Horus, ghidată de Anubis, Nefertari străbate drumurile lumii de dincolo, rostește numele gardienilor porților, demonstrând astfel calitățile ei de inițiată. În calitate de țesătoare, oferă pânza lucrată de ea lui Ptah, patronul artizanilor; în calitate de scrib, instruită să cunoască cuvîn-

tele ce dau putere, ea primește paleta lui Thot, asociind cele două trăsături inițiatice de a vedea și de a auzi. „Eu înfăptuiesc *Maât*, eu aduc *Maât*“, proclamă regina, pregătită acum să primească și să transmită secretele Marelui Zcu.

Ea este introdusă atât în misterele lui Osiris, suveranul regatului renașterii, cât și în misterele lui Râ, stăpânul luminii creatoare. Un text ne indică faptul că „Râ se împlinește în Osiris, iar Osiris se împlinește în Râ“. Isis și Nephtis creează un nou soare, cu care se identifică Nefertari. Apoi, cele două zeițe îi urează reginei: „Să apari pe cer ca și părintele Râ, să-ți ocupi locul în interiorul pământului sacru, să fii fericită în locul unde se află Adevărul (*Maât*) după unirea ta cu enxada divină, tu, Osiris Nefertari.“ Dincolo de excepționala sa valoare artistică, mormântul lui Nefertari este o adevărată carte despre etapele de inițiere supremă a unei regine a Egiptului. ■

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

(Urmare din p. 53)

Charles F. Abbott, secretar executiv al Institutului american pentru construcții de oțel către Radu Djuvara

5 noiembrie 1926

Domnule,

Acesta este un răspuns la scrisoarea dvs. din 25 oct. în care ne informați că ați luat cunoștință de invitația noastră adresată M.S. regina Maria ca să viziteze zgârie-norii în curs de construire.

Înainte sosirii M.S. în această țară, am fost informați de interesul ei pentru clădirile mamut de tip zgârie-nori și pentru podurile de oțel care au făcut America celebră ca națiune a oțelului.

După încheierea călătoriei M.S. de-a lungul țării, ea va constata, neîndoios, modernele noastre clădiri zgârie-nori și podurile de oțel de care această industrie e reprezentată.

Pentru echipa noastră ar fi o mare plăcere dacă am putea primi din partea M.S. o mărturie a părerii sale despre structurile de oțel ale

Americii, care ar însemna o dovadă a interesului său în această privință.

Această solicitare nu este făcută în scopuri publicitare, ci ca o sinceră dorință de a primi din partea M.S. expresia opiniei sale asupra contribuției aduse de această industrie în dezvoltarea construcțiilor moderne de zgârie-nori și poduri de oțel. De aceea, dacă socotiți cererea potrivită, am aprecia din toată inima considerațiile ce se vor face. Vorbim în numele a 220 de companii implicate în fabricarea și ridicarea structurilor de oțel așezate pe teritoriul Statelor Unite și Canadei.

În plus, e de interes pentru dvs. să știți că răspunsul primit de noi la invitația adresată M.S. și membrilor suitei Sale la convenția noastră anuală care a avut loc de curând la Greenbrier, White Sulphur Springs, West Va, a fost citit în fața a peste 300 de doamne și domni, care l-au urmărit cu multă încântare, în ciuda faptului că itinerariul M.S. nu a făcut posibilă acceptarea.

Cu cele mai bune urări pentru o călătorie plăcută și plină de succes prin țara noastră, legată de vizita M.S., rămân, cu sinceritate, al dvs.,

Charles F. Abbott, secretar executiv ■

*Mesrop Mastoc',
creatorul
alfabetului armean,
ilustrat într-o pictură
de Francesco Maggiotto*

tate mai devreme, în contextul în care păgânismul încă mai era practicat în unele regiuni din Armenia. Vechile religii armenice au rezistat și în următoarele secole; conform unor surse, în secolul al XI-lea mai exista o sectă care îmbina dualismul cu creștinismul și adora Soarele, pe care îl considera o reprezentare a lui Iisus. Cu toate acestea, numărul participanților la confruntările cu trupele persane în bătălia de la Avarayr se ridica la 50-60.000 de oameni, conform surselor, ceea ce poate indica disponibilitatea armenilor nu doar de a profesa credința creștină, ci și de a o considera un element important al culturii lor, pentru care erau gata să se lupte.

Revenind la relatarea lui Eghise, nobilii armeni, care hotărâseră să se convertească la zoroastrianism doar pentru a-l asigura pe șah de loialitatea lor, au lepădat această credință și au revenit la creștinism. Trebuie menționat că

liderii marilor familii nobiliare din Armenia nu erau motivați doar de sentimente religioase. De-a lungul istoriei, nobilimea armeană a fost întotdeauna divizată, în contextul în care fiecare familie își urmărea propriile interese. Astfel, în 450 existau două tabere: cea pro-romană, condusă de Mamikonieni, și cea pro-persană, care s-a coagulat în jurul lui Vasak Siuni, care ocupa și poziția de guvernator persan al Armeniei și Georgiei. În contextul în care majoritatea nobilimii armenice s-a pregătit pentru a face față unei represiuni din partea sasaniților, Vasak Siuni a rămas de partea celor din urmă, adunând în jurul său și câțiva *naxarari* nehotărâți.

Prima lovitură a aparținut grupării pro-romane, care, în frunte cu Vardan Mamikonian, a atacat tabăra lui Vasak Siuni, unde erau adunați și ceilalți *naxarari* cu trupele lor și erau prezenți și magii zoroastrieni și trupele persane. Cei dintâi au ieșit învingători, iar Vasak a fost capturat. Pentru a-și păstra viața, a jurat că se va lepăda de zoroastrianism și va reveni la credința creștină, însă, după cum se va dovedi ulterior, el va rămâne credincios șahului sasanid.

Imperiul Sasanid desfășurase trupe și în Georgia, în încercarea de a supune întreg Caucazul. Pentru a se asigura că Armenia era protejată, Vardan Mamikonian trebuia să elimine armatele persane din țările vecine, astfel că și-a împărțit trupele în trei armate: prima apăra provinciile aflate la est (Albania Caucaziană), a

două trecea în Georgia, fiind comandată de Vardan, iar a treia, lăsată în grija lui Vasak, urma să apere teritoriile natale. Armenii au obținut victorii în teritoriile georgiene, însă au fost înștiințați că Vasak își declarase loialitatea față de șah și începuse să atace mai multe provincii din Armenia.

Vardan a trebuit să se lupte cu o altă armată persană trimisă împotriva lui, după care s-a întors pentru a-l înfrunta pe nobilul pro-sasanid. Liderul mamikonian încheiase o alianță cu hunii, georgienii și albanii, însă Vasak le-a scris, anunțându-i că, de fapt, majoritatea nobilimii armenice acceptase deciziile lui Yazdegerd al II-lea, iar Vardan, alături de câțiva *naxarari*, reprezentau doar o minoritate. Încă de când se întorsese din campania împotriva heftaliților, armenii apelasera și la Teodosius al II-lea (402 – 450), împăratul Imperiului Roman de Răsărit. Acesta începuse pregătirile pentru a le veni în ajutor, însă a murit în iulie 450, iar succesorul său,

*Vakhtang I al Iberiei,
desen ce reproduce
o frescă dintr-o biserică
distrusă de autoritățile rusești*

familiei își puteau transmite creditul funcții importante în stat: Mamikonienii erau comandanții supremi ai armatei, iar Bagratizii erau cei care legitimau încoronarea regilor (în Armenia Arsacidă exista o funcție specială, iar cel care o ocupa purta denumirea de *tagadir* – cel care pune coroana pe capul regelui; practic, cel care legitima încoronarea viitorului rege).

În acest context, se poate observa că familiile aristocrate dețineau cea mai mare parte a puterii, iar regele era doar *primus inter pares*. Puterea arsacizilor a slăbit atât de mult, încât în 428 nobilii armeni (cunoscuți sub numele de *naxarari*) i-au cerut șahului sasanid să îl îndepărteze de pe tron pe Artashes al IV-lea (422 – 428), Armenia urmând să fie guvernată de un *marzpan* (guvernator persan). Teoretic, Bahram al V-lea al Persiei (420 – 438) le promisese armenilor că nu va interveni în politica internă și le va respecta drepturile, însă dorind să atragă Armenia și mai mult în sfera de influență persană, șahii au început să întreprindă o serie de acțiuni prin care doreau să impună zoroastrianismul – religia oficială a Imperiului Persan – în detrimentul creștinismului. În urma unei astfel de încercări, avea să se ajungă la una dintre cele mai dure și sângeroase confruntări între armeni și sasanizi.

Bătălia de la Avarayr este descrisă de cronicarul armean Eghise (410 – 475). Despre autor nu ne-au parvenit prea multe informații, cu excepția

... și într-una din 1569

faptului că a fost un ucenic al lui Mesrop Mastoc' (362 – 440) și al catolicosului – patriarhul Bisericii Armene – Sahak I Partul (cca. 354 – cca. 439). Lucrarea sa, al cărei titlu este *Despre Vardan și războiul armean*, este dedicată luptei de la Avarayr și a fost terminată între anii 458 – 464, comanditarul fiind chiar o rudă a lui Vardan, Davit Mamikonian.

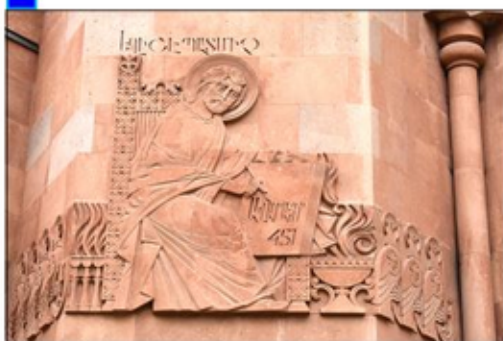
Conform cronicarului, în anul 450, șahul sasanid Yazdegerd al II-lea (438 – 457) i-a chemat pe armeni, alături de georgieni și albanii caucazieni (alte două popoare creștine din Caucaz) pentru a lupta împotriva heftaliților (cunoscuți și sub numele de Hunii Albi), care atacau teritoriile orientale ale Imperiului Sasanid. După victoriile împotriva inamicilor, Yazdegerd, urmând sfatul magilor

zoroastrieni, i-a strâns pe nobilii armeni și le-a cerut să renunțe la creștinism în favoarea zoroastrianismului. Inițial, aceștia s-au împotrivit, însă au realizat că fiind în teritoriile sasanide, nu puteau opune rezistență. Astfel, s-au convertit la religia persană, urmând ca atunci când se întorceau în teritoriile armenice, să se dezică de ea și să treacă din nou la creștinism (pe care, de fapt, nu îl abandonaseră), urmând să se pregătească pentru un atac din partea lui Yazdegerd. Însă pentru moment, s-au întors în teritoriile natale alături de magi zoroastrieni și trupe persane.

Răscoala creștinilor pro-romani

Când au ajuns în Armenia, nobilii s-au confruntat cu o răscoală populară: oamenii de rând, în frunte cu episcopii, au condamnat convertirea la zoroastrianism, declarând că erau gata să își apere credința creștină. Un istoric modern ar fi sceptic față de o astfel de mișcare populară, care era gata să apere o religie relativ nouă, adoptată cu un secol și jumătate

Cronicarul Eghise, reprezentat descriind bătălia în Catedrala armeană din Moscova

Telex Telex Telex Telex Telex

LIDICE – MARTIRI, DAR ȘI COLABORATORI

Satul Lidice, aflat la 22 de km de Praga, a fost ras de pe fața pământului, toți bărbații au fost uciși, iar restul locuitorilor au fost deportați în tabere de concentrare din ordinul personal al lui Hitler în iunie 1942. Măsura a fost luată după asasinarea lui Reinhard Heydrich (1904 – 1942), cruntul guvernator al Cehiei în timpul ocupației naziste. După război, guvernul de la Praga i-a onorat pe locuitorii satului drept martiri, construind un muzeu și un memorial în cinstea lor.

Istoricul ceh Vojtech Kynel a descoperit însă în 2015 că sătenii au denunțat anterior autorităților naziste faptul că în satul lor se ascundea o femeie evreică, ceea ce a generat o controversă publică. În 2019, guvernul ceh a fost acuzat că a mușamalizat acest caz pentru a menține imaginea eroică a sătenilor, iar directoarea muzeului din sat a fost demisă.

Manifestare comemorativă în 1947

DOCUMENTE IRLANDEZE PIERDUTE, RECONSTITUITE

În timpul Războiului Civil Irlandez (1922 – 1923), Arhivele Naționale irlandeze au căzut pradă focului. S-a distrus o cantitate imensă de documente, unele vechi de 700 de ani. Un nou proiect, *Beyond 2022: Ireland's Virtual Record Treasury* (Dincolo de 2022: Comoara documentelor digitale ale Irlandei), care urmează să fie finalizat în 2022, și-a propus să reconstituie o parte dintre documentele distruse. Cercetătorii irlandezi și britanici vor folosi tehnologia de ultimă generație pentru a digitaliza rămășițele actelor, completându-le apoi prin intermediul copiilor regăsite în alte arhive și biblioteci.

PEȘTERI PREISTORICE AUSTRALIENE, ARUNCATE ÎN AER

La 24 mai 2020, compania minieră anglo-australiană „Rio Tinto” a aruncat în aer peșterile Juukan Gorge, din Australia de Vest, în cadrul unui proiect de exploatare a minereurilor de fier din regiune. Fostul sit arheologic a fost unul dintre cele mai vechi de pe continent, fiind locul unor descoperiri importante pentru cercetarea preistoriei. Distrugerea a stârnit reacția critică a grupărilor aborigene și a Guvernului australian. Ministrul Afacerilor Indigene, Ken Wyatt, la rândul său aborigen australian, a declarat că este de „neconceput” cum a putut să aibă loc incidentul, însă a spus că pare să fi fost o „greșală neintenționată”.

CERCETĂRI ADN

Un studiu ADN cu 50.000 de participanți a oferit informații noi despre locurile de origine ale sclavilor africani aduși în America, comparându-le cu documentele istorice. În general, ceea ce este conform documentelor, marea majoritate proveneau din Angola și din Congo. Cu toate acestea, este surprinzător numărul mare de strămoși nigerieni în comparație cu numărul înregistrat de sclavi proveniți din acea zonă. Cercetătorii consideră că faptul se explică prin comerțul cu sclavi între colonii.

Este de asemenea surprinzătoare lipsa sclavilor din Senegal și Gambia, unele dintre primele regiuni de unde au fost aduși. Cercetătorii cred că aceasta se datorează unei mortalități ridicate: mulți sclavi din aceste regiuni erau trimiși să lucreze în plantații de orez, unde predominau malarie și alte boli; mulți dintre sclavii cumpărați de acolo erau copii, care nu supraviețuiau traversării Oceanului.

S-a descoperit și faptul că mulți dintre strămoșii din Africa ai participanților la studiu erau femei – aproximativ 17 femei la un bărbat în America Centrală și de Sud și două femei la un bărbat în America de Nord.

Marcian (450–457), a hotărât, mai degrabă, să se concentreze asupra problemelor de la frontiera apuseană. Cel mai probabil, un rol important l-a avut și Yazdegerd al II-lea, care a negociat, în secret, neutralitatea Imperiului Roman de Răsărit.

Atacul elefanților de luptă

Aflând de victoriile obținute de creștinii armeni în teritoriile din nord, Yazdegerd al II-lea a trimis o armată mare sub comanda lui Muskan Nisalavurt. Lipsit de aliați, Vardan a fost nevoit să lupte împotriva perșilor sprijinindu-se doar pe trupele armene. Conform estimărilor moderne, acesta a reușit să strângă o armată care număra aproximativ 60.000 de ostași. Trebuie menționat că aceasta nu era compusă doar din trupele nobililor armeni, ci și din oameni simpli, care doreau să participe la această campanie. Istoricii consideră că prezența armenilor din toate păturile sociale poate indica o decizie conștientă a unei părți mari din popor de a considera creștinismul drept un element esențial al culturii armene, cu care se identificau.

Însă dorința de luptă nu a fost de-ajuns pentru a-i înfrânge pe perși. Numărul trupelor sasanide este posibil să fi fost dublu sau chiar triplu față de cel al apărătorilor armeni, mai ales în contextul în

Ilustrație dintr-un manuscris din secolul al XVI-lea al poemului epic Șah-Namă intitulată „Yazdegerd II accede la tron”

care celor dintâi li s-au alăturat și Vasak Siuni și ceilalți nobili armeni pro-sasanizi. Din punct de vedere militar, perșii mai aveau un avantaj, pe lângă cel numeric: prezența a 13 elefanți de luptă.

În acest context, soarta bătăliei desfășurate la 26 mai 451 pe Câmpia Avarayr părea pecetluită. Inițial, trupele armene au câștigat o serie de confruntări, însă erau depășite numeric, iar după câteva ore de lupte, Muskan a hotărât să arunce elefanții în luptă. Atacul acestora a fost devastator, iar armenii nu s-au mai putut regrupa, Vardan Mamikonian fiind ucis chiar pe câmpul de luptă.

Sasanizii au fost învingători, însă nu au putut exploata câștigurile obținute. Politica de impunere a zoroastrianismului în teritoriile creștine a dus la izbucnirea unei rebeliuni în Georgia, sub comanda lui Vakhtang I (cca. 447/449

– 502/522) al Iberiei – o denumire greco-romană a regatului georgian Kartli. În acest context, armenii s-au alăturat georgienilor, în fruntea lor aflându-se un alt membru al familiei pro-romane a Mamikonienilor, Vahan, nepotul lui Vardan. În perioada 481–484, armenii au luptat împotriva sasanizilor, dar au fost înfrânți, obținând în schimb o victorie morală și politică: șahii sasanizi au decis să abandoneze politica de iranizare a Armeniei prin impunerea zoroastrianismului.

Vardan Mamikonian a fost canonizat în cadrul Bisericii Apostolice Armene pentru efortul de a apăra creștinismul în Armenia. Pe lângă beneficiile spirituale, reputația mamikonienilor i-a ajutat pe aceștia să domine scena politică armeană până în secolul al VIII-lea. O serie de revolte nereușite, începute cu cea din 571–572 împotriva sasanizilor și culminând cu cea din 774–775 împotriva abbasizilor musulmani (750–1258), au subrezit puterea acestei familii. În a doua jumătate a secolului al VIII-lea, pe fondul diminuării numărului de familii nobiliare din Armenia ca urmare a unor represii determinate de mai multe războaie, scena politică a ajuns să fie acaparată de Bagratizi, care, în secolul al IX-lea, vor restaura monarhia armeană în persoana lui Așot I cel Mare (884–890). ■

AU FOST PRIMELE PUBLICAȚII

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												

ORIZONTAL: 1) Reputat agronom român, autor al primei cărți agricole românești – Ciupercă comestibilă. 2) Primul nostru cotidian, apărut la București din ianuarie 1838 până în decembrie, editat de Fl. Aaron – Nume masculin. 3) Zonă din vestul țării, unde primul ziar informativ al ardelenilor a fost *Gazeta de Transilvania* – ... nostru, organ al corpului didactic din Mehedintzi, comuna Botoșeni (1916) (ncart.). 4) Astfel – Luat de brâu! – Oale mici. 5) Rună! – ... românească, periodic apărut la Iași, editat de Gh. Asachi (iunie 1829 – noiembrie 1858) – Agent de publicații! 6) Tipi – Editură (presc.) – A

mișca. 7) Vechi județ moldovean, unde între 1912 și 1915 a fost editată publicația *Lumina poporului* în comuna Coroești – Cuvete! – Catene! 8) Firav la trup! – ... satelor, publicație editată la Izlaz (Brăila) în 1914. 9) Udați – Una dintre fetele lui Delavrancea – Început de articol! 10) ... satelor, gazetă a Asociației învățătorilor din Argeș din perioada 1908 – 1911 (ncart.). 11) Bunică (reg.) – Au primit o aleasă educație, mai ales la sate, prin periodicele editate începând cu secolele XIX – XX de intelectualii vizionari. 12) Domeniu publicistic prin intermediul cărora intelectualii români din secolele XIX – XX au răspândit cultura în masă – A închiria terenul pentru exploatare.

VERTICAL: 1) Sub conducerea acestui cărturar ardelean apare, în martie 1838, la Brașov primul ziar politico-informativ *Gazeta de Transilvania* – Banu Petre. 2) Sub pana sa apar primele publicații umoristico-satirice *Spiriduș* și faimosul *Nichipercea*, începând cu anul 1859 – Publicații cotidiene apărute de la jumătatea secolului al XIX-lea în țara noastră (sing.). 3) Diminutiv feminin – Domeniu de popularizare a cunoștințelor, apărut în țară încă de la jumătatea secolului al XIX-lea la Iași (pl.). 4) Diminutiv feminin – Alior (pop.) – Navă. 5) Revistă enciclopedică apărută în Prahova între 1898 – 1899 în comuna Teișani – Verișoară. 6) Con găurit! – Abia (pop.) – Etnograf rus. 7) Localitate scotiană – Idec! – Renumit actor român. 8) Poet ardelean din secolul al XIX-lea – ... satelor, publicație apărută la Mușătești (Argeș) în anul 1910 (ncart.). 9) ... românească, supliment literar al primului periodic de Iași, editat de Gh. Asachi – Aoleu (pop.). 10) Membru al „Junimii” din 1865 – Un om însetat de cultură la sate. 11) Plantă textilă – O altă revistă satirică, editată de Orășanu pe la jumătatea secolului al XIX-lea (ncart.) – Card! 12) ... administrativ, apărut în decembrie 1832, ce a fost schimbat ulterior în ... oficial, fiind prima publicație de acest fel din țară – A selecta.

Dicționar: ITS, UIG.

Laurian BUTURE

MODIFICĂRI LA FUNDATIA REGALĂ UNIVERSITARĂ CAROL I

Continuăm prezentarea începută în numărul anterior a documentului prin care i se propuneau regelui Mihai schimbările devenite necesare după moartea profesorului P. Sergescu. Documentul provine din Arhivele Hoover Institution on War, Revolution and Peace și le mulțumim, ca de obicei, doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU pentru posibilitatea de a-l publica.

Dl. Emil Turdeanu este lector de Limba Română la Sorbona, a publicat numeroase și importante lucrări în legătură cu Istoria literaturii române și a dezvoltat în cadrul Fundațiunii o vrednică și foarte utilă activitate. Amândoi au, desigur, calificările necesare pentru a deveni membri în Comitetul de Direcție al Fundațiunii.

Este adevărat că domnul Mețianu se află într-o situațiune specială, deoarece d-sa a devenit de curând cetățean francez. Sentimentele sale românești însă au rămas aceleași, iar devotamentul arătat fără încetare Fundațiunii nu a scăzut niciodată. D-sa a devenit cetățean francez pentru ca să poată fi asociat mai strâns la organizarea universitară franceză, să poată dobândi o situațiune oficială în învățământul superior francez și să poată practica medicina în Franța. Comitetul Național Român socotește, împreună cu cei doi membri ai Comitetului de Direcție al Fundațiunii, că faptul că dl. dr. Mețianu a devenit cetățean francez nu constituie o piedică la numirea d-sale în Comitetul de Direcție al Fundațiunii.

De aceea, Comitetul Național Român își însușește propunerea făcută de Comitetul de Direcție al Fundațiunii și roagă respectuos pe Majestatea Voastră să binevoiască a da Înalta Sa aprobare la numirea d-lor dr. C. Mețianu și E. Turdeanu ca membri ai Comitetului de Direcție.

Îmi îngădui să adaog că d-nii prof. C. Marinescu și V. Veniamin consideră că completarea Comitetului de Direcție este absolut necesară și urgentă.

3. Comitetul Fundațiunii dorește să completeze Consiliul Fundațiunii prin numirea

d-lor Emil Ciurea, ing. Mihail Marinescu și dr. Pascu Atanasiu. Făcând această propunere, Comitetul Fundațiunii dorește, în cazul d-lui ing. Mihail Marinescu, să-și arate sentimentele de grațitudine pentru ajutorul important pe care i l-a dat inginer Marinescu, care a subvenționat în întregime tipărirea importantei lucrări *Omul și Pământul*; iar în cazul d-lui Ciurea și dr. Atanasiu, Comitetul Fundațiunii vrea să-și asocieze mai de aproape doi colaboratori cari au desfășurat până acum o foarte folositoare și competentă activitate și au arătat devotament față de Fundațiune.

Deși devenit cetățean american, dl. ing. Mihail Marinescu păstrează intact sufletul său românesc și arată o mare generozitate față de activitățile culturale și filantropice în exil. Comitetul Național Român socotește, și în cazul d-lui ing. Marinescu, că faptul că d-sa a devenit cetățean american nu constituie o piedică la numirea d-sale în Consiliul Fundațiunii.

Dl. Emil Ciurea este doctor în Drept și licențiat în Litere și a fost secretar de Legație. D-sa lucrează astăzi ca secretar al Secțiunii de Istoria Românilor în cadrul Fundațiunii.

Dl. dr. Pascu Atanasiu este doctor în medicină, a fost asistent la Facultatea de Medicină din București și este astăzi șef de laborator la Institutul Pasteur din Paris. D-sa lucrează ca secretar al Secțiunii de Medicină a Fundațiunii.

Comitetul Național Român roagă respectuos pe Majestatea Voastră să binevoiască a da Înalta Sa aprobare la numirea acestor noi trei membri în Consiliul Fundațiunii Universitare Carol I.

(Va urma)

CONTENTS (Romanian History) O. Trașcă Romanian-Hungarian relations as seen in the reports of the Romanian Minister to Berlin, Raoul Bossy • I. Giurcă The evacuation of Romanian military structures from the part of Transylvania ceded to Hungary in August 1940 (II) • C. Sircuța Testimonials of refugees from Northern Transylvania and Southern Dobruja • S. Csaba Sanctuaries in Roman Dacia • I. Hoiesescu 1938. An incident shakes the dandy world of Bucharest • C. Călin Not just the Saxons, other Romanian Germans suffered following the instauration of the Soviet regime • J.-Y. Conrad 100 years from the founding of the French-Romanian Company for Air Transport • M.A. Albu A childhood scarred by the repeated imprisonment of my father • M. Negrilă The Bogos brothers, fighters for the Union of Bessarabia • G. Filitti Letters from former days: Queen Mary's visit to the U.S.A. • M. Stavinschi Forgotten faces: Ella Marcus, the Lady of Romanian astronomy • P.D. de Roma, G. Trohani Wartime journal. 1941 (IV) • M. Vasileanu Alexandru Elian and the Burning Bush • C. Chelcu Thieves and brigands in medieval Moldavia • Romanian Documents at Hoover Institution (CLXXIV)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) О. Трашкэ Румынско-венгерские отношения отражены в докладах румынского министра в Берлине Рауля Босси • И. Джуракэ Эвакуация румынских военных структур из той части Трансильвании, переданной Венгрии в августе 1940 (II) • К. Сиркуца Свидетельства беженцев из северной Трансильвании и Кадрилатера • С. Чабо Святителища в римской Дакии • И. Хойсеску 1938. Драма, потрясающая светский мир Бухареста • К. Кэлин Не только саксы, но и другие немцы страдали после установления советского режима • Ж.-Ив. Конрад Столетие французско-румынской авиакомпания • М.А. Албу Моё детство и неоднократные аресты отца • М. Негрилэ Братья Богос, борцы за объединение Бессарабии • Дж. Филитти Когда-то люди посылали письма друг другу: визит королевы Марии в США • М. Ставински Забытые образы: Элла Маркус, Госпожа румынской астрономии • Пьер Д. де Рома, Дж. Трохани 1941. Воспоминания о Второй мировой войне (IV) • М. Василяну Александру Елиан и Неополима Купина • К. Келку Воры и разбойники в средневековой Молдове • Румынские документы в Гуверском Институте (CLXXIV)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1 – 3, sector 1, PO Box 15 – 702, cod 010155, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

ISSN 0541 – 881X

Lei 8.00

DIALOG CU CITITORII

DIN VREMEA
TRIANONULUI

Domnul NICOLAE CU-PĂRESCU, din Lipova, jud. Arad (Magazin istoric, nr. 7/2020; ne cerem scuze că i-am transcris greșit numele) revine cu alte însemnări: Am citit articolul despre Trianon al d-lui Balász Ablonczy (Magazin istoric, nr. 7/2020), amplu și cuprinzător, demn de toată lauda. Dar pentru mine a fost un mic șoc să aflu că din cauza armatei române s-a format Republica Sovietică Ungară. Oare?

Prin februarie 1918, tata era soldat în armata ungară în Budapesta. Într-o zi făcea parte dintr-o patrulă prin oraș. Mergeau pe trotuar, vizavi era o coadă lungă – peste 100 – de femei cu găleți în mână, se distribuiau cărbuni dintr-un ștraf (căruță cu ladă). Fiecare primea o găleată de două ori pe săptămână. Cărbunii s-au terminat, marea majoritate n-au primit. Pe lângă femei treceau doi ofițeri unguri – căpitani –, scoși ca din vitrină. Femeile s-au luat de ei: sunteți domnii războiului, vă trebuie război, nouă ne trebuie pâine, mâncăm o dată pe zi, nu am

primit cărbuni de două săptămâni, înghețăm cu copiii în case, suntem văduve, gata cu războiul, cui folosește... Le-au smuls epoleții, le-au luat chipiele, le-au călcat în picioare, i-au scuipat... Patrula de soldați români a privit de la distanță și nu s-a amestecat, ca să nu pună paie pe foc. Dar a venit un polițist de stradă și le-a lovit pe femei, una l-a pocnit prin spate cu găleata în cap.

După patru ani de război în Ungaria, ca și în Germania, exista un ogor foarte fertil pentru sămânța comunismului. Și să nu uităm că puterea sovietică s-a proclamat în Ungaria înainte binișor de a intra armata română, și nu invers, cum afirmă dl. Ablonczy.

Tatăl meu spunea: cu sau fără Trianon, în Europa anului 1920 nu erau forțe nici dispuse, nici capabile să mai ia Ardealul din mâinile românilor. Mii și mii de soldați ardeleni din armata Imperiului au venit acasă de pe front. Nimeni nu a venit fără armă, rucsac plin de gloanțe și convingere că va fi nevoie de ei la eliberarea Ardealului. Din ci s-au format gărzile lo-

cale înainte de Trianon. Când Trianonul s-a anunțat, în Ardeal era demult România, el n-a făcut decât să recunoască faptul împlinit. Cu Marea Unire s-a petrecut un fapt foarte asemănător cu Mica Unire: până s-au hotărât cei mari, cei mici au terminat treaba...

Domnul Cupărescu ne-a trimis și fotografiile a două medalii din bronz. Prima a fost emisă în 1925, cu ocazia împrumutării țăranilor, iar a doua în 1929. Prima este inscripționată astfel: „Visul strămoșesc de veacuri înfăptuit prin vitejia ostașului și destoinicia cărmuitorilor/ România Mare împrumută pe fiii ei vrednici“. A doua medalie (pe care o reproducem și noi) are pe avers textul: „Regele Ferdinand I. Întregitorul“, iar pe revers: „Etern uniți. Etiam contra omnes. [Chiar împotriva tuturor]“

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356.

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Mărcăineanu, nr. 1-3, etajul 3, camerele 11-14, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

magazin istoric

